

**PODRĘCZNIK
SZKOLENIOWY**

Szkolenie policji z zakresu praw podstawowych

Podręcznik dla osób
prowadzących szkolenia
dla policji

FRA

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

Europe Direct to służba, która pomaga znaleźć odpowiedź na pytania dotyczące Unii Europejskiej.

Bezpłatna infolinia (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Informacji udziela się bezpłatnie. Większość połączeń jest również bezpłatna (choć niektórzy operatorzy, budki telefoniczne lub hotele mogą pobierać opłaty za połączenie).

Zdjęcie (okładka): Shutterstock

Więcej informacji na temat Unii Europejskiej znaleźć można w Internecie (<http://europa.eu>).

FRA – Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vienna – Austria

Tel.: + 43 (0)1 580 30 – 60

Fax: + 43 (0)1 580 30 – 693

E-mail: information@fra.europa.eu

fra.europa.eu

Dane katalogowe można znaleźć na końcu niniejszej publikacji.

Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2013 r.

ISBN 978-92-9239-230-7

doi: 10.2811/43682

© Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2013 r.

Reprodukcja jest dozwolona, za wyjątkiem celów komercyjnych, za podaniem źródła cytatu.

Wydrukowano w Luksemburgu

WYDRUKOWANO NA PAPIERZE Z MAKULATURY WYBIELANYM BEZ UŻYCIA CHLORU

FSC

www.fsc.org

MIX

Papier z odpowiedzialnego źródła

FSC* C103749

Szkolenie policji z zakresu praw podstawowych

Podręcznik dla osób
prowadzących szkolenia
dla policji

Przedmowa

Szkolenie służb policji stanowi pierwszy i najważniejszy krok na drodze do ukształtowania skuteczniejszych i bardziej profesjonalnych działań policyjnych w przyszłości. Szkolenia z zakresu praw człowieka pomagają uczestnikom aktywnie działać na rzecz poszanowania i ochrony praw podstawowych. Pozwalają one zapewnić, by użycie siły odbywało się zgodnie z zasadami legalności, konieczności i proporcjonalności, czyli zasadami stanowiącymi podstawy rozwoju sprawiedliwego społeczeństwa. Szkolenie takie pozwoli zatem funkcjonariuszom policji pełnić rolę, jaką przewidziano dla nich w planie działania Unii Europejskiej w obszarze sprawiedliwości, wolności i bezpieczeństwa.

Niniejszy podręcznik szkoleniowy ma na celu wzmocnienie zaufania między organami policyjnymi a ogółem społeczeństwa w całej jego różnorodności, koncentrując się w związku z tym na prawie do niedyskryminacji, godności i życia. W cyklu badań i projektów Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) podkreślono związek między zaufaniem do organów a korzystaniem z praw podstawowych. W przypadku gdy istnieje zaufanie, liczba doniesień o przestępstwach będzie rosła; w związku z czym ścigana będzie większa liczba przestępstw, a tym samym ofiary zaznają sprawiedliwości. Poprzez zapewnienie ochrony wszystkich praw podstawowych obywateli funkcjonariusze policji wzbudzą zaufanie w społeczeństwie, przyczyniając się do powstania spirali korzyści, która będzie zachęcała do zgłaszania przestępstw, przyczyni się do skuteczniejszej walki z przestępczością, zwiększy dostęp ofiar do wymiaru sprawiedliwości oraz zmniejszy napięcia społeczne.

FRA opracowała „Podręcznik szkoleń służb policji z zakresu praw podstawowych” w ścisłej współpracy ze Stowarzyszeniem Europejskich Kolegów Policyjnych, Europejskim Kolegium Policyjnym i ich sieciami krajowych szkół policyjnych, aby pomóc w budowaniu zaufania oraz aby przyspieszyć ustanowienie wspólnych standardów dotyczących działań policyjnych opartych na zasadach poszanowania praw podstawowych. Naszym celem jest zwiększenie profesjonalizmu i skuteczności organów policji w całej Unii Europejskiej poprzez zapewnienie osobom prowadzącym szkolenia dla policji praktycznego narzędzia, które pomoże włączyć prawa podstawowe do zakresu szkoleń dla policji.

Morten Kjaerum
Dyrektor FRA

Akronimy

AEPC	Stowarzyszenie Europejskich Kolegów Policyjnych
CAT	Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania
CEDAW	Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet
CEPOL	Europejskie Kolegium Policyjne
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
CRC	Konwencja o prawach dziecka
CRPD	Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych
CSO	Organizacje społeczeństwa obywatelskiego
EKPC	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności lub Europejska Konwencja Praw Człowieka
ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ECRI	Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji
UE	Unia Europejska
FRA	Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej
MPPOiP	Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych
CERD	Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej
MPPGSiK	Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych
ILGA-Europe	Międzynarodowe Stowarzyszenie Lesbijek, Gejów, Osób Biseksualnych, Transseksualnych i Interseksualnych w Europie
LGBT	Lesbijki, geje, biseksualiści i osoby transgenderowe
NGO	Organizacja pozarządowa
NHRI	Krajowa instytucja praw człowieka
ODIHR	Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (OBWE)
OBWE	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
PDPC	Powszechna deklaracja praw człowieka
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych

Glosariusz

Konwencja/traktat/pakt/karta	Wiążąca prawnie umowa międzynarodowa zawierana między państwami. Aby konwencja, traktat lub pakt były wiążące, państwo musi je ratyfikować lub do nich przystąpić.
Deklaracja	Instrument polityczny, w którym organizacja międzyrządowa ogłasza swoje zasady ogólne; deklaracja sama w sobie nie jest wiążąca prawnie, lecz może stanowić o istotnym autorytecie politycznym lub moralnym.
Prawa podstawowe	Termin ten jest często stosowany w odniesieniu do praw gwarantowanych w prawie konstytucyjnym.
Prawa człowieka	Termin ten odnosi się do praw gwarantowanych w międzynarodowym prawie dotyczącym praw człowieka.
Prawo twarde	Wiążące normy prawne, takie jak konwencje i traktaty.
Ratyfikacja/ratyfikować	Proces, w wyniku którego państwo staje się prawnie związane traktatem/konwencją/paktem. Ratyfikacja zazwyczaj wymaga zatwierdzenia przez odpowiedniego ustawodawcę.
Podpis/podpisywać	Czynność wyrażająca zamiar związania się prawnego traktatem w następstwie jego ratyfikacji. Traktat jest „otwarty do podpisu” po jego przyjęciu przez strony negocjujące.
Prawo miękkie	Normy, które nie są prawnie wiążące, lecz mimo to wywierają wpływ w wymiarze moralnym/politycznym, takie jak deklaracje.

Spis treści

Przedmowa	4
Wprowadzenie	10
Jak korzystać z niniejszego podręcznika?	13
MODUŁ 1: PODSTAWOWE ZAGADNIENIA Z ZAKRESU PRAW CZŁOWIEKA	22
Wprowadzenie.....	23
Ćwiczenie: Zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka.....	24
Handout – Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka	26
Notatki informacyjne.....	27
1. Czym są prawa człowieka?	27
2. Jakie są rodzaje praw człowieka?	28
3. Czemu służą prawa człowieka?	29
4. Jakie obowiązki wynikają z praw człowieka?.....	30
5. Gdzie prawa człowieka są zapisane w prawie i w jaki sposób są monitorowane?	33
Materiały pomocnicze.....	36
MODUŁ 2: DZIAŁANIA POLICYJNE Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA	45
Wprowadzenie.....	46
Ćwiczenie: Działania policyjne z perspektywy praw człowieka.....	47
Handout 1 – Dyskusja na temat zadań policji i praw człowieka	50
Handout 2 – Praktyczne przykłady dotyczące praw człowieka	51
Notatki informacyjne.....	52
1. Kluczowe pojęcia.....	52
2. Handouty – Pytania i odpowiedzi	52
a. Handout 1 – Pytania i odpowiedzi	53
b. Handout 2 – Pytania i odpowiedzi	60
Materiały pomocnicze.....	62
Ćwiczenia dodatkowe.....	67
Ćwiczenie dodatkowe 1: Indywidualne rozmowy w szwedzkiej akademii policyjnej.....	67
Ćwiczenie dodatkowe 2: Kształcenie funkcjonariuszy policji z zakresu praw człowieka w historycznych miejscach zbrodni nazistowskich. Praca policji dawniej i obecnie	69

MODUŁ 3: ANALIZA PRAW CZŁOWIEKA – OBOWIĄZKI POSZANOWANIA I OCHRONY	71
Wprowadzenie.....	72
Ćwiczenie: Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony.....	73
Handout 1 – Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania.....	75
Handout 2 – Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony.....	78
Notatki informacyjne.....	81
1. Kluczowe pojęcia	81
a. Na czym polega naruszenie praw człowieka?.....	81
b. Co rozumiemy pod pojęciem konieczności i proporcjonalności w odniesieniu do praw człowieka?	82
2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka	83
a. Handout 1 – obowiązek poszanowania	87
b. Handout 2 – Obowiązek ochrony	94
Materiały pomocnicze.....	99
Ćwiczenia dodatkowe.....	109
Ćwiczenie dodatkowe 1: Szkolenia oparte na scenariuszach prowadzone w austriackich akademiach policyjnych	109
Ćwiczenie dodatkowe 2: Szkolenia oparte na scenariuszach prowadzone w niemieckiej Policji Państwowej Nadrenii Północnej-Westfalii.....	111
MODUŁ 4: ZAKAZ TORTUR I NIELUDZKIEGO LUB PONIŻAJĄCEGO TRAKTOWANIA ALBO KARANIA	113
Wprowadzenie.....	114
Opis ćwiczenia – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu.....	116
Opis ćwiczenia – wersja 2: Scenki i studia przypadków dotyczące złego traktowania.....	117
Handout – 1. wersja ćwiczenia: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	118
Handout – 2. wersja ćwiczenia: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania	120
Notatki informacyjne.....	122
1. Kluczowe pojęcia	122
2. Na czym polega nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie? ..	123
3. Ćwiczenie – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	125
a. Eksperyment Milgrama	125
b. Stanfordzki eksperyment więzienny	126
4. Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania	127
Materiały dodatkowe	129
MODUŁ 5: RÓŻNORODNOŚĆ, RÓWNOŚĆ I NIEDYSKRYMINACJA	135
Wprowadzenie.....	136
Ćwiczenie 1 wersja 1: lewa ręka/prawa ręka	137
Ćwiczenie 1 – wersja 2: Złożona tożsamość	140

Handout – Ćwiczenie 1 wersja 2:	143
Ćwiczenie 2: scenka – Ubieganie się o pracę	144
Handout – Ćwiczenie 2: Scenka – ubieganie się o pracę	147
Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja.....	148
Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja.....	150
Notatki informacyjne.....	153
1. Kluczowe pojęcia	153
a. Różnorodność i tożsamość	153
b. Równość i niedyskryminacja: podstawowe pojęcia.....	156
c. Dyskryminacja i profilowanie	160
2. Schemat analizy – niedyskryminacja.....	161
Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja.....	163
Materiały pomocnicze.....	168
MODUŁ 6: PRAWA CZŁOWIEKA FUNKCJONARIUSZY POLICJI.....	174
Wprowadzenie.....	175
Ćwiczenie 1: Doświadczenia w zakresie praw człowieka	176
Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy	178
Handout – Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy	180
Notatki informacyjne.....	182
1. Kluczowe pojęcia	182
a. Czy funkcjonariusze policji mają prawa człowieka?	182
b. Wyzwania związane z prawami człowieka funkcjonariuszy policji	184
c. Które prawa człowieka mają szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy policji?	186
2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka	188
ZAŁĄCZNIKI	191
Załącznik 1: Programy warsztatów	192
Załącznik 2: Podstawowe wytyczne dla osób prowadzących szkolenia	198
Załącznik 3: Przygotowywanie studium przypadku – wskazówki	202
Załącznik 4: Kompilacja praktyk	206

Wprowadzenie

Deklaracja Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie kształcenia i szkolenia w zakresie praw człowieka **Artykuł 11**

Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz międzynarodowe i regionalne organizacje powinny zapewnić kształcenie i szkolenie w zakresie praw człowieka dla swojego personelu cywilnego, jak również dla organów wojskowych i policyjnych.

Celem niniejszego podręcznika jest wsparcie szkół policyjnych we włączaniu praw człowieka w zakres szkoleń dla policji, aby uniknąć zdegradowania takiego szkolenia do poziomu nieobowiązkowego dodatku. W podręczniku skoncentrowano się w szczególności na tych prawach, które pomagają wzbudzać zaufanie do działań policji w zróżnicowanych społeczeństwach, tj. prawie do niedyskryminacji, godności i życia. Stanowi on praktyczne narzędzie szkoleniowe dla instytucji państw członkowskich UE, które opiera się na wiedzy i dowodach pochodzących z ustaleń będących wynikiem zaangażowania i badań zainteresowanych stron Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA). Korzystając z niniejszego podręcznika, uczestnicy szkoleń krok po kroku zapoznają się z wpływem praw podstawowych na sytuacje z życia codziennego, zyskując narzędzia, które są im potrzebne do analizowania i rozwiązywania sytuacji, z którymi sami mogą się zetknąć któregoś dnia.

Podręcznik ten ma wzbudzić postrzeganie praw podstawowych jako narzędzia służącego do podniesienia skuteczności i profesjonalizmu działań policyjnych. Profesjonalna praca policji w oparciu o prawa człowieka stanowi najważniejsze źródło legitymacji policji oraz zwiększa skuteczność działań policyjnych. Gdy policja zapewnia obywatelom możliwość korzystania z przysługujących im podstawowych praw i wolności, nie tylko zyskuje szacunek i zaufanie społeczeństwa, ale również maksymalizuje skuteczność swojej pracy. W związku z tym zasadniczym celem niniejszego podręcznika jest zapewnienie wsparcia w budowaniu zaufania między policją a społeczeństwami w całej ich różnorodności.

Cykl badań i projektów FRA podkreśla związek między zaufaniem do organów a korzystaniem z praw podstawowych. Wyniki jednego z ogólnoeuropejskich badań FRA (EU-MIDIS), w którym udział wzięło 23 500 członków grup imigrantów i mniejszości etnicznych ze wszystkich 27 państw członkowskich UE, ujawniły przykładowo zaskakująco wysoką liczbę niezgłoszonych przestępstw. Spośród wszystkich osób, które były ofiarami ataków lub wobec których kierowano groźby na tle rasistowskim, 65% nie zgłosiło tych zdarzeń na policję, a ponad połowa z tych osób (55%) stwierdziła, że nie uczyniła tego z powodu „braku zaufania” do policji. Niedostateczne zgłaszanie takich przypadków może tworzyć nierzeczywisty obraz przestępczości, co w znacznym stopniu utrudnia policji ochronę społeczeństwa oraz naraża na ryzyko prawa podstawowe ofiar. Poprzez zapewnienie ochrony wszystkich praw podstawowych obywateli funkcjonariusze policji wzbudzą większe zaufanie w społeczeństwie, co z kolei doprowadzi do zwiększenia liczby zgłaszanych przestępstw, przyczyni się do skuteczniejszej walki z przestępczością, zwiększy dostęp ofiar do wymiaru sprawiedliwości oraz zmniejszy

napięcia społeczne.

Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela

Artykuł 12

Gwarancja praw człowieka i obywatela wymaga użycia siły publicznej; dlatego też ustanawia się taką siłę na potrzeby wszystkich osób, a nie na konkretny użytek osób lub organów, którym ją powierzono.

Niniejszy podręcznik szkoleniowy opiera się na czterech kluczowych zasadach: kompleksowe i pozytywne podejście do kwestii praw człowieka; działania policyjne z perspektywy praw człowieka, przestrzeganie wymogów zarówno w celu ochrony, jak i poszanowania tych praw; praktyczne podejście do analizowania konkretnych sytuacji; oraz dążenie do internalizacji praw człowieka.

Pierwsza zasada pomaga wyjaśnić, że policja jest przede wszystkim służbą mającą na celu wspieranie egzekwowania praw człowieka, które stanowią podstawę każdego demokratycznego i sprawiedliwego społeczeństwa. Prawa człowieka i prawa podstawowe mają również zastosowanie do funkcjonariuszy policji, w związku z czym wzmacniają ich pozycję. Te podstawowe komunikaty często zaskakują uczestników, którzy zazwyczaj spodziewają się krytyki za ich pracę. Obawiają się „uderzenia” „moralną pałką praw człowieka”, co najczęściej powoduje postawę defensywną wywołującą efekt odwrotny do zamierzonego w przypadku szkolenia. Istotnym elementem, a zarazem celem szkolenia jest zatem przezwyciężenie możliwego sceptycznego nastawienia oraz stworzenie pozytywnego podejścia do praw człowieka.

Druga zasada odzwierciedla fakt, iż w wielu państwach Unii Europejskiej (UE) policja jest coraz częściej postrzegana jako służba świadcząca usługi na rzecz społeczeństwa – jako organizacja, która chroni praw człowieka. Każdego dnia funkcjonariusze policji balansują na cienkiej i trudnej granicy między podwójnym obowiązkiem ochrony i poszanowania praw człowieka, przykładowo gdy podejmują działania w celu ochrony osób przed torturami lub złym traktowaniem w przypadkach przemocy domowej. Policja w swoich działaniach na rzecz ochrony praw człowieka musi na przykład ściśle stosować proporcjonalne środki, w szczególności jeśli chodzi o użycie siły. Największym wyzwaniem w prowadzeniu działań policyjnych w zakresie ochrony praw człowieka jest właśnie stosowanie najmniej inwazyjnych środków.

W niniejszym podręczniku wprowadza się zestaw praktycznych narzędzi do analizy, które powinny pomóc wyjaśnić sposób, w jaki należy stawiać czoła temu wyzwaniu w codziennych działaniach policyjnych. Uczestnicy krok po kroku zapoznają się z oceną konkretnych sytuacji związanych z działaniami policyjnymi z perspektywy praw człowieka, dzięki czemu zdobędą narzędzia niezbędne do analizy i rozwiązywania sytuacji, z jakimi mogą się zetknąć w przyszłości.

Ponadto w niniejszym podręczniku wyjaśniono, iż prawa podstawowe nie można zredukować do samych norm prawnych. Mimo iż normy te są istotne, ogólne rozumienie praw człowieka wykracza poza prawo. Wymaga to również odpowiednich umiejętności i odpowiedniego nastawienia. Decydujące znaczenie ma sprawdzenie, w jaki sposób funkcjonariusz policji wchodzi w interakcje ze społeczeństwem oraz jakie względami się kieruje i jakie ma nastawienie przy podejmowaniu decyzji. Internalizacja praw człowieka poprzez kształcenie jest złożonym procesem obejmującym wiele elementów, lecz ma decydujące znaczenie w przypadku błyskawicznych decyzji, które funkcjonariusze policji muszą często podejmować bez zastanowienia.

Niniejszy podręcznik szkoleniowy został opracowany w celu wsparcia planu działania UE w obszarze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, znanego jako program sztokholmski¹, który ma zarówno zagwarantować bezpieczeństwo i zacieśnić współpracę policyjną, rozpowszechniając prawdziwą kulturę europejską w dziedzinie sądownictwa i egzekwowania prawa, jak i chronić prawa² podstawowe jednostek. Podkreśla się w nim zapotrzebowanie na szkolenia, które przyczynią się do osiągnięcia tych celów.

Komisja Europejska wydała komunikat w sprawie ustanowienia europejskiego systemu szkoleń w zakresie egzekwowania prawa³. Szkolenia wchodzą w zakres uprawnień kilku agencji UE specjalizujących się w obszarze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL) jest agencją UE odpowiedzialną za szkolenie służb policji, a Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy i Szkolenia w Dziedzinie Egzekwowania Prawa (Europol) prowadzi zaawansowane szkolenia policji. Frontex opracowuje wspólne podstawowe programy szkoleń i normy dotyczące szkoleń dla ośrodków szkolenia funkcjonariuszy straży granicznych.

Niniejszy podręcznik FRA stanowi uzupełnienie prac wspomnianych agencji. Gromadząc i analizując dane, FRA stosuje perspektywę praw podstawowych, co może dostarczyć użytecznych dowodów na potrzeby formułowania działań operacyjnych agencji, przykładowo poprzez uwidocznienie perspektywy ofiar.

„Prawa człowieka stanowią naturalne prawa przysługujące wszystkim obywatelom od urodzenia. Nie wynikają one jednak z miejsca, w którym się urodziliśmy. Wynikają one z samego faktu, że się urodziliśmy. Przysługują nam prawa człowieka, ponieważ jesteśmy ludźmi. Pozostajemy ludźmi nawet wtedy, gdy nie posiadamy paszportu, wizy lub zezwolenia na pobyt”.

Morten Kjaerum, dyrektor FRA

---

¹ Rada Europejska (2010), Program Sztokholmski: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:PL:PDF>

² Terminy „prawa podstawowe” i „prawa człowieka” są używane w niniejszym przewodniku zamiennie.

³ COM/2013/0172 Komunikat w sprawie ustanowienia europejskiego systemu szkoleń w zakresie egzekwowania prawa z dnia 27 marca 2013 r. „Wiedza ta powinna obejmować zasady skutecznej współpracy organów ścigania, prawa podstawowe. [...]”, s. 6, komunikat dostępny pod adresem: <http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/document/COM20130172.do>

Jak korzystać z niniejszego podręcznika?

Niniejszy podręcznik zawiera podstawowe elementy praktycznego i ukierunkowanego na osobę uczącą się programu szkoleniowego dotyczącego policji i praw człowieka. Osoby prowadzące szkolenia będą musiały uzupełnić te materiały informacjami z innych źródeł, jeżeli będą chciały skoncentrować się w większym stopniu na określonych kwestiach.

Wyboru sześciu modułów i sugerowanych działań szkoleniowych należy dokonać w zależności od konkretnych okoliczności i miejsca, w którym odbywa się szkolenie (dostępne ramy czasowe, docelowi odbiorcy, kontekst krajowy), rozpoczynając od oceny docelowych odbiorców i ustalenia celów: jaki jest poziom zrozumienia wśród uczestników, jakie mają nastawienie i doświadczenia? Co należy osiągnąć?

Notatki informacyjne zawarte w każdym module stanowią wyjaśnienie najważniejszych elementów oraz „wymaganą wiedzę” konieczną, aby z powodzeniem przekazać treść modułu. Wskazano w nich również dalsze źródła informacji.

Niniejszy podręcznik wymaga dostosowania do specyficznego kontekstu każdego państwa. Chociaż większość spraw sądowych, o których mowa w podręczniku, zaczerpnięto z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w związku z czym mają one znaczenie dla wszystkich państw europejskich, należy je uzupełnić o materiały dotyczące poszczególnych państw, zarządzenia porządkowe i przepisy krajowe.

Opcjonalne możliwości łączenia modułów na potrzeby 2,5-dniowych lub 3-dniowych warsztatów przedstawiono w Załączniku 1.

Struktura podręcznika

Niniejszy podręcznik obejmuje sześć modułów dotyczących kluczowych elementów podejścia do działań policyjnych opartego na prawach człowieka oraz zestaw załączników zawierających materiały dodatkowe.

- Moduł 1: Podstawowe zagadnienia z zakresu praw człowieka
- Moduł 2: Działania policyjne z perspektywy praw człowieka
- Moduł 3: Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony
- Moduł 4: Zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania
- Moduł 5: Różnorodność, równość i niedyskryminacja
- Moduł 6: Prawa człowieka funkcjonariuszy policji
- Załączniki zawierające: programy warsztatów, podstawowe wytyczne dla osób prowadzących szkolenia, wskazówki dotyczące przygotowywania studiów przypadków oraz kompilację praktyk.

Struktura modułów

Każdy moduł składa się z trzech części:

- **wprowadzenia i opisu działania lub działań szkoleniowych:** cele szczegółowe (wiedza, nastawienie, umiejętności), wymogi (czas trwania, materiały, miejsce) oraz opis ćwiczenia i handouty;
- **informacji dla osób prowadzących szkolenie:** szczegółowe informacje na temat prowadzenia działania szkoleniowego oraz wskazówki dotyczące szkolenia;
- **materiałów pomocniczych:** dodatkowe informacje, które można wykorzystać na potrzeby uzupełnienia działania szkoleniowego i informacji dla osób prowadzących szkolenie.

W niektórych modułach sekcja ta obejmuje również dodatkowe działania, które można wykorzystać w przypadku rozszerzonych kursów szkoleniowych, w szczególności dobre praktyki pochodzące z kilku szkół policyjnych w Europie. Ich zakres jest ogólnie szerszy i może posłużyć jako inspiracja do włączenia tematów z zakresu praw człowieka do programów nauczania w szkołach policyjnych.

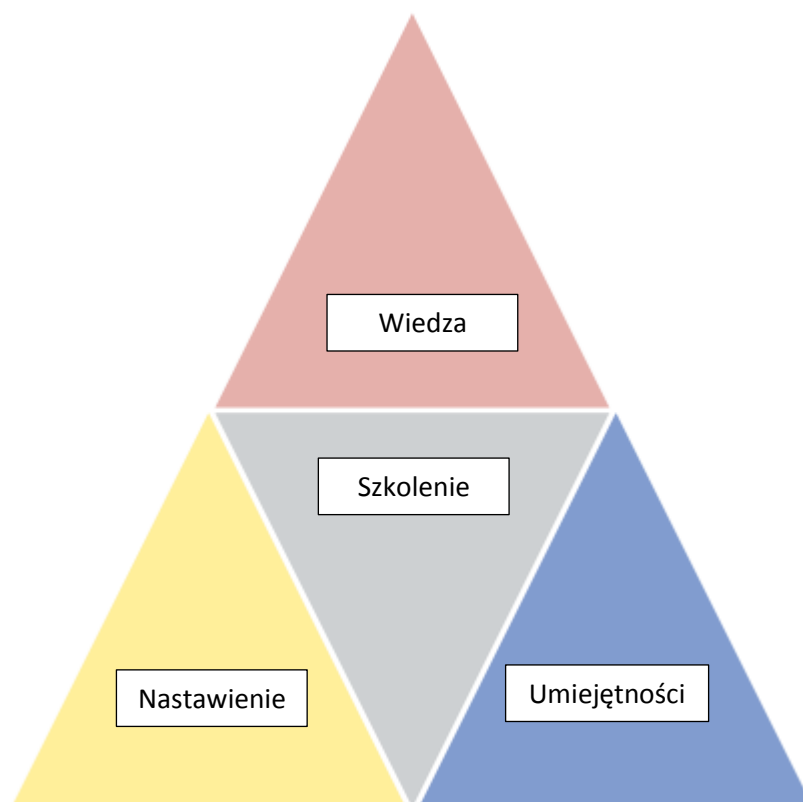
Kształcenie i działania policyjne w zakresie praw człowieka – trójkąt edukacyjny praw człowieka⁴

W złożonej dziedzinie praw człowieka nie istnieją gotowe odpowiedzi ani lista kontrolna, według której należy postępować. Funkcjonariusze policji muszą samodzielnie kształtować własną pracę i działania zgodnie z wytycznymi dotyczącymi praw człowieka; w każdej konkretnej sytuacji stają oni przed trudnym zadaniem, jakim jest korzystanie ze swobody uznania i wyważanie sprzecznych interesów. Pomocne w tej kwestii będą trzy wymiary: wiedza, umiejętności i nastawienie. Działania szkoleniowe zawarte w każdym module opracowano z uwzględnieniem trójkąta edukacyjnego praw człowieka.

Następujące podstawowe kompetencje mogą być postrzegane jako pożądane rezultaty szkolenia dla funkcjonariuszy policji w zakresie praw człowieka:

---

⁴ „Trójkąt edukacyjny praw człowieka” jest powszechnie przyjętą koncepcją łączącą wiedzę (teorię) z umiejętnościami i nastawieniem (praktyką), którą można odnaleźć w różnych publikacjach edukacyjnych na temat praw człowieka, takich jak: Human rights, education and global responsibilities (1992), Understanding Human Rights, Manual on human rights education (2006); Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen, na podstawie Suntinger, W. (2005), który jest również współautorem niniejszego podręcznika; zaktualizowany w świetle wytycznych OBWE/ODIHR pt. Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials, wrzesień 2012 r.

wiedza – uczestnicy powinni rozumieć rolę praw człowieka w społeczeństwie; (historyczny) rozwój praw człowieka; zasady dotyczące praw człowieka (w szczególności zasady konieczności i proporcjonalności; zasady niedyskryminacji; obowiązki państwa w zakresie poszanowania i ochrony praw człowieka; uniwersalności i niepodzielności); podstawowe elementy systemu ochrony praw człowieka; treść norm dotyczących praw człowieka istotnych z punktu widzenia wykonywanej pracy (w tym zakaz tortur o charakterze bezwzględny); istotne międzynarodowe dokumenty dotyczące praw człowieka; organizacje i instytucje działające na rzecz praw człowieka; cele i charakterystykę działań policyjnych opartych na prawach człowieka w społeczeństwach demokratycznych;

umiejętności – uczestnicy powinni być w stanie: stosować zasady dotyczące praw człowieka (w szczególności zasady konieczności i proporcjonalności) w praktyce; komunikować się w sposób profesjonalny ze obywatelami i zewnętrznymi zainteresowanymi stronami, w tym ze społecznościami mniejszościowymi; formułować i przedstawiać przekonujące argumenty; analizować rzeczywiste sytuacje z perspektywy praw człowieka; identyfikować przypadki naruszenia praw człowieka; stosować umiejętności w zakresie zarządzania konfliktami i ich rozwiązywania; radzić sobie z krytyką; wyrażać refleksje nad własną tożsamością; prowadzić dyskusje na temat praw człowieka, różnorodności i działań policyjnych; stosować analizę praw człowieka we własnym otoczeniu oraz własnych strukturach organizacyjnych i praktykach;

nastawienie – uczestnicy powinni zastanowić się nad: szacunkiem dla samych siebie i dla innych w oparciu o godność wszystkich ludzi; zobowiązaniem zachowania równości bez względu na płeć, „rasę”, kolor skóry, pochodzenie etniczne czy społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, opinie polityczne lub dowolne inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, własność, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną itd.; przekonaniem o prawdziwości stwierdzenia, że ochrona praw człowieka stanowi cel i podstawę pracy policji; świadomością własnej odpowiedzialności; empatią wobec innych, w szczególności wobec mniejszości; otwartością;

dostrzeganiem wartości i angażowaniem się w działania zewnętrznych zainteresowanych stron, takich jak społeczności i instytucje monitorujące; otwartością na refleksje; gotowością uczenia się na błędach; gotowością radzenia sobie z krytyką; akceptacją różnorodności w społeczeństwie i jej wpływem na działania policyjne.

Wskazówka dotycząca szkolenia: zapewnienie istotności szkolenia

Badania w dziedzinie nauk społecznych dowodzą, że kursy szkoleniowe w zakresie praw człowieka – jeżeli są prowadzone oddzielnie – przynoszą ograniczone rezultaty. Szkolenie w tym zakresie musi być osadzone w szerszej perspektywy strukturalnej i organizacyjnej. Prawa człowieka muszą być wyraźnie traktowane za wysoce istotne w ramach wewnętrznych procesów dotyczących podejmowania decyzji, takich jak wybór pracowników, promocja, strategie komunikacyjno-informacyjne, funkcje zarządcze lub kierownicze oraz procedury dyscyplinarne. Dominujące realia organizacyjne mogą podważyć cele szkoleń z zakresu praw człowieka. Jeżeli szkolenia odbywają się w połączeniu z innymi środkami strukturalnymi w kulturze organizacyjnej, ich wpływ będzie znacznie większy.

Źródło: Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR) (2011)

1. Proces opracowywania podręcznika

Aby jak najlepiej ukierunkować swoje działania w dziedzinie kształcenia i szkolenia w zakresie praw człowieka, FRA przeprowadziła konsultacje z ponad 80 podmiotami/instytucjami – w tym z Komisją Europejską, krajowymi instytucjami praw człowieka, międzynarodowymi i krajowymi podmiotami w dziedzinie kształcenia i szkolenia oraz organizacjami pozarządowymi (NGO) – za pomocą różnorodnych metod, takich jak kwestionariusze internetowe, wywiady telefoniczne oraz spotkania bezpośrednie i warsztaty stacjonarne. Wśród podmiotów/instytucji, z którymi prowadzono konsultacje, znalazło się: 19 szkół policyjnych (z Austrii, Belgii, Cypru, Danii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Irlandii, Litwy, Łotwy, Malty, Niderlandów, Niemiec, Polski, Portugalii, Słowenii, Szwecji, Węgier i Zjednoczonego Królestwa); międzynarodowe organizacje posiadające doświadczenie w dziedzinie działań policyjnych i praw człowieka, takie jak Rada Europy i Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) oraz jej Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR); oraz wyspecjalizowane organy posiadające uprawnienia w dziedzinie działań policyjnych i szkolenia funkcjonariuszy policji, takie jak Stowarzyszenie Europejskich Kolegów Policyjnych (AEPC), Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL), Europejski Urząd Policji (Europol), Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (Interpol) oraz Krajowa Agencja Doskonalenia Policji (ang. National Police Improvement Agency) z siedzibą w Zjednoczonym Królestwie, która uczestniczyła w warsztatach przygotowawczych i podkreśliła zapotrzebowanie na szkolenia ukierunkowane na prawa podstawowe.

Uczestnicy wywiadów wskazali, że rola szkoleń z zakresu praw człowieka prowadzonych w ramach szkoleń dla funkcjonariuszy policji jest różna w poszczególnych państwach UE. Aby uczynić ją bardziej rozpoznawalną, należy przewyżżyć pewne wyzwania. Szkolenia służb policji w zakresie praw człowieka mogą mieć charakter nieformalny i nieobowiązkowy. Uczestnicy konsultacji podkreślili brak wymiany praktyk dotyczących szkoleń w zakresie praw człowieka między szkołami policyjnymi państw członkowskich UE oraz niewielkie zaangażowanie we współpracę z zewnętrznymi podmiotami oferującymi szkolenia w zakresie praw człowieka, takimi jak organizacje pozarządowe czy krajowe instytucje praw człowieka. Dodali również, że szkolenia w zakresie praw człowieka dla funkcjonariuszy policji niekoniecznie są w stanie załagodzić dostrzegany konflikt interesów pomiędzy osobami sprawującymi służbę (funkcjonariuszami policji) a posiadaczami praw (członkami społeczeństwa).

FRA zatrudniła dwóch konsultantów ds. praw człowieka i doświadczonych instruktorów prowadzących szkolenia dla policji – Gudrun Rabussay-Schwald oraz Waltera Suntingera – w celu opracowania projektu niniejszego podręcznika szkoleniowego, który następnie został poddany przeglądowi przez FRA.

W maju 2011 r. szereg ekspertów ds. praw człowieka i szkoleń dla policji przeprowadziło wzajemną ocenę projektu. Pragniemy złożyć podziękowania wszystkim ekspertom za ich cenny wkład: Anji Bienert, szefowej Programu Policji i Praw Człowieka w Amnesty International, Niderlandy; Michielowi Holthackersowi, AEPC, Akademia Policyjna, Niderlandy; Karlowi-Heinzowi Grundböckowi, rzecznikowi prasowemu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Austrii; Andre Konzemu, pułkownikowi z Akademii Policyjnej w Nadrenii-Północnej Westfalii w Niemczech; Reinhardowi Kreisslowi, socjologowi, kryminologowi w Instytucie Socjologii Prawa i Kryminologii w Austrii; Marinie Narvaez, doradcy ds. zwalczania terroryzmu, OBWE/Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR); Cristinie Sgandze, niezależnemu konsultantowi w dziedzinie praw człowieka i prowadzącej

szkolenia policyjne; oraz Muratowi Yıldızowi, doradcy szkoleniowemu w Strategicznej Jednostce ds. Działań Policyjnych OBWE. Na kolejnym etapie kontroli jakości osoby prowadzące szkolenia w szkołach policyjnych z 12 państw członkowskich UE (Austrii, Belgii, Bułgarii, Francji, Grecji, Litwy, Niemiec, Polski, Portugalii, Słowacji, Szwecji i Zjednoczonego Królestwa) i Chorwacji przetestowały moduły zawarte w projekcie podręcznika podczas szkolenia pilotażowego. Doceniamy również wsparcie eksperckie udzielone przez Waltera Suntingera w zakresie schematów analizy, uwag i materiałów zaadaptowanych na potrzeby niniejszego podręcznika z jego opracowania. W podręczniku wykorzystano ćwiczenia zaadaptowane ze szkolenia dotyczącego różnorodności przygotowanego przez instytut A World of Difference w ramach Ligi Przeciwno Zniesławieniu oraz ćwiczenia przekazane przez: Waltera Suntingera, Gudrun Rabussay-Schwald, Rafaela Behra, Günthera Berghofera, austriackiego komendanta policji; Gamala Turawę, konsultanta i prowadzącego szkolenia w dziedzinie promowania różnorodności w ramach służb Policji Metropolitalnej w Londynie w Zjednoczonym Królestwie; a także wskazówki dotyczące szkoleń przygotowane przez Thomasa Greisa z Austriackiej Akademii Policyjnej; Andre Konzego, pułkownika z Akademii Policyjnej w Nadrenii-Północnej Westfalii w Niemczech; Marię Knutsson, starszego wykładowcę Szwedzkiego Krajowego Kolegium Policyjnego; Remo Puscę z Austriackiej Akademii Policyjnej oraz Olivera van Wrochema, szefa ośrodka edukacyjnego przy Miejscu Pamięci Obozu Koncentracyjnego w Neuengamme; a także Ulrike Pastoora.

Pragniemy serdecznie podziękować byłemu prezesowi AEPC Maurice Petitowi, dzięki któremu prawa człowieka znalazły się w planie działań AEPC, a krajowe szkoły policyjne nawiązały kontakt z FRA. Dalsze podziękowania kierujemy do Akademii Policyjnej w Lyonie, École Nationale Supérieure de la Police (ENSPI), w której Jean-Marie Fiquet przeprowadził szkolenie pilotażowe.

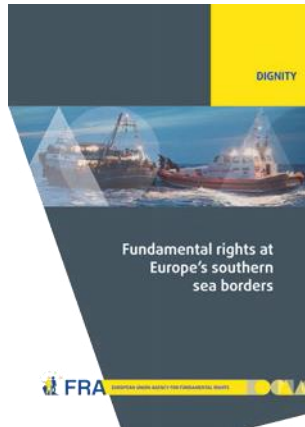
Na trzecim etapie, osoby prowadzące szkolenia, które nie były zaangażowane w opracowywanie i sporządzanie projektu niniejszego podręcznika, wykorzystały go podczas wspólnego szkolenia CEPOL-FRA, które odbyło się we wrześniu 2011 r. w Bramshill w Zjednoczonym Królestwie. Pragniemy podziękować Europejskiemu Kolegium Policyjnemu za zorganizowanie tego szkolenia, które było pierwszym z cyklu wspólnych szkoleń CEPOL-FRA.

W trakcie tego procesu FRA zapewniła platformę służącą do wymiany informacji, praktyk i zgłaszania potrzeb szkoleniowych. Aby ułatwić taką wymianę wiedzy, w niniejszym podręczniku zawarto dziewięć ćwiczeń z zakresu praw człowieka, które obecnie stosuje się w krajowych akademiach policyjnych w całej UE: jedno ćwiczenie z Austrii; trzy z Niemiec; po jednym ze Szkocji, Szwecji oraz Zjednoczonego Królestwa; a także jedno z ILGA-Europe; oraz jedno z OBWE/ODIHR.

Oprócz zaangażowania ze strony zainteresowanych stron eksperci FRA ds. nauk prawnych i społecznych przeprowadzili istotne powiązane badania, których wyniki potwierdzają zapotrzebowanie na ukierunkowane i dostosowane szkolenia policyjne, zapewniające równowagę między kwestiami bezpieczeństwa i zasadami niedyskryminacji. Aby zaspokoić potrzeby różnorodnych społeczeństw, współczesne koncepcje działań policyjnych w UE muszą opierać się na budowaniu zaufania ze wszystkimi częściami społeczeństwa w równym stopniu. Egzekwowanie praw człowieka stanowi konieczny warunek wstępny takiego zaufania i wymaga przyjęcia przez funkcjonariuszy policji aktywniejszej i bardziej zorientowanej na służbę innym postawy.

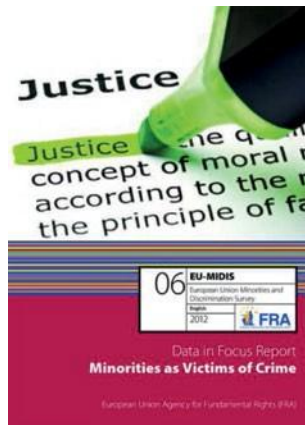
Poniższe publikacje FRA mają istotne znaczenie w odniesieniu do takich działań policyjnych:

Fundamental rights at Europe's southern sea borders (Prawa podstawowe na południowych granicach morskich UE) (2013)

W przedmiotowym sprawozdaniu FRA zbadano warunki na południowych granicach morskich Europy w odniesieniu do najbardziej podstawowych praw człowieka, tj. prawa do życia oraz prawa zakazującego odsyłania osób do miejsc, w których są one torturowane, prześladowane lub poddawane niehumanitarnemu traktowaniu. Omówiono w nim również procedury kontroli granic morskich i sprowadzania na ląd oraz ogólne kwestie takie jak polityka UE, szkolenia i operacje koordynowane przez Frontex, a także przeanalizowano praktyki stosowane w państwach członkowskich UE objętych badaniem – na Cyprze, w Grecji, Hiszpanii, na Malcie i we Włoszech. Dzięki zilustrowaniu wyzwań w zakresie praw podstawowych na południowych granicach morskich Europy i wskazaniu obiecujących praktyk sprawozdanie ma zapewnić wskazówki unijnym decydentom i praktykom zarówno na szczeblu UE, jak i państw członkowskich.

EU-MIDIS Data in Focus 6: Minorities as Victims of Crime (Sprawozdanie „Kluczowe dane” EU-MIDIS część 6: Mniejszości ofiarami przestępstw) (2012)

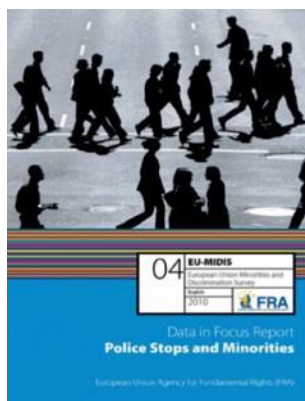
W sprawozdaniu „Kluczowe dane” EU-MIDIS część 6 przedstawiono dane na temat doświadczeń respondentów dotyczących wiktyimizacji w przypadku pięciu rodzajów przestępstw: kradzieży pojazdu lub kradzieży z pojazdu; włamania lub próby włamania; kradzieży własności osobistej bez użycia siły czy groźb (kradzieży własności osobistej); napadu lub groźenia; oraz dotkliwego nękania. Średni poziom wiktyimizacji kryminalnej dla wszystkich grup objętych badaniem EU-MIDIS wyniósł 24%, co oznacza, że co czwarty przedstawiciel grupy mniejszościowej odpowiedział, że padł ofiarą przestępstwa co najmniej raz w ciągu 12 miesięcy poprzedzających badanie. Bardziej „widoczne” grupy mniejszościowe, tj. grupy, których członkowie wyglądają wyraźnie inaczej niż większość populacji, zgłaszają w ramach EU-MIDIS wyższe poziomy wiktyimizacji niż imigranci lub członkowie grup mniejszościowych, którzy wyglądają podobnie do większości członków społeczeństwa. Za tymi wynikami kryją się jednak znaczne różnice w zależności od państwa członkowskiego UE, które zamieszkuje dana rodzajowa grupa respondentów, jak np. „Romowie” czy „Afrykanie z Afryki Subsaharyjskiej”.

Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights (Nagłaśnianie przestępstw z nienawiści w Unii Europejskiej: uznanie praw ofiar) (2012)

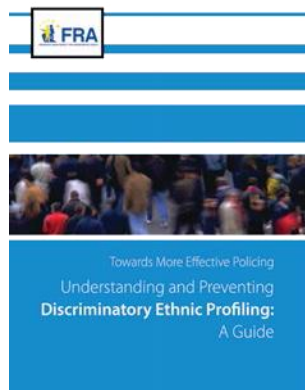
Z badania przeprowadzonego przez FRA wynika, że mimo ogromnych starań państw członkowskich zmierzających do wykorzenia dyskryminacji i nietolerancji, zjawiska te nadal występują w Unii Europejskiej. Zniewagi słowne, napaści fizyczne i zabójstwa motywowane uprzedzeniami dotyczą społeczeństwa UE w całej jego różnorodności, począwszy od członków widocznych grup mniejszościowych, a na osobach niepełnosprawnych skończywszy. Osoby popełniające takie „przestępstwa z nienawiści” – ogólny termin na określenie tego niepokojącego zjawiska – wywodzą się z całego społeczeństwa. Popełniane przez nie przestępstwa powodują niewyobrażalne szkody dla ofiar, ich rodzin i całego społeczeństwa i sprawiają, że coraz pilniejsze jest określenie najlepszego sposobu reakcji. Przedmiotowe sprawozdanie FRA ma wesprzeć UE i jej państwa członkowskie w zmaganiu się z takimi przypadkami łamania praw podstawowych zarówno poprzez ich nagłaśnianie, jak i poprzez pociąganie sprawców do odpowiedzialności. Oznacza to zachęcanie ofiar i świadków do zgłaszania przypadków takich przestępstw oraz zwiększanie ich zaufania do zdolności systemu sądownictwa karnego do zwalczania tych przestępstw w sposób zdecydowany i skuteczny.

Data in Focus Report. Police Stops and Minorities (Sprawozdanie „Kluczowe dane” część 4: Zatrzymania przez policję a mniejszości) (2010)

Badanie EU-MIDIS, pierwsze ogólnounijne badanie, w którym zapytano imigrantów i przedstawicieli etnicznych grup mniejszościowych o ich doświadczenia dotyczące dyskryminacji i wiktymizacji kryminalnej w życiu codziennym, wykazało, że respondenci pochodzący z grup mniejszościowych są częściej zatrzymywani przez policję niż przedstawiciele grup większościowych zamieszkujący te same okolice w Belgii, we Francji, Grecji, Hiszpanii, Niemczech i na Węgrzech. Przedstawiciele grup mniejszościowych, którzy uważają, że są zatrzymywani przez policję ze względu na swoje pochodzenie etniczne lub ze względu na fakt, że są imigrantami, wykazują niższy poziom zaufania do policji niż przedstawiciele mniejszości, którzy uważają, że zatrzymania nie mają związku z ich pochodzeniem z mniejszości.

Towards More Effective Policing. Understanding and Preventing Discriminatory Ethnic Profiling: A Guide (Podniesienie skuteczności działań policji – Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik) (2010)

W przypadku gdy decyzję o zatrzymaniu danej osoby podejmuje się wyłącznie lub przede wszystkim ze względu na jej rasę, pochodzenie etniczne lub wyznanie, stanowi to przykład dyskryminującego profilowania etnicznego. Takie praktyki mogą przyczynić się do wyobcowania określonych społeczności w UE, zmniejszając tym samym skuteczność działań policyjnych. Celem tego przewodnika FRA jest wsparcie funkcjonariuszy policji w rozwiązaniu problemu i unikaniu dyskryminującego profilowania etnicznego oraz ma on służyć jako narzędzie umożliwiające skuteczniejsze

realizowanie działań policyjnych.

Experiences of discrimination, social marginalisation and violence: A comparative study of Muslim and non-Muslim youth (Doświadczenia związane z dyskryminacją, marginalizacją społeczną i przemocą: analiza porównawcza dotycząca młodzieży muzułmańskiej i niemuzułmańskiej) (2010)

Marginalizacja społeczna i dyskryminacja mają poważne konsekwencje dla każdego społeczeństwa – rozwiązanie obu tych kwestii powinno mieć znaczenie priorytetowe, ponieważ mają one bezpośredni związek z agresywnym zachowaniem osób młodych. Wyniki tego badania wskazują na wysoki stopień pokrywania się czynników wyjaśniających agresywne nastawienie lub akty przemocy popełniane przez osoby młode w trzech państwach członkowskich UE. Głównymi czynnikami, które można wiązać z agresywnym zachowaniem, są: płeć męska, przynależenie do młodzieżowej grupy chuligańskiej / gangu, bycie ofiarą dyskryminacji i marginalizacji społecznej – w przypadku rozpatrywania tych aspektów poglądy religijne lub przekonania nie odgrywają żadnej roli w wyjaśnieniu agresywnego zachowania. Wnioski te sformułowano w oparciu o badanie przeprowadzone przez FRA w latach 2008/2009 wśród 3 000 dzieci w wieku 12–18 lat z Francji, Hiszpanii i Zjednoczonego Królestwa – trzech państw członkowskich, w których odnotowano ataki terrorystyczne związane z radykalnym islamizmem lub zamieszki w miastach powiązane z młodymi imigrantami wywodzącymi się głównie ze środowisk muzułmańskich.

MODUŁ 1: PODSTAWOWE ZAGADNIENIA Z ZAKRESU PRAW CZŁOWIEKA**Wprowadzenie** .....23**Ćwiczenie: Zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka** 24

Handout – Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka 26

Notatki informacyjne 27

1. Czym są prawa człowieka? 27

2. Jakie są rodzaje praw człowieka? 28

3. Czemu służą prawa człowieka? 29

4. Jakie obowiązki wynikają z praw człowieka? 30

5. Gdzie prawa człowieka są zapisane w prawie i w jaki sposób są monitorowane? 33

Materiały pomocnicze 35

Podstawowe zagadnienia z zakresu praw człowieka

Wprowadzenie

W niniejszym module wprowadza się ogólne pojęcia z zakresu praw człowieka i charakterystykę tych praw, koncentrując się zarówno na ich podstawach etycznych i historycznych, jak i na współczesnej postaci i sposobach wdrażania. Omawia się w nim obowiązujące instrumenty prawne i terminy, jak również organizacje i mechanizmy, które chronią i propagują prawa człowieka.

Zwrócono w nim uwagę na kilka najważniejszych aspektów praw człowieka, w tym podstawowe i nadrzędne pojęcie godności człowieka, oraz wyszczególniono szczególne prawa wchodzące w zakres tego pojęcia. W module tym wyjaśniono podwójny obowiązek poszanowania i ochrony praw człowieka: „poszanowanie” stanowi obowiązek zaniechania wszelkich działań, które ograniczałyby prawa człowieka; a „ochrona” odnosi się do obowiązku działania w celu zapewnienia pełnego korzystania z praw człowieka.

Poniższe ćwiczenie ma stanowić punkt wyjścia do dyskusji na temat roli i celu praw człowieka w dzisiejszych społeczeństwach, zanim w dalszych modułach uwaga zostanie ukierunkowana na szczegółowe aspekty praw człowieka związane z policją. Pytania do dyskusji rozpoczynają się od zastosowania nieprawniczego podejścia do praw człowieka. Kolejne pytania mają zachęcić do dyskusji na temat godności człowieka i konkretnych praw, celu, jakiemu służą prawa człowieka, oraz obowiązków wynikających z tych praw.

Pytania te poruszają zasadnicze kwestie związane z zasadami, organizacją i funkcją społeczeństwa oraz państwa, a także mogą zachęcać do ożywionej dyskusji.

Ćwiczenie: Zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka

1. Cel ogólny:

Poniższe ćwiczenie ma na celu poszerzenie wiedzy uczestników na temat podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka, w tym kluczowych koncepcji i sposobu ich funkcjonowania.

2. Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka;
- zrozumienie kluczowych pojęć z zakresu praw człowieka i wynikających z nich obowiązków;
- uzyskanie podstawowych informacji na temat sposobu, w jaki kształtowały się prawa człowieka na przestrzeni czasu;
- zapoznanie się z najważniejszymi międzynarodowymi dokumentami dotyczącymi praw człowieka i rodzajami mechanizmów ochrony.

Nastawienie

- dostrzeżenie podstawowej wartości praw człowieka, w tym ich znaczenia prawnego i politycznego, oraz uznanie, że stanowią one podstawę pokojowo nastawionego społeczeństwa i przyczyniają się do zapewnienia uczciwego życia wszystkim obywatelom.

Umiejętności

- wskazanie praw człowieka związanych z pracą policji.

3. Wymogi:

- czas trwania: 40–60 minut;
- materiały:
  - handout zawierający pytania do dyskusji;
  - opcjonalnie: prezentacje PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 20–25 osób.

Opis ćwiczenia: **Zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka**

- 1 Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- 2 Należy rozdać handout – Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka.
- 3 Należy podzielić uczestników na 4–6-osobowe grupy i poprosić ich o przedyskutowanie jednego lub dwóch twierdzeń na grupę. Praca w grupach powinna trwać 30–45 minut, w zależności od liczby twierdzeń, które należy przedyskutować. Należy upewnić się, że grupy wyznaczą sprawozdawcę, który przedstawi wyniki ich prac na forum.
- 4 Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- 5 Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum.
- 6 Należy przeprowadzić ogólną dyskusję na temat wyników w celu wyciągnięcia wniosków.
- 7 Należy podsumować główne punkty i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie.

Handout – Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka

4. Pytania do dyskusji:

1. „Traktuj innych tak, jak sam chciałbyś być traktowany”.

- Jaki jest związek między powyższą złotą regułą a prawami człowieka? Gdzie zauważacie wspólną płaszczyznę lub rozbieżności?
- Czy waszym zdaniem prawa człowieka mają uniwersalne zastosowanie?

2. „Idea praw człowieka jest równie prosta co potężna – należy traktować ludzi z godnością”.

John Ruggie, specjalny sprawozdawca ONZ ds. biznesu i praw człowieka, Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka

- Czy zgadzacie się z tym stwierdzeniem? Uzasadnijcie swoje zdanie.
- Czy znacie jakiegokolwiek inne krótkie sformułowania, które wyrażają podstawową ideę praw człowieka?

3. „Uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata”.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Powszechna deklaracja praw człowieka, 1948 r.

- Czy zgadzacie się z tym stwierdzeniem? Uzasadnijcie swoje zdanie.
- Czy znacie jakieś inne „podstawy” wolności, sprawiedliwości i pokoju?

4. „Celem każdej organizacji politycznej jest zachowanie naturalnych i nieprzedawnialnych praw człowieka. Prawami tymi są: wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi”.

Francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela, art. 2, 1789 r.

- Czy koncepcja celów państwa jest nadal aktualna?
- Jakie inne cele państwa możecie wskazać?

5. „Obecnie za dużo mówi się o prawach. Ludzie zapomnieli już o swoich obowiązkach wobec siebie nawzajem i społeczeństwa”.

- Czy zgadzacie się z tym stwierdzeniem? Uzasadnijcie swoje zdanie.
- Jaki jest związek między prawami a obowiązkami?

Notatki informacyjne

Niniejsze notatki informacyjne zawierają informacje pomocne w udzielaniu odpowiedzi na pytania zawarte na handoucie i kierowaniu dyskusjami na temat podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka. Ich struktura prezentuje się następująco:

1. Czym są prawa człowieka?
2. Jakie są rodzaje praw człowieka?
3. Czemu służą prawa człowieka?
4. Jakie obowiązki wynikają z praw człowieka?
5. Gdzie prawa człowieka są zapisane w prawie i w jaki sposób są monitorowane?

1. Czym są prawa człowieka?

Powszechna deklaracja praw człowieka

Artykuł 1

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa.

Przez setki lat zasady leżące u podstaw praw człowieka były zgłębiane przez różne filozofie i religie na całym świecie. Jedno z podstawowych pytań natury filozoficznej dotyczących praw człowieka brzmi:

Jak powinniśmy traktować innych?

Wywodząca się ze starożytności złota reguła to zasada etyczna, która odpowiada na to pytanie i wskazuje ludziom, jak mają postępować: „traktuj innych tak, jak sam chciałbyś być traktowany”. Różne wersje tej złotej reguły można znaleźć w głównych religiach i systemach etycznych na całym świecie.

Pod wieloma względami prawa człowieka stanowią współczesne, bardziej szczegółowe sformułowanie tej złotej reguły. Zasady dotyczące praw człowieka bazują na idei, zgodnie z którą wszyscy ludzie mają przyrodzoną godność człowieka. Nikt nie powinien zatem dopuszczać się naruszania takiej godności. Każdy musi ponadto podejmować działania na rzecz ochrony godności innych ludzi i własnej. Oprócz godności prawa człowieka obejmują także idee wolności, sprawiedliwości, równości i solidarności.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Stosowanie złotej reguły

Przy omawianiu złotej reguły w kontekście praw człowieka mogą pojawić się

drażliwe tematy i trudne pytania, szczególnie dotyczące kwestii religijnych. Należy postarać się przewidzieć takie uwagi i pytania oraz przygotować się na nie tak, aby udzielać odpowiedzi spokojnie i profesjonalnie.

2. Jakie są rodzaje praw człowieka?

Powszechna deklaracja praw człowieka

Preambuła

[...] uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości i pokoju świata.

Prawa człowieka można wyrażać w ramach wartości, praw i polityki. Podstawą praw człowieka jest godność człowieka, wolność, równość i solidarność (art. 1 Powszechnej deklaracji praw człowieka). Koncepcje te znajdują konkretne odzwierciedlenie w wielu szczegółowych prawach człowieka zapisanych w konstytucjach państw oraz w regionalnych i międzynarodowych instrumentach dotyczących praw człowieka.

Prawa człowieka dotyczą wielu dziedzin życia i często grupuje się je w następujące kategorie:

Prawa obywatelskie i polityczne

- prawo do życia
- zakaz tortur
- zakaz niewolnictwa
- prawo do wolności osobistej i bezpieczeństwa osobistego
- prawo do rzetelnego procesu sądowego
- prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego
- wolność sumienia i wyznania
- wolność wyrażania opinii
- wolność zrzeszania się i zgromadzeń
- swoboda przemieszczania się
- prawo do głosowania
- równy dostęp do służby publicznej
- prawo do tworzenia partii politycznej
- prawo do składania petycji
- prawo własności (uznawane także częściowo jako prawo gospodarcze i społeczne)

Prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne

- prawo do pracy i do swobodnego wyboru pracy
- prawo do odpowiednich i zadowalających warunków pracy
- prawo do tworzenia związków zawodowych
- prawo do zabezpieczenia społecznego
- prawo do odpowiedniego standardu życia
- prawo do ochrony zdrowia
- prawo do nauki
- prawo do uczestniczenia w życiu kulturalnym i do korzystania z dobrodziejstw postępu nauki

Prawa z zakresu solidarności/prawa zbiorowe

- prawo narodów do samostanowienia
- prawa mniejszości i ludów tubylczych
- prawo do rozwoju

Równość i niedyskryminacja

- prawo do równości i niedyskryminacji stanowi zarówno konkretne prawo, jak i zasadę, zgodnie z którą wszystkie prawa człowieka są gwarantowane bez jakiegokolwiek dyskryminacji.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Przedstawienie całego zakresu praw człowieka

Omawiając różne kategorie praw człowieka, warto przedstawić cały zakres praw człowieka. Dzięki zapoznaniu się z całym spektrum praw uczestnicy mogą być w stanie lepiej zrozumieć, w jaki sposób określone prawa, takie jak prawa gospodarcze i społeczne, dotyczą ich jako posiadaczy praw. W ten sposób podkreślone zostanie także, że chociaż prawa człowieka stanowią filar współczesnego społeczeństwa, niektóre marginalizowane grupy nie korzystają jeszcze ze wszystkich praw człowieka.

3. Czemu służą prawa człowieka?

„Idea praw człowieka jest równie prosta co potężna – należy traktować ludzi z godnością”.

John Ruggie, specjalny sprawozdawca ONZ ds. biznesu i praw człowieka, UN Doc A/HRC Wytyczne ONZ dotyczące biznesu i praw człowieka

„Prawa człowieka to prawa podstawowe, dzięki którym ludzie mogą kształtować swoje życie w myśl wolności, równości i poszanowania godności człowieka”.

Manfred Nowak, były specjalny sprawozdawca ONZ ds. tortur (2003 r.), Introduction to the International Human Rights Regime, Leiden, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, s. 1.

Prawa człowieka, które obejmują zarówno prawa, jak i obowiązki, tworzą otoczenie, w którym wszyscy ludzie mogą żyć godnie. Prawa człowieka nakładają różne prawa i obowiązki na poszczególne osoby i na państwa.

W przypadku osób prawa człowieka:

- pomagają stworzyć warunki umożliwiające zaspokojenie ich podstawowych potrzeb;
- stanowią gwarancję podstawowych wartości, takich jak życie, integralność cielesna i emocjonalna, wolność, bezpieczeństwo, godność i równość w celu zapobiegania nadużyciom ze strony państwa i nadużyciom ze strony innych ludzi;
- zapewniają ochronę przed wyłączeniem i marginalizacją oraz pomoc w wyeliminowaniu tych zjawisk poprzez dostęp do usług społecznych, takich jak kształcenie i opieka zdrowotna;
- stanowią mechanizm równoważący i narzędzie do rozwiązywania konfliktów w przypadku konfliktu uzasadnionych interesów (prawa i wolności jednego człowieka kończą się tam, gdzie zaczynają się prawa i wolności innego człowieka);
- pomagają w podjęciu konkretnych decyzji prawnych i moralnych w trudnych sytuacjach życia codziennego.

W przypadku państw prawa człowieka

- regulują interakcje między państwami i społeczeństwami a osobami prywatnymi poprzez zapewnienie podstawowych zasad funkcjonowania państw i społeczeństw;
- określają obowiązki państwa w zakresie poszanowania i ochrony osób;
- pomagają państwom w tworzeniu praw w celu regulowania działań indywidualnych i zbiorowych oraz w ustanawianiu odpowiednich, niezawisłych organów sądowych w celu rozstrzygnięcia konfliktów

- (prawnych) i egzekwowania przepisów prawa;
- tworzą podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju w społeczeństwie.

W przypadku funkcjonariuszy policji prawa człowieka:

- pomagają funkcjonariuszom policji w podjęciu decyzji o tym, co jest dopuszczalne, a co zabronione;
- pomagają kształtować wewnętrzne policyjne struktury organizacyjne;
- precyzują obowiązki funkcjonariuszy policji jako przedstawicieli państwa w celu zapewnienia poszanowania i ochrony osób;
- stanowią gwarancję podstawowych wartości dla funkcjonariuszy policji, którym także przysługują prawa.

Aby prawa człowieka były w pełni egzekwowane, osoby prywatne muszą przestrzegać praw, a państwa mają obowiązek zarówno poszanowania, jak i ochrony praw. Obowiązki w zakresie poszanowania i ochrony mają fundamentalne znaczenie dla systemu praw człowieka.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Odpowiadanie na pytania i wyjaśnianie kwestii problematycznych, które mogą się pojawić

- Czym jest godność?
- Przykładowe sytuacje, w których jest/nie jest łatwo potraktować kogoś z godnością
- Czynniki sprzyjające poszanowaniu godności lub uwłaczające godności
- Czy prawa człowieka stanowią odpowiedź na odwieczne pytanie o to, jak powinniśmy się traktować nawzajem?
- „Prawa człowieka to wyłącznie wymysł Zachodu. Inne kultury wyznają inne wartości. Nie powinniśmy narzucać naszej koncepcji innym narodom”.
- Jakie są podstawowe potrzeby człowieka?
- Jaką funkcję pełni państwo?
- „Jeżeli osoba nie spełnia swoich obowiązków względem społeczeństwa, dlaczego nie miałyby – w związku z tym – utracić swoich praw?”

4. Jakie obowiązki wynikają z praw człowieka?

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej Artykuł 1

Godność człowieka jest nienaruszalna. Musi być szanowana i chroniona.

Obowiązki osób

Każda osoba musi szanować prawa innych osób. Wolność i prawa jednego człowieka kończą się tam, gdzie zaczynają się prawa i wolności innego człowieka. Wszystkie prawa człowieka, niezależnie od kategorii, są niepodzielne i współzależne, co oznacza, że wykonanie jednego prawa jest warunkiem niezbędnym lub koniecznym do wykonywania innych praw. Koncepcja ta dotyczy także obowiązków państwa.

Obowiązki państwa

Państwa mają obowiązek zarówno powstrzymania się od

nieuzasadnionego ograniczania praw człowieka (obowiązek poszanowania), jak i działania na rzecz zabezpieczenia praw człowieka (obowiązek ochrony). Każda osoba jest posiadaczem praw, natomiast państwo, w tym władza sądownicza, wykonawcza i ustawodawcza, stanowią odpowiednie podmioty odpowiedzialne. W przypadku braku obowiązków w zakresie poszanowania i ochrony prawa przedstawione w informacjach dla osób prowadzących szkolenie dotyczących niniejszego modułu byłyby bez znaczenia.

Wszystkie kompetencje państwa są związane tymi dwoma podstawowymi obowiązkami:*

- **obowiązkiem poszanowania:** państwo musi powstrzymać się od podejmowania nielegalnych i nieproporcjonalnych działań. Nieuzasadnione ingerencje w prawa człowieka stanowią naruszenie praw człowieka;
- **obowiązkiem ochrony:** państwo ma obowiązek podejmować działania administracyjne, ustawodawcze lub sądowe w celu ochrony praw człowieka, tak aby zapewnić społeczeństwu możliwość korzystania w pełni z przysługujących mu praw. Niepodjęcie odpowiednich kroków stanowi naruszenie praw człowieka.

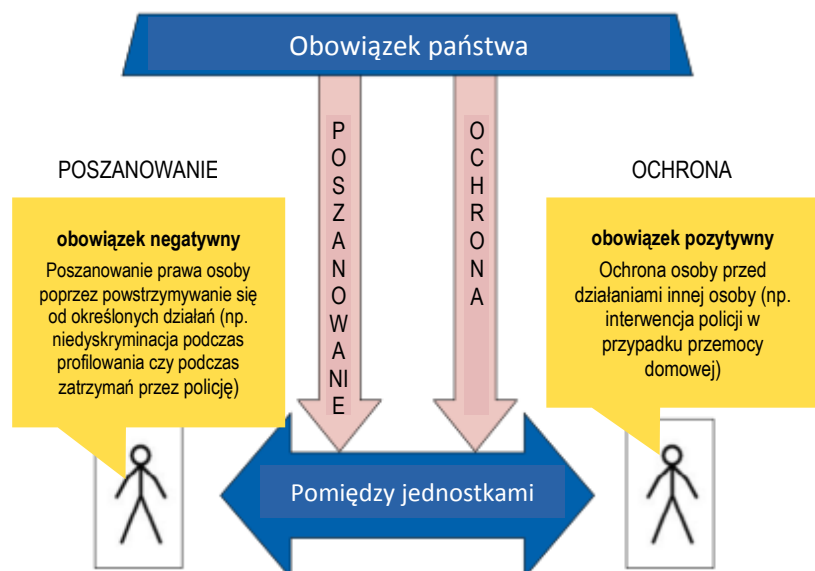
*Uwaga: W ramach systemu praw człowieka ONZ wypracowano tak zwaną triadę obowiązków, tj. obowiązków poszanowania, ochrony i wykonywania. Do celów uproszczenia systemu tego nie stosuje się tutaj w kontekście działań policyjnych.

Obowiązki policji

Obowiązki poszanowania i ochrony praw człowieka dotyczą też funkcjonariuszy policji jako przedstawicieli władzy mianowanych przez państwo.

Obowiązek poszanowania praw przez funkcjonariuszy policji

Funkcjonariusze policji mają obowiązek poszanowania praw człowieka. Oznacza to, że funkcjonariusze policji nie mogą ingerować w prawa człowieka jednostek w sposób arbitralny lub bez uzasadnienia.

Poszanowanie praw człowieka: konieczność i proporcjonalność

Aresztując podejrzanego, funkcjonariusz policji ingeruje w przysługujące podejrzanemu prawo człowieka do wolności osobistej i

bezpieczeństwa osobistego zapisane w art. 5 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC). Uzasadnieniem ingerencji w przedmiotowe prawo człowieka może być ochrona praw innych osób lub egzekwowanie prawa. Jeżeli jednak funkcjonariusz policji podejmuje działanie, nie posiadając ku temu uzasadnionej podstawy prawnej ani celu zgodnego z prawem lub bez poszanowania zasad konieczności i proporcjonalności, wówczas taki funkcjonariusz narusza przysługujące podejrzanemu prawo człowieka do wolności zapisane we wspomnianym artykule.

Tabela 1.1: Obowiązek poszanowania: przykłady dotyczące działań policyjnych

Prawa człowieka i obowiązek ich poszanowania	
W przypadku prawa do...	Policja powinna powstrzymać się od...
życia	• używania nadmiernej śmiercionośnej siły
wolności od tortur oraz innego rodzaju złego traktowania	• używania siły podczas przesłuchań • używania nadmiernej siły w przypadku fizycznego oporu
wolności osobistej i bezpieczeństwa osobistego	• aresztowania lub zatrzymywania osoby bez podstaw prawnych
życia prywatnego	• wchodzenia do prywatnego mieszkania bez należytego uzasadnienia, takiego jak nakaz rewizji
pokojowego zgromadzenia się	• zakazywania zgromadzeń bez należytego uzasadnienia • używania nadmiernej siły przy zarządzaniu demonstracją lub rozpraszaniu demonstracji

Źródło: FRA, 2013 r.

Obowiązek ochrony praw przez funkcjonariuszy policji

Funkcjonariusze policji mają także obowiązek chronić prawa człowieka, co oznacza że muszą oni podejmować konkretne działania na poziomie organizacyjnym i operacyjnym w celu zagwarantowania korzystania z praw człowieka. Oznacza to obowiązek ochrony praw człowieka przed wszelkimi zagrożeniami, z uwzględnieniem stosunków międzyludzkich na tak zwanym poziomie „horyzontalnym”. Przykładowo w przypadkach przemocy domowej policja ma obowiązek podjęcia konkretnych działań w celu ochrony prawa do życia i prawa do integralności cielesnej oraz bezpieczeństwa ofiary. Jeżeli policja nie zapewni ochrony osobie znajdującej się w sytuacji zagrożenia bez należytego uzasadnienia, wówczas takie zaniechanie stanowi naruszenie praw człowieka. Z obowiązkiem tym wiąże się także konieczność należytego zbadania przez policję wszystkich zgłoszeń dotyczących naruszenia prawa do życia lub prawa do integralności cielesnej niezależnie od tego, kim może być potencjalny sprawca.

Tabela 1.2: Obowiązek ochrony: przykłady dotyczące działań policyjnych

Prawa człowieka i obowiązek ich ochrony	
W przypadku prawa do...	Policja powinna...
życia	• podjąć odpowiednie działania w przypadku wiarygodnego zagrożenia życia i integralności cielesnej
zakaz tortur oraz innego rodzaju złego traktowania	• podjąć odpowiednie działania w przypadku przemocy domowej
wolności osobistej, rzetelnego procesu sądowego	• poinformować zatrzymanego o przyczynach aresztowania i postawionych zarzutach
pokojowego zgromadzenia się	• poczynić ustalenia organizacyjne i podjąć odpowiednie działania operacyjne w celu ochrony osób protestujących w sposób pokojowy przed atakami ze strony innych osób

skutecznego środka odwoławczego	<ul style="list-style-type: none"> niezwłocznie i w sposób bezstronny prowadzić dochodzenia w sprawie zarzutów naruszenia praw człowieka
---------------------------------	---

Źródło: FRA, 2013 r.

Podobnie jak w przypadku tradycyjnego silniejszego ukierunkowania na prawa obywatelskie i polityczne społeczeństwo staje się coraz bardziej świadome obowiązku państwa polegającego na zaniechaniu określonych działań w celu poszanowania praw człowieka – ograniczenie działań państwa, kontrola kompetencji państwa, brak ingerencji – niż na obowiązku działania w celu ochrony.

5. Gdzie prawa człowieka są zapisane w prawie i w jaki sposób są monitorowane?

„Krajowe instytucje praw człowieka (NHRI) odgrywają istotną rolę w strukturze praw człowieka na szczeblu krajowym, polegającą między innymi na monitorowaniu przestrzegania tych praw, prowadzeniu badań, inicjowaniu działań zapobiegawczych i prowadzeniu działań informacyjnych”.

FRA (2010), National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I,

Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej (Urząd Publikacji), s. 7.

„NHRI działają także w poszczególnych państwach jako ośrodki łączące podmioty takie jak agencje rządowe ze społeczeństwem obywatelskim. Tworząc takie połączenia, NHRI przyczyniają się do zmniejszenia „luki we wdrażaniu” pomiędzy międzynarodowymi standardami a konkretnymi działaniami. Ponadto NHRI działają na rzecz zapewnienia rzeczywistej niepodzielności i współzależności pełnego zakresu praw człowieka”.

FRA (2010), National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I, Urząd Publikacji, s. 8.

Prawo odgrywa podstawową rolę w zakresie praw człowieka. Początkowo prawa człowieka były ustanowione na szczeblu krajowym, a od czasu drugiej wojny światowej są systematycznie włączane do prawa międzynarodowego. Międzynarodowe traktaty dotyczące praw człowieka zazwyczaj zawierają artykuł określający obowiązki państw w zakresie praw człowieka. Orzecznictwo międzynarodowych organów praw człowieka, w tym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), pomaga w precyzyjniejszym definiowaniu tych praw. Dzięki działaniom podejmowanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) i poszczególne państwa obecnie istnieje kompleksowy zestaw międzynarodowych standardów praw człowieka mających zastosowanie do wielu obszarów życia.

Z punktu widzenia niniejszego modułu szkoleniowego szczególne znaczenie mają standardy praw człowieka obowiązujące na europejskim poziomie regionalnym. Standardy te obejmują zarówno traktaty ONZ, jak i traktaty europejskie, które współistnieją i mają w równym stopniu zastosowanie do tych państw europejskich, które je ratyfikowały. Zgodnie z ugruntowaną zasadą prawa międzynarodowego, jeżeli do tej samej sytuacji ma zastosowanie kilka norm, stosuje się normy, które są najkorzystniejsze dla danej osoby.

Poniżej przedstawiono dwa wykazy niektórych traktatów międzynarodowych i innych aktów dotyczących praw człowieka, które zawierają standardy praw człowieka. Pierwszy wykaz ma znaczenie ogólne, natomiast drugi w większym stopniu dotyczy działań policyjnych.

Istotne akty międzynarodowe dotyczące praw człowieka – o znaczeniu ogólnym

- Powszechna deklaracja praw człowieka (1948)
- Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (1965)
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (1966)
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (1966)
- Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979)
- Konwencja ONZ o prawach dziecka (1989)
- Konwencja ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych (2006)
- Europejska Konwencja Praw Człowieka (1950)
- Europejska Karta Społeczna (1961)
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (2000)

Istotne akty międzynarodowe dotyczące praw człowieka – mające znaczenie dla działań policyjnych

- Konwencja ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (1984)
- Protokół fakultatywny do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (2002)
- Międzynarodowa konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem (2006)
- Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (1987)
- Kodeks postępowania funkcjonariuszy porządku prawnego ONZ (1979)
- Deklaracja podstawowych zasad wymiaru sprawiedliwości odnoszących się do ofiar przestępstw i nadużyć władzy opracowana przez ONZ (1985)
- Podstawowe zasady używania siły i broni palnej przez funkcjonariuszy organów ochrony porządku publicznego opracowane przez ONZ (1990)
- Deklaracja Rady Europy o policji (1979)
- Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji Rady Europy (2001)

Mechanizmy w zakresie praw człowieka

Na szczeblu krajowym, europejskim i międzynarodowym istnieją mechanizmy, które pomagają monitorować i regulować prawa człowieka.

Ochrona praw człowieka zaczyna się na szczeblu krajowym. Międzynarodowe mechanizmy ochrony praw człowieka stosuje się dopiero w sytuacji, w której systemy krajowe nie działają prawidłowo lub nie rozwiązują kwestii naruszeń praw człowieka.

Istnieje także szereg międzynarodowych mechanizmów w zakresie promowania i ochrony praw człowieka. Mechanizmy te mają coraz większy wpływ na prawa i praktyki w poszczególnych państwach. W wielu europejskich państwach orzecznictwo i zalecenia wynikające z tych mechanizmów doprowadziły do reform prawnych i instytucjonalnych, w tym reform w służbach policyjnych.

Istnieją także mechanizmy na poziomie globalnym, takie jak powszechny okresowy przegląd praw człowieka, w ramach którego co cztery lata Rada Praw Człowieka ONZ ocenia przestrzeganie praw człowieka przez każde państwo członkowskie ONZ.

Poniżej wymieniono mechanizmy w zakresie praw człowieka na poziomie krajowym, europejskim i międzynarodowym, w tym organy związane z policją:

Krajowe mechanizmy w zakresie praw człowieka

- Policja, w zakresie jej konkretnej roli, zob. Moduł 2
- Sądy, w tym trybunały konstytucyjne
- Rzecznicy praw obywatelskich lub krajowe komisje praw człowieka
- Parlament, w tym organy parlamentarne, którym powierzono zadanie monitorowania praw człowieka
- Mechanizmy monitorowania ośrodków detencyjnych, w tym krajowe mechanizmy prewencji ustanowione na podstawie Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania
- Krajowe organy ds. równości i niedyskryminacji
- Organizacje pozarządowe
- Media
- Związki zawodowe
- Grupy zawodowe

Europejskie mechanizmy w zakresie praw człowieka

- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE)
- Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC)
- Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom w ramach Rady Europy
- Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI)
- Organizacje pozarządowe

Międzynarodowe mechanizmy w zakresie praw człowieka

- Komitet Praw Człowieka ONZ
- Rada Praw Człowieka ONZ
- Komitet przeciwko Torturom
- Podkomitet do spraw Prewencji
- Krajowe Mechanizmy Prewencji
- Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej
- Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
- Organizacje pozarządowe

Organy związane z policją w Europie

- Europejska Jednostka Współpracy Sądowej (Eurojust)
- Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (Frontex)
- Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL)
- Europejski Urząd Policji (Europol)

Materiały pomocnicze

W niniejszej sekcji bada się filozoficzne korzenie i rozwój praw człowieka, a następnie przedstawia się dodatkowe informacje na temat współczesnych mechanizmów w zakresie praw człowieka. Sekcja rozpoczyna się od dalszego omówienia złotej reguły w informacjach dla osób prowadzących szkolenie dotyczących niniejszego modułu, a ponadto zawiera opis ewolucji praw człowieka od ich początków w epoce europejskiego oświecenia aż po bardziej współczesne zmiany. Następnie omówiono jedno z bardziej kontrowersyjnych zagadnień związanych z prawami człowieka, mianowicie ich uniwersalność, i przedstawiono dowody i argumenty na potrzeby osoby prowadzącej szkolenie na poparcie koncepcji uniwersalności.

Druga część zawiera informacje praktyczne. Przedstawiono w niej szczegółowe informacje dotyczące współczesnych mechanizmów w zakresie praw człowieka, zarówno na poziomie europejskim, jak i na poziomie międzynarodowym. Opisano w niej także kluczowe organizacje pozarządowe i organy związane z policją w Europie.

Złota reguła i ewolucja praw człowieka

Złota reguła jest obecna w wielu różnych kontekstach kulturowych:

- „Nie czyńmy tego, co ganimy u innych” (Tales z Miletu)
- „Oto najwyższa powinność: nie czyń innym tego, co wywołałoby ból, gdyby było czynione tobie” (hinduizm)
- „Nie czyń bliźniemu, co tobie niemiłe. Oto cała Tora. Cała reszta to komentarz” (judaizm)
- „Wszystko, co byście chcieli, żeby wam ludzie czynili, i wy im czyńcie!” (chrześcijaństwo)
- „Żaden z was prawdziwie nie wierzy, dopóki nie życzy innym tego, czego życzyłby sobie” (islam)
- „Nie traktuj innych w sposób, jaki wobec siebie uznałbyś za bolesny” (buddyzm)
- „Nie czyń innym, czego dla siebie nie pragniesz” (Konfucjusz)
- „Postępuj tylko wedle takiej maksymy, co do której mógłbyś jednocześnie chcieć, aby stała się ona prawem powszechnym” (Immanuel Kant)

Europejskie Oświecenie a prawa człowieka

Czerpiąc ze starożytnej filozofii greckiej, filozofowie epoki europejskiego oświecenia badali zagadnienie wolności absolutnej istot ludzkich w tzw. stanie natury. Jak w takiej sytuacji jakkolwiek instytucja państwowa może zgodnie z prawem wymagać, aby ludzie zachowywali się w określony sposób? To napięcie między użyciem siły (przez państwo) a wolnością (człowieka) interesowało wielu myślicieli w dobie europejskiego oświecenia. Słowami uczonego Johna Locke'a (1632–1749): „Bez ograniczającej władzy rządu korzystanie z naszej suwerenności byłoby „niepewne” ze względu na brak gwarancji, że inni będą zawsze przestrzegać granic moralnych, których wymaga nasz status jako istot myślących i niezależnych, a zatem suwerennych”. Locke

uważał jednak, że istnieje oczywisty sposób zabezpieczenia podstawowych interesów ludu polegający na zrzeczeniu się przez lud części praw na rzecz jednostek, którym konkretnie powierzy ochronę takich interesów, nadając im uprawnienia do zapewnienia jego ochrony. „Władza, jaką lud nadaje takim przedstawicielom, będzie uzasadniona tak długo, jak długo będą oni działać w dobrej wierze i w imieniu ludu”.¹ Powyższa teoria umowy społecznej stanowi moralną podstawę współczesnego państwa liberalnego, w tym instytucji państwowej posiadającej uprawnienia nadane policji. Locke nakreślił także, co jest konieczne do zapewnienia „ochrony życia, wolności i własności”: podział na władzę ustawodawczą, sądowniczą i wykonawczą. Później Karol Monteskiusz (1689–1755) rozwinął tę podstawową koncepcję trójpodziału władzy państwowej, a Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) podkreślił demokratyczny aspekt państw. Przyczyniło się to do ustanowienia teoretycznych podwalin współczesnego państwa i stanowiło inspirację dla procesu rewolucyjnego, najpierw w Stanach Zjednoczonych Ameryki (1776 r.) i we Francji (1779 r.), a następnie w większości europejskich państw.

Proces ten trwa do dzisiejszego dnia. Prawa człowieka rozwijały się w ramach etyki politycznej, przy czym dyskusje koncentrowały się wokół prawomocności państwa i stosowania przez nie władzy, w tym siły fizycznej, w celu ograniczenia wolności jednostki.

Ruchy społeczne wysuwały powiązane roszczenia etyczne i polityczne, co inspirowało rewolucjonistów do obalania systemów absolutystycznych i represyjnych. W następstwie udanych przewrotów prawa człowieka zostały włączone do prawa krajowego, głównie do konstytucji państw. Ten proces kodyfikacji nadał moc i zasadność roszczeniom etycznym oraz użyciu siły fizycznej przez państwo.

Oczywistym przykładem tych zmian jest ruch na rzecz praw kobiet. Teksty pt. „Wołanie o prawa kobiety” (1792) autorstwa Mary Wollstonecraft i „Deklaracja Praw Kobiety i Obywatelki” (1793) autorstwa francuskiej rewolucjonistki Olympe de Gouge dały początek długiej i trwającej do dnia dzisiejszego historii przekładania stwierdzeń etycznych/politycznych na prawo i stosowania tego prawa w praktyce.

Kolejnym przykładem są ruchy antydyskryminacyjne oraz ruchy na rzecz lesbijek, gejów, biseksualistów i osób transgenderowych (LGBT), które wywierają presję na państwo, aby przyjęło środki w celu ochrony praw osób należących do słabszych lub marginalizowanych grup społecznych, podejmując kwestie, takie jak małżeństwo osób tej samej płci lub dyskryminacja pod względem dostępu do zatrudnienia lub mieszkań.

W kontekście tej ewolucji należy przede wszystkim pamiętać, że sama znajomość prawa nie wystarcza do stosowania praw człowieka w praktyce. Osiągnięcie stałego przestrzegania praw człowieka wymaga odpowiedniego nastawienia moralnego, które opiera się nie tylko na sankcjach zewnętrznych, ale także na przekonaniu wewnętrznym.

Oprócz ruchów społecznych lub rewolucyjnych wpływ na ukształtowanie praw człowieka w obecnej postaci miały także inne czynniki. Przykładowo wyroki międzynarodowych trybunałów praw człowieka od lat 80. XX w. zapewniają wskazówki w zakresie stosowania praw dotyczących praw człowieka. Orzeczenia sądowe obejmują wiele praw człowieka, na przykład dotyczą one: prawa do życia (groźby śmierci ze strony nieznanymi osobami), wolności od tortur oraz innego rodzaju złego traktowania (przemoc wobec dzieci ze strony rodziców), lub prawa do wolności zgromadzeń (zabezpieczenie demonstracji przed kontrdemonstrantami).

Wyzwania związane z prawami człowieka wynikające z wojen domowych, w szczególności w byłej Jugosławii, również wyraźnie

¹ Kleinig, J. (2008), *Ethics and criminal justice: an introduction*, Nowy Jork, Cambridge University Press, s. 10.

unaocznily zagrożenia powodowane nadmiernym działaniem państwa oraz nadużyciami cywilnymi pomiędzy poszczególnymi grupami społeczeństwa, w przypadku których policja stała z boku, nie podejmując żadnych działań.

Rada Europy przodowała pod względem propagowania zrozumienia praw człowieka w kontekście działań policyjnych, podejmując szereg inicjatyw w latach 90. XX w. Obejmowały one seminarium pt. „Prawa człowieka a policja” zorganizowane w 1995 r. oraz późniejsze ustanowienie programu „Policja a prawa człowieka 1997–2000”.

„Generacje” praw człowieka

Z biegiem czasu prawa człowieka ewoluowały i przybrały formę kompleksowego zbioru praw obejmujących szereg obszarów. W celu odzwierciedlenia tej historycznej ewolucji prawa człowieka często dzieli się na „trzy generacje”:

- pierwsza generacja: prawa obywatelskie i polityczne;
- druga generacja: prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne;
- trzecia generacja: prawa solidarnościowe i zbiorowe.

Powyższe trzy generacje praw człowieka można zilustrować, posiłkując się określonymi instrumentami z zakresu praw człowieka ustanowionymi i opracowanymi zarówno na szczeblu europejskim, jak i na szczeblu międzynarodowym:

- Europejska Konwencja Praw Człowieka z 1950 r., najstarszy i najbardziej znany traktat w dziedzinie praw człowieka w Europie, zawiera wyłącznie prawa obywatelskie i polityczne (pierwsza generacja), natomiast późniejszy dokument powiązany – Europejska karta społeczna z 1961 r. – prawa gospodarcze i społeczne (druga generacja).
- W dwóch głównych traktatach ONZ w dziedzinie praw człowieka podział ten został wyraźnie zaznaczony: Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (pierwsza generacja) i Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (druga generacja).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej jest pierwszym prawnie wiążącym instrumentem, który wyraźnie zawiera wszystkie wymiary praw człowieka, co świadczy o tym, że jest to stosunkowo nowy akt prawny.

Z czasem niektóre zasady i środki ochrony zostały włączone do struktury tych trzech generacji praw człowieka. Dotyczy to między innymi zasady niepodzielności i współzależności demokracji, rozwoju gospodarczego, ochrony praw kobiet, dzieci i mniejszości. Łącznie omawiane trzy generacje praw odzwierciedlają całościowe podejście do kwestii praw człowieka.²

Uniwersalizm a relatywizm kulturowy

„Niektórzy cudzoziemcy nie podzielają nie tyle naszych wartości, co w ogóle wartości, jakie stanowią prawa człowieka. Wystarczy spojrzeć, jak traktują kobiety” czy „Bądźmy szczerzy. Prawa człowieka to idea Zachodu obca innym kulturom”.

Na szkoleniach dla policji regularnie padają tego rodzaju stwierdzenia. Dotyczą one kwestii uniwersalności praw człowieka będącej jednym z

² Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Zgromadzenie Ogólne (1993 r.), Wiedeńska deklaracja i program działania, dok. ONZ A/CONF.157/23, 12 lipca 1993 r.

zagadnień z zakresu praw człowieka, które wywołują najbardziej ożywione dyskusje.

W dyskusjach tych przydatne okazały się następujące stwierdzenia:

- „Uniwersalny charakter tych praw nie budzi wątpliwości”, stwierdziły państwa członkowskie ONZ obecne na drugiej Światowej Konferencji Praw Człowieka ONZ w 1993 r. Powyższe potwierdzenie uniwersalności poprzedziły długie debaty przede wszystkim między rządami zachodnimi a rządami azjatyckimi. W tym samym dokumencie zaznaczono jednak, że „Chociaż należy pamiętać o znaczeniu specyfiki krajowej i regionalnej oraz o różnych kontekstach historycznych, kulturowych i religijnych, obowiązkiem państw, niezależnie od panujących w nich systemów politycznych, gospodarczych i kulturowych, jest promowanie i ochrona wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności”.

Wiedeńska deklaracja i program działania, 1993 r., pkt 5

- Co to oznacza? Oznacza to, że prawa uniwersalne należy interpretować i stosować w konkretnym kontekście historycznym i kulturowym. Podobne podejście można znaleźć na poziomie europejskim. Jeżeli chodzi o zastosowanie EKPC do konkretnych przypadków, Europejski Trybunał Praw Człowieka pozostawia państwom tak zwany zakres uznania w celu stosowania praw człowieka zgodnie ze specyfiką danego państwa.
- **Złota reguła**, która istnieje w poszczególnych kulturach w różnych formach, stanowi solidną podstawę pozwalającą założyć, że określone podstawowe wartości i twierdzenia etyczne mają uniwersalny charakter.
- **Wartości dotyczące praw człowieka można znaleźć w różnych kulturach.** Coraz częściej potwierdzają to badania historyczne i antropologiczne. W 1969 r. UNESCO opublikowało zbiór dokumentów pochodzących z całego świata poświęconych rozważaniom na temat praw człowieka pod redakcją filozof Jeanne Hersch pt. „Birthright of man”³.

Chińska dynastia Sui zniosła tortury w VI w. niemal z tych samych powodów, dla których to samo uczyniono w Europie w epoce oświecenia ponad tysiąc lat później. Hersch, J. (red.) (1969), Birthright of man: a selection of texts, Paryż, UNESCO.

Akbar, muzułmański władca Mogolów w Indiach w latach 1556–1605, w czasie swojego panowania wprowadził świeckie idee i wolność religii. Opowiadał się za tolerancją religijną i ustanowił obowiązek polegający na dopilnowaniu, aby „nie ingerowano w kwestię religii wyznawanej przez pojedyncze osoby oraz aby każdy człowiek mógł przejść na dowolne wyznanie według własnego uznania”.

Sen, A. (2006), Identity and Violence: The Illusion of Destiny, Nowy Jork, Londyn, Norton & Company, s. 64

Podmioty i mechanizmy praw człowieka

Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe, takie jak Amnesty International, mają podstawowe znaczenie dla ochrony i promowania praw człowieka. Ich aktywna postawa w znaczny sposób przyczyniła się do zwiększenia świadomości i częstszego zgłaszania naruszeń praw człowieka, a także do procesów reformacyjnych.

Europejskie mechanizmy w zakresie praw człowieka

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE)

Status TSUE uległ znacznej zmianie od czasu wejścia w życie w 2009 r. Traktatu z Lizbony, w którym nadano wiążący charakter Kartie praw podstawowych Unii Europejskiej w UE i w państwach członkowskich UE przy wdrażaniu prawa unijnego. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który orzeka w sprawie zgodności z prawem UE, może obecnie badać także zgodność z Kartą praw podstawowych po wyczerpaniu krajowych środków prawnych państw członkowskich. Rada Unii Europejskiej

³ Hersch, J. (red.) (1969), Birthright of man: a selection of texts, Paryż, UNESCO.

ustanowiła Grupę Roboczą ds. Praw Podstawowych, Praw Obywatelskich i Swobodnego Przepływu Osób, której działalność dotyczy między innymi przystąpienia UE do EKPC.

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC)

Zadaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, najstarszego i najbardziej wpływowego międzynarodowego mechanizmu w zakresie praw człowieka w Europie, jest sprawowanie nadzoru nad stosowaniem postanowień EKPC. Jeżeli osoba uzna, że państwo będące stroną EKPC naruszyło przysługujące jej prawa człowieka, może złożyć skargę do Trybunału, który powstał w Strasburgu w 1959 r. i zaczął w pełni funkcjonować w 1998 r. Chociaż wiele skarg zostaje uznanych za niedopuszczalne, Trybunał rozpatruje bardzo dużo skarg. W 2010 r. do rozpatrzenia przekazano 61 300 takich skarg. W tym samym roku ETPC wydał 2607 wyroków, przy czym w połowie z nich ustalił, że doszło do naruszenia. Obecnie w toku jest około 200 000 skarg⁴.

Państwa mogą również wnosić sprawy przeciwko innym państwom. Orzeczenia ETPC są wiążące dla państwa, a jego orzecznictwo ma istotny wpływ na europejskie prawo i praktykę. Orzeczenia Trybunału wywierają największy wpływ na przepisy dotyczące policji i praktyki policyjne oraz, w bardziej ogólnym kontekście, na wymiar sprawiedliwości. Trybunał ma istotny wkład we współczesne pojmowanie praw człowieka. Jego orzeczenia stanowią pierwszy punkt odniesienia dla osób, które pragną dowiedzieć się więcej na temat interpretacji konkretnego przepisu dotyczącego praw człowieka w kontekście europejskim. Studia przypadków podane w niniejszym podręczniku bazują zatem na praktyce ETPC.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.: www.echr.coe.int/echr/homepage_EN

Sprawy rozpatrywane przez Trybunał można znaleźć pod adresem: www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc.

Rada Europy, europejski komitet ds. zapobiegania torturom (CPT)

Zadaniem CPT, utworzonego na mocy europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom, jest wizytowanie europejskich miejsc osadzenia i ocena, w jaki sposób traktowane są osoby pozbawione wolności. Miejsca takie obejmują: więzienia, ośrodki zatrzymań nieletnich, posterunki policji, ośrodki dla nielegalnych imigrantów, szpitale psychiatryczne oraz domy opieki społecznej. Delegacje CPT mają nieograniczony dostęp do miejsc osadzenia oraz prawo do nieograniczonego swobodnego poruszania się po nich. Odbywają one indywidualne rozmowy z osobami pozbawionymi wolności oraz są uprawnione do komunikowania się z każdym, kto może przekazać informacje. Po wizycie CPT sporządza sprawozdanie ze swoich ustaleń i wydaje zalecenia dla organów w celu wzmocnienia ochrony osób zatrzymanych przed torturami i innymi formami złego traktowania. Za zgodą danego państwa sprawozdania te są publikowane. CPT w znaczny sposób przyczynił się do zwiększenia świadomości problemów związanych z prawami człowieka w miejscach osadzenia i doprowadził do przeprowadzenia reform w wielu państwach.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, w tym sprawozdania Komitetu, zob.: <http://www.cpt.coe.int/en/>

⁴ Zob. więcej informacji na temat danych statystycznych na stronach internetowych ETPC: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+data/

Rada Europy, Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI)

ECRI monitoruje, z perspektywy ochrony praw człowieka, problemy: rasizmu, dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne, obywatelstwo, kolor skóry, religię i język, a także przejawy ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji. Mandat ECRI, ustanowionej decyzją z 1993 r. i składającej się z niezależnych ekspertów, obejmuje: monitorowanie poszczególnych państw, wydawanie zaleceń dotyczących polityki ogólnej oraz prowadzenie działalności informacyjno-komunikacyjnej w społeczeństwie obywatelskim. ECRI przygotowuje sprawozdania i wydaje zalecenia dla państw członkowskich Rady Europy. Kwestię działań policyjnych ECRI podjęła w kontekście monitorowania państw oraz w zaleceniu nr 11 dotyczącym polityki ogólnej.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.:
www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp

Międzynarodowe mechanizmy w zakresie praw człowieka

Komitet Praw Człowieka ONZ

Komitet Praw Człowieka jest organem ONZ składającym się z niezależnych ekspertów, który monitoruje wykonanie Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (MPPOiP). Jego głównym zadaniem jest analizowanie sprawozdań dotyczących wykonania praw, które państwa-strony mają obowiązek regularnie przedstawiać. W uwagach podsumowujących Komitet przedstawia swoje obawy i udziela zaleceń dla państwa-strony. Rozpatruje również indywidualne skargi dotyczące rzekomych naruszeń MPPOiP przez państwo i wydaje (niewiążące) decyzje. Tak jak w przypadku ETPC w Europie, Komitet Praw Człowieka stanowi główne źródło informacji na temat tego, co w praktyce oznaczają przepisy ONZ dotyczące praw człowieka. Oprócz rozpatrywania konkretnych spraw działalność Komitetu obejmuje także dokonywanie własnej wykładni treści przepisów dotyczących praw człowieka w formie uwag ogólnych.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.:
www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/

Rada Praw Człowieka ONZ

Rada Praw Człowieka ONZ to organ ustanowiony na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych, odpowiedzialny za działanie na rzecz promowania i ochrony praw człowieka na całym świecie oraz za reagowanie na przypadki rażącego i systematycznego naruszania praw człowieka. Rada składa się z 47 państw członkowskich ONZ, wybieranych co trzy lata przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Rada Praw Człowieka przeprowadza powszechny okresowy przegląd praw człowieka, którego celem jest ocena sytuacji w zakresie praw człowieka we wszystkich państwach członkowskich ONZ w czteroletnich cyklach. W ramach Rady Praw Człowieka funkcjonują także specjalne procedury ONZ (specjalni sprawozdawcy, specjaliści przedstawiciele, niezależni eksperci i grupy robocze), których zadaniem jest monitorowanie, badanie i publiczne zgłaszanie zagadnień tematycznych lub sytuacji z zakresu praw człowieka w konkretnych państwach.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.:
www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/HRCIndex.aspx

Komitet przeciwko Torturom

Komitet przeciwko Torturom to organ ONZ składający się z niezależnych ekspertów, który monitoruje wykonanie Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Pełni on podobną funkcję co Rada Praw Człowieka. Ponadto mandat Komitetu obejmuje dogłębne badanie sytuacji w poszczególnych państwach w ramach procedury dochodzeniowej. Działania podejmowane przez Komitet, a także stosowne orzecznictwo mają istotne znaczenie dla zrozumienia, co konkretnie kryje się pod pojęciem tortur i innego rodzaju złego traktowania.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.:
www2.ohchr.org/english/bodies/cat/index.htm
[index.htm](http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/index.htm)

Podkomitet do spraw Prewencji

Podkomitet do spraw Prewencji (SPT) został ustanowiony na mocy Protokołu fakultatywnego do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur (OPCAT). Zadania podkomitetu są zbliżone do zadań CPT i obejmują wizytowanie europejskich miejsc osadzenia w celu oceny sposobu traktowania osób pozbawionych wolności, jak również przygotowywanie sprawozdań oraz zaleceń dotyczących sposobu, w jaki można zwiększyć poziom ochrony przed torturami.

Krajowe mechanizmy prewencji

Na mocy OPCAT państwa są zobowiązane do ustanowienia krajowych mechanizmów prewencji, co stanowi znaczną wartość dodaną w porównaniu z CPT. Jak wskazuje sama nazwa, takie mechanizmy są tworzone na szczeblu krajowym i służą one realizacji tych samych zadań co zadania powierzone SPT. Jeżeli chodzi o obszar działań policyjnych, krajowe mechanizmy prewencji stanowią najistotniejszą instytucję monitorującą.

Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat OPCAT, zobacz:
www2.ohchr.org/english/bodies/cat/opcat/index.htm

Strona internetowa Stowarzyszenia na rzecz Zapobiegania Torturom dostępna pod adresem: www.apr.ch/en/.

FRA (2010), National Human Rights Institutions in the EU Member States: Strengthening the fundamental rights architecture in the EU I, Urząd Publikacji, dokument dostępny pod adresem: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/816-NHRI_en.pdf

Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej

Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej to organ ONZ zrzeszający niezależnych ekspertów, który monitoruje wdrażanie postanowień Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej. Pełni on podobną funkcję co Rada Praw Człowieka.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.:
www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/index.htm

Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet

Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet to organ ONZ zrzeszający niezależnych ekspertów, który monitoruje wdrażanie postanowień Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet. Pełni on podobną funkcję co Rada Praw Człowieka. Ponadto mandat Komitetu obejmuje dogłębne badanie sytuacji w poszczególnych państwach w ramach procedury dochodzeniowej.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.: www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/

Materiały dodatkowe

ONZ, Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR) (2002), *Human Rights and Law Enforcement: A Trainer's Guide on Human Rights for the Police*, Nowy Jork i Genewa, Organizacja Narodów Zjednoczonych, s. 25–35, dokument dostępny pod adresem: www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add2en.pdf

Organy związane z policją w Europie

Europejski Urząd Policji (Europol)

Europol⁵ wspiera krajowe organy ścigania w UE-27 w zwalczaniu poważnych form przestępczości zorganizowanej, dążąc jednocześnie do zapewnienia poszanowania praw człowieka. Europol organizuje specjalistyczne kursy szkoleniowe dla funkcjonariuszy policji dotyczące np. handlu ludźmi, cyberprzestępczości i zwalczania wykorzystywania seksualnego dzieci w internecie – wszystkie te kwestie mają istotny wymiar powiązany z prawami człowieka. Podstawowe zadanie Europolu polega na ustanawianiu standardów w zakresie prowadzenia dochodzeń oraz usprawnianiu współpracy operacyjnej między krajowymi organami ścigania.

Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL)

CEPOL⁶ dąży do promowania transgranicznej współpracy na rzecz walki z przestępczością, bezpieczeństwa publicznego oraz porządku publicznego, zrzeszając starszych rangą funkcjonariuszy policji z sił policyjnych z całej Europy w ramach sieci, organizując działania szkoleniowe oraz wykorzystując wyniki badań. CEPOL to agencja UE odpowiedzialna w szczególności za szkolenie funkcjonariuszy policji. W rocznym programie prac na 2011 r.⁷ za obszary priorytetowe w kontekście działań szkoleniowych uznano szkolenia w zakresie etyki, programu sztokholmskiego⁸ oraz pięcioletnich wytycznych UE dla państw członkowskich dotyczących wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. CEPOL opracowuje wspólne podstawowe programy szkoleń o charakterze doradczym dla państw członkowskich UE. Obecnie CEPOL pracuje nad kolejnymi programami szkoleń w zakresie handlu ludźmi, przemocy domowej i etyki.

Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (Frontex)

⁵ Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat Europolu, zob.: www.europol.europa.eu/

⁶ Rada Unii Europejskiej (2005), decyzja Rady 2005/681/WSiSW z dnia 20 września 2005 r. ustanawiająca Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL) i uchylająca decyzję 2000/820/WSiSW, Dz.U. L 256 z 2005 r.

⁷ Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat CEPOL, zob.: www.cepol.europa.eu/

⁸ Rada Europejska (2010), Program sztokholmski – Otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli, Dz.U. C 115 z 2010 r.

Frontex⁹ to wyspecjalizowana niezależna agencja UE odpowiedzialna za koordynowanie współpracy operacyjnej prowadzonej przez państwa członkowskie w obszarze bezpieczeństwa granic. Frontex uzupełnia krajowe systemy zarządzania granicami państw członkowskich UE i koordynuje wspólne działania na rzecz zwiększania bezpieczeństwa granic zewnętrznych prowadzone przez państwa członkowskie UE i innych partnerów. Frontex opracowuje wspomniane wspólne działania na podstawie wyników analizy ryzyka przeprowadzonej w oparciu o zgromadzone dane wywiadowcze. Podobnie jak ma to miejsce w przypadku CEPOL, Frontex jest również odpowiedzialny za opracowywanie wspólnych podstawowych programów szkoleń oraz wspólnych standardów szkoleniowych dla funkcjonariuszy straży granicznej. Frontex prowadzi badania dotyczące technicznych i pozatechnicznych (np. etycznych) kwestii związanych z granicami. Frontex odgrywa również coraz istotniejszą rolę w koordynowaniu wspólnych działań dotyczących powrotów – zarówno o charakterze dobrowolnym, jak i o charakterze przymusowym.

Europejska Jednostka Współpracy Sądowej (Eurojust)

Zadaniem Eurojust¹⁰, unijnego organu ds. współpracy sądowej, jest wspieranie działań na rzecz bezpieczeństwa w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w szczególności jeżeli chodzi o kwestie transgraniczne i kwestie związane z przestępczością zorganizowaną. Eurojust organizuje szkolenia dla sędziów.

Materiały dodatkowe

Duński Instytut Praw Człowieka, „Are human rights universal?”, artykuł dostępny w internecie pod adresem: www.humanrights.dk/human+rights/history+and+documents/are+human+rights+universal-c7-

Europejski Ośrodek Szkoleń i Badań Naukowych w Dziedzinie Praw Człowieka i Demokracji w Grazu (2013), „Introduction to the system of human rights” w: Bendek, W. (red.), Understanding Human Rights – Manual on Human Rights Education, wydanie trzecie, s. 29–36, dokument dostępny pod adresem: www.etc-graz.at/typo3/index.php?id=818

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), OHCHR (1997), Human Rights and Law Enforcement: A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police, w: Professional training series no. 5, Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, Nowy Jork i Genewa, Organizacja Narodów Zjednoczonych, s. 13–28, uwzględniając slajdy modelowe, dokument dostępny pod adresem: <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2571>

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) (2012), Guidelines on Human Rights Education for Law Enforcement Officials, Warszawa, OBWE/ODIHR, dokument dostępny pod adresem: www.osce.org/odihr/93968

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1168/2011 z dnia 25 października 2011 r. zmieniające rozporządzenie Rady (WE) nr 2007/2004 ustanawiające Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej, Dz.U. L 349 z 2004 r. Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat Frontexu, zob.: www.frontex.europa.eu/

¹⁰ Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat Eurojustu, zob.: www.eurojust.europa.eu/

MODUŁ 2: DZIAŁANIA POLICYJNE Z PERSPEKTYWY PRAW CZŁOWIEKA

Wprowadzenie	46
Ćwiczenie: Działania policyjne z perspektywy praw człowieka	47
Handout 1 – Dyskusja na temat zadań policji i praw człowieka	50
Handout 2 – Praktyczne przykłady dotyczące praw człowieka	51
Notatki informacyjne	52
1. Kluczowe pojęcia	52
2. Handouty – Pytania i odpowiedzi	52
a. Handout 1 – Pytania i odpowiedzi	53
b. Handout 2 – Pytania i odpowiedzi	60
Materiały pomocnicze	62
Ćwiczenia dodatkowe	67
Ćwiczenie dodatkowe 1: Indywidualne rozmowy w Szwedzkiej Akademii Policyjnej	67
Ćwiczenie dodatkowe 2: Kształcenie niemieckich funkcjonariuszy policji z zakresu praw człowieka w historycznych miejscach zbrodni nazistowskich. Praca policji dawniej i obecnie	69

Działania policyjne z perspektywy praw człowieka

Wprowadzenie

Funkcjonariusze policji zbyt często postrzegają prawa człowieka jako przeszkodę w wykonywaniu swojej pracy, a nie jako jej podstawę. Takie negatywne nastawienie może ujawnić się na początku kursu szkoleniowego. Dyskusja podkreślająca znaczenie podwójnej roli działań policyjnych na rzecz poszanowania i ochrony praw człowieka – „dwojaki obowiązek” polegający na powstrzymaniu się od podejmowania działań skutkujących nieuzasadnionym naruszeniem praw człowieka oraz a podejmowaniu wszelkich koniecznych i odpowiednich kroków na rzecz ochrony tych praw – może przyczynić się do zmiany tego nastawienia.

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci policja była w coraz większym stopniu postrzegana jako usługodawca, nie zaś jako siła porządkowa. Taki sposób postrzegania policji ma swoje źródło w szerzej rozumianej koncepcji państwa demokratycznego, która opiera się na zasadzie praworządności i uwzględnia perspektywę praw człowieka. Wspomniana perspektywa służy promowaniu tradycyjnych celów działań policyjnych, takich jak utrzymywanie porządku publicznego i zwalczanie przestępczości.

Kluczowe elementy działań policyjnych podejmowanych w społeczeństwach demokratycznych w oparciu o prawa człowieka obejmują: szczególną rolę policji, której przysługuje monopol na używanie siły; profesjonalizm; wymóg ścisłego przestrzegania prawa; rozliczalność wewnętrzną i zewnętrzną; przejrzystość oraz zaufanie społeczeństwa.

Ćwiczenie: Działania policyjne z perspektywy praw człowieka

Cel ogólny:

Funkcjonariusze policji zbyt często postrzegają prawa człowieka jako przeszkodę w wykonywaniu swojej pracy, a nie jako jej podstawę. W celu przezwyciężenia wszelkich uprzedzeń tego rodzaju zaleca się, aby na wczesnym etapie realizacji modułu szkoleniowego wyjaśnić rolę i cele pracy policji oraz rolę policji rozumianej jako instytucja szanująca prawa człowieka i zapewniająca ich ochronę.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie roli policji w kontekście praw podstawowych w społeczeństwie demokratycznym;
- zrozumienie spoczywających na państwie obowiązków w zakresie praw człowieka.

Nastawienie

- uznanie praw człowieka za podstawę i główny cel pracy policji, nie zaś za przeszkodę;
- uznanie praw człowieka za nieodzowny element codziennych działań policyjnych.

Umiejętności

- nabycie umiejętności identyfikowania odpowiednich działań na rzecz ochrony i zapewnienia poszanowania praw człowieka w pracy policji.

Wymogi:

- czas trwania: 30–45 minut;
- materiały:
  - Handout 1 w przypadku 1. wersji ćwiczenia lub handout 2 w przypadku 2. wersji ćwiczenia z pytaniami do dyskusji;
  - flipchart do zapisania pytań;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 20–25 osób.

Opis ćwiczenia – wersja 1: Omówienie zadań policji i praw człowieka¹

- ❶ Należy rozdać handout 1 z pytaniami do dyskusji / zapisać jedno pytanie lub niektóre pytania na flipcharcie.
- ❷ Należy poprosić uczestników, aby w ciągu 5 minut samodzielnie odpowiedzieli na pytanie (pytania).
- ❸ Należy poprosić uczestników o utworzenie 3–4 osobowych grup dyskusyjnych w celu porównania i omówienia udzielonych odpowiedzi przez około 10 minut. Należy upewnić się, że grupy:
  - dobrze zrozumiały swoje zadanie;
  - wyznaczyły sprawozdawcę, który przedstawi wyniki dyskusji na forum grupy.
- ❹ Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- ❺ Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum (około 5 minut na grupę).
- ❻ Należy przeprowadzić ogólną dyskusję na temat wyników w celu wyciągnięcia wniosków (około 20–30 minut).
- ❼ Należy podsumować główne punkty na flipcharcie i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie.

¹ Ćwiczenie zostało opracowane na podstawie Suntinger, W. (2005), Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen, Wiedeń, Bundesministerium für Inneres, s. 110.

Opis ćwiczenia – wersja 2: Praktyczne przykłady

- ❶ Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- ❷ Należy rozdać handout 2 z pytaniem nr 1 jednej połowie grupy, a handout 2 z pytaniem nr 2 drugiej połowie grupy.
- ❸ Należy poprosić uczestników o samodzielne zastanowienie się nad otrzymanymi pytaniami przez około 5–10 minut.
- ❹ Należy podzielić uczestników na niewielkie grupy dyskusyjne składające się z 4–5 osób i poprosić ich o wspólne znalezienie trzech odpowiednich przykładów w odniesieniu do pytań 1 i 2 (około 15 minut). Należy upewnić się, że grupy:
  - dobrze zrozumiały swoje zadanie;
  - wyznaczyły sprawozdawcę, który przedstawi wyniki dyskusji na forum grupy.
- ❺ Należy udzielić wskazówek w przypadku wystąpienia pytań dotyczących zadania podczas pracy w grupach.
- ❻ Należy poprosić grupy o przedstawienie przykładów na forum.
- ❼ Należy przeprowadzić ogólną dyskusję na temat wyników w celu wyciągnięcia wniosków.
- ❽ Należy podsumować główne punkty i, w razie konieczności, wyjaśnić, dlaczego prawa człowieka mogą być postrzegane zarówno jako przeszkoda utrudniająca podejmowanie działań policyjnych, jak i jako fundament takich działań, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie. Należy wskazać potencjalne konsekwencje związane z postrzeganiem praw człowieka na jeden z tych sposobów. Przydatne może okazać się omówienie napięć wynikających z postrzegania praw człowieka jako przeszkody i jako fundamentu.

Handout 1 – Dyskusja na temat zadań policji i praw człowieka

Pytania do dyskusji:

1. Czy zabójstwo stanowi naruszenie praw człowieka?
2. Którym organizacjom/instytucjom powierzono zadanie ochrony praw człowieka?
3. Jaka jest rola policji w kontekście praw człowieka?
4. „Prawa człowieka nie stoją w sprzeczności z działaniami policyjnymi. Działania policyjne służą ochronie praw człowieka”. Czy zgadzacie się z tym stwierdzeniem? Dlaczego tak? Dlaczego nie?

Handout 2 – Praktyczne przykłady dotyczące praw człowieka

Pytania do dyskusji:

1. Znajdźcie praktyczne przykłady sytuacji (opierając się na doświadczeniach z codziennej pracy), w których postrzegacie prawa człowieka jako utrudnienie w pracy.

2. Znajdźcie praktyczne przykłady sytuacji (opierając się na doświadczeniach z codziennej pracy), w których postrzegacie prawa człowieka jako czynnik ułatwiający pracę lub stanowiący jej podstawę.

Notatki informacyjne

Niniejsze informacje dla osób prowadzących szkolenie zawierają informacje, które mogą okazać się przydatne przy prowadzeniu ćwiczeń i dyskusji szkoleniowych w ramach tego modułu. Ich struktura jest następująca:

1. Kluczowe pojęcia
2. Handouty – Pytania i odpowiedzi:
  - a. handout 1 – Pytania i odpowiedzi
  - b. handout 2 – Pytania i odpowiedzi

1. Kluczowe pojęcia

Moduł 2 bazuje na kluczowych zagadnieniach poruszonych w modułach 1 i 3, mianowicie na spoczywającym na państwach obowiązku w zakresie poszanowania i ochrony praw człowieka. Moduł 2 zawiera uzupełniające informacje na temat tych obowiązków, koncentrując się w szczególności na problematyce praw człowieka i działań policyjnych.

W ramach przypomnienia poniżej wymieniono obowiązki policji:

Obowiązek poszanowania: państwo musi powstrzymać się od podejmowania nielegalnych i nieproporcjonalnych działań. Nieuzasadnione ingerencje w prawa człowieka stanowią naruszenie praw człowieka;

Obowiązek ochrony: państwo ma obowiązek podejmować działania administracyjne, ustawodawcze lub sądowe w celu ochrony praw człowieka, tak aby zapewnić społeczeństwu możliwość korzystania w pełni z przysługujących mu praw. Niepodjęcie odpowiednich kroków stanowi naruszenie praw człowieka.

Aby uzyskać dodatkowe informacje na temat obowiązków poszanowania i ochrony praw człowieka, zobacz moduły 1 i 3.

2. Handouty – Pytania i odpowiedzi

Nie istnieje jedna prawidłowa odpowiedź na pytania zawarte w tych handoutach; prawa człowieka i działania policji można interpretować na wiele sposobów i metod. Niniejsze informacje dla osób prowadzących szkolenie zostały opracowane w celu wywołania dyskusji i zapewnienia wytycznych w zakresie sposobu postępowania z tymi pytaniami. Nie zawierają one wyczerpującej listy możliwych odpowiedzi.

Wskazówka dotycząca szkolenia: należy przypominać uczestnikom, że prawa człowieka obowiązują w różnym stopniu w odniesieniu do osób fizycznych i w odniesieniu do państw

Prawa człowieka zobowiązują państwa do poszanowania i ochrony praw człowieka poszczególnych osób. Jeżeli chodzi o osoby prywatne, prawa człowieka określają obowiązki państwa w obszarze ochrony i poszanowania praw każdej osoby oraz zapewniają społeczeństwu wskazówki dotyczące sposobu traktowania innych osób.

Dlatego też z czysto prawnego punktu widzenia do naruszenia praw człowieka może dojść wyłącznie w konsekwencji działania lub zaniechania ze strony państwa względem pojedynczych osób. Na przykład działania podejmowane przez jedną osobę w stosunku do innej osoby, na przykład zabójstwo, stanowią naruszenie prawa, ale nie naruszają praw człowieka. Z tego względu działanie lub zaniechanie ze strony państwa prowadzące do zabójstwa wywiera inne konsekwencje w obszarze praw człowieka niż to samo zabójstwo popełnione przez osobę prywatną.

a. Handout 1 – Pytania i odpowiedzi

Pytanie 1: Czy zabójstwo stanowi naruszenie praw człowieka?

Pytanie to ułatwia wyjaśnienie podstawowej kwestii związanej z obowiązkami państwa, a tym samym rolą policji, w kontekście praw człowieka. Podczas dyskusji na ten temat mogą pojawić się różne kwestie.

- Urzędnik publiczny, który popełni zabójstwo, narusza również prawa człowieka, ponieważ nie wywiązał się ze spoczywającego na państwie obowiązku poszanowania prawa do życia. Jeżeli urzędnik publiczny, np. funkcjonariusz policji, użyje siły, która doprowadzi do śmierci osoby, państwo ma obowiązek przeprowadzić bezstronne i niezależne dochodzenie w celu wyjaśnienia okoliczności zdarzenia.
- W kilku przypadkach Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) orzekł, że urzędnik publiczny użył nadmiernej siły i naruszył tym samym prawa człowieka.
- Jeżeli siła została użyta w obronie własnej w sposób zgodny z zasadami konieczności i proporcjonalności, doprowadzenie do śmierci wskutek takiego użycia siły nie stanowi naruszenia praw człowieka (aby uzyskać dodatkowe informacje na temat zasady konieczności i proporcjonalności, zob. moduł 3).
- Jeżeli państwo nie podejmie odpowiednich działań, aby zapobiec popełnieniu zabójstwa przez osobę, której życie jest zagrożone przez inną osobę, wówczas niepodjęcie działania/zaniechanie ze strony państwa stanowi naruszenie spoczywającego na państwie obowiązku ochrony prawa do życia.
- Osoba prywatna, która zabiła innego człowieka, popełnia przestępstwo. Taka osoba nie narusza jednak żadnego z praw człowieka.

Pytanie 2: Którym organizacjom/institucjom powierzono zadanie ochrony praw człowieka?

Na szczeblu krajowym, europejskim i międzynarodowym istnieje wiele organizacji i instytucji, którym powierzono zadanie ochrony praw człowieka, przy czym niektóre z nich są powiązane z policją.

Szczebel krajowy

- Policja
- Sądy, w tym Trybunały Konstytucyjne
- Rzecznicy Praw Obywatelskich lub krajowe komisje lub instytuty praw człowieka
- Parlament, w tym organy parlamentarne, którym powierzono zadanie monitorowania praw człowieka
- Krajowe organy ds. równości i niedyskryminacji
- Organizacje pozarządowe

Szczebel europejski

- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE)
- Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC)
- Europejski komitet ds. zapobiegania torturom w ramach Rady Europy (CPT)
- Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI)
- Organizacje pozarządowe

Europejskie organy związane z policją

- Europejska Jednostka Współpracy Sądowej (Eurojust)
- Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej (Frontex)
- Europejskie Kolegium Policyjne (CEPOL)
- Europejski Urząd Policji (Europol)

Szczebel międzynarodowy

- Rada Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ)
- Komitet Praw Człowieka ONZ
- Komitet ONZ przeciwko Torturom
- Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej
- Komitet ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet
- Organizacje pozarządowe

Pytanie 3: Jaka jest rola policji w kontekście praw człowieka?

Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji, Komitet Ministrów Rec(2001)10 **Preambuła**

(...) w przekonaniu, że społeczne zaufanie do policji jest ściśle związane z jej nastawieniem i zachowaniem w stosunku do społeczeństwa, a w szczególności z poszanowaniem godności osoby ludzkiej oraz podstawowych praw i wolności jednostki (...)

Funkcjonariusze policji jako urzędnicy państwowi

Funkcjonariusze policji zajmują szczególną pozycję w społeczeństwie demokratycznym, ponieważ państwo przyznaje im uprawnienia do używania siły w razie potrzeby. Prawa człowieka nakładają istotne ograniczenia na działalność policji i użycie przez nią siły, ściśle wiążąc je

z zasadami legalizmu, proporcjonalności i konieczności. Ograniczenia takie pomagają zagwarantować, że funkcjonariusze policji, podejmując działania, przestrzegają praw człowieka a także dążą do stosowania jak najmniej inwazyjnych środków w celu osiągnięcia zamierzonego celu.

Funkcjonariusze policji muszą nie tylko przestrzegać praw człowieka, ale także muszą podejmować aktywne działania na rzecz ochrony praw człowieka, na przykład poprzez aresztowanie podejrzanego w celu zapewnienia ochrony praw innych osób. Wspomniany obowiązek policji polegający na ochronie sprawia, że prawa człowieka stanowią fundament działań policyjnych.

Powszechna deklaracja praw człowieka Artykuł 28

Każdy człowiek ma prawo do takiego porządku społecznego i międzynarodowego, w którym prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji byłyby w pełni realizowane.

Policja odgrywa kluczową rolę w utrzymywaniu warunków koniecznych do wdrażania praw człowieka, tj. podejmuje działania na rzecz utrzymania porządku publicznego, egzekwowania prawa, zapobiegania przestępczości i wykrywania przestępstw, zapewniania wsparcia i świadczenia usług na rzecz społeczeństwa.

Funkcjonariusze policji jako organy ścigania

Funkcjonariusze policji jako urzędnicy państwowi mają prawo w razie potrzeby używać siły w celu egzekwowania prawa oraz zapobiegania, wykrywania i zwalczania przestępczości. Dla funkcjonariuszy policji pełniących funkcję organów ścigania prawa człowieka przeważają nad wszelkimi innymi prawami. Zgodnie z dobrze ugruntowaną zasadą prawną wszystkie przepisy należy interpretować i wykonywać w taki sposób, by zapewnić ich pełną zgodność z normami w zakresie praw człowieka. Za każdym razem, gdy policja zapobiegnie popełnieniu przestępstwa lub wykryje przestępstwo, zapewnia ochronę praw człowieka, takich jak prawo własności, prawo do życia, prawo do integralności cielesnej i emocjonalnej oraz prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego.

Funkcjonariusze policji jako usługodawcy

W przeszłości policja była postrzegana głównie jako siła porządkowa i narzędzie sprawowania kontroli przez państwo. Ten sposób postrzegania policji ewoluował i obecnie policję traktuje się jako organizację zrzeszającą urzędników państwowych świadczących usługi na rzecz społeczeństwa. Funkcjonariusze policji jako usługodawcy nie tylko zapewniają poszanowanie praw człowieka poszczególnych osób poprzez wykrywanie i zwalczanie przestępczości, ale również koncentrują się na przeciwdziałaniu przestępczości i przypadkom naruszenia praw człowieka. Instytucje rządowe, takie jak policja, prowadzą współpracę z podmiotami niepublicznymi, takimi jak społeczności, w zakresie wykrywania i rozwiązywania problemów związanych z przestępczością i niepokojami społecznymi. Dlatego też urzędnicy państwowi, tacy jak funkcjonariusze policji, podejmują wspólne działania ze społecznościami lokalnymi, aby lepiej służyć społeczeństwu. Tak rozumiane działania policyjne koncentrują się w większym stopniu na zapobieganiu przestępstwom niż na ich wykrywaniu i zwalczaniu, a także na działaniach na rzecz eliminowania czynników leżących u podstaw zachowań przestępczych.

Funkcjonariusze policji są również postrzegani jako usługodawcy w

międzynarodowych dokumentach poświęconych problematyce praw człowieka, takich jak deklaracja w sprawie policji (1979) Rady Europy oraz Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji (2001), a także Kodeks Postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego ONZ (1979). Podręcznik dotyczący prowadzenia działań policyjnych w społeczeństwie demokratycznym (2006), Podręcznik dobrych praktyk w zakresie zawiązywania partnerstw między policją a organizacjami społecznymi (2008) oraz Podręcznik dotyczący relacji policji z Romami i Sinty: dobre praktyki w zakresie budowania zaufania i wzajemnego zrozumienia (2010) Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)² zawierają szczegółowe wytyczne w zakresie sposobu wdrażania istotnych reform.

**Pytanie 4: Prawa człowieka nie stoją w sprzeczności z działaniami policyjnymi. Działania policyjne służą ochronie praw człowieka. Czy zgadzacie się z tym stwierdzeniem?
Dlaczego tak? Dlaczego nie?**

Opinia publiczna jest podzielona, jeżeli chodzi o postrzeganie relacji między działaniami policyjnymi a prawami człowieka. Część osób postrzega funkcjonariuszy policji jako obrońców praw człowieka, podczas gdy inni mogą ich traktować jako potencjalne zagrożenie dla tych praw.

Spółeczeństwo zdaje sobie sprawę z faktu, że funkcjonariusze policji mogą naruszać prawa człowieka, np. poprzez używanie nadmiernej siły. Pozytywny wpływ pracy policji na prawa człowieka jest mniej wyraźnie zakorzeniony w świadomości publicznej. Dlatego też przy omawianiu tego pytania mogą pojawić się różne kwestie.

Działania policyjne i prawa człowieka nie stoją ze sobą w sprzeczności:

„Zapewnienie ochrony praw człowieka stanowi cel działań policyjnych”.

- Policja wnosi kluczowy wkład w ochronę praw człowieka – prawa człowieka stanowią fundament i cel działań policyjnych.
- Trwały ład społeczny można osiągnąć jedynie w przypadku zapewnienia poszanowania i ochrony praw człowieka – leży to w interesie wszystkich członków społeczeństwa. Policja odgrywa kluczową rolę w utrzymywaniu ładu społecznego. Dzięki wykrywaniu i zapobieganiu przestępczości policja przyczynia się do ochrony i zapewnienia poszanowania praw człowieka.
- Prawa człowieka sprzyjają podejmowaniu skutecznych działań policyjnych dzięki temu, że ustanowiono w nich rygorystyczne zasady legalizmu, konieczności i proporcjonalności. Wspomniane zasady przyczyniają się do zwiększania poziomu zaufania do państwa i wzmocnienia praworządności.
- Prowadzenie działań policyjnych w oparciu o prawa człowieka sprzyja zwiększeniu skuteczności wymiaru sprawiedliwości dzięki zapewnieniu większego poszanowania praw człowieka przy gromadzeniu przez policję dowodów, które są następnie wykorzystywane w postępowaniach sądowych. Zapewnienie poszanowania praw człowieka zwiększa prawdopodobieństwo, że sąd nie uzna dowodów za niedopuszczalne z uwagi na nadużycie uprawnień przy ich gromadzeniu (zob. moduł 4).

² Podręcznik dotyczący relacji policji z Romami i Sinty: dobre praktyki w zakresie budowania zaufania i wzajemnego zrozumienia opracowany przez OBWE (2010), dokument dostępny pod adresem: <http://www.osce.org/odihr/67843?download=true>

Działania policyjne i prawa człowieka stoją ze sobą w sprzeczności: „Prawa człowieka stanowią przeszkodę utrudniającą pracę policji”.

- Prawa człowieka bazują na godności człowieka, dlatego też przysługują każdej osobie. Prawa człowieka przysługujące przestępcy mogą zostać w pewnym stopniu ograniczone, przy czym zatrzymanie danej osoby skutkuje zazwyczaj nie tylko ograniczeniem jej wolności osobistej, ale również ograniczeniem jej prawa do kontaktów z rodziną i prawa do prywatności z uwagi na ograniczenia dotyczące godzin odwiedzin, możliwości korzystania z telefonu i ogólnych warunków osadzenia. Całkowite pozbawienie przestępcy przysługujących mu praw byłoby jednak sprzeczne z samą istotą praw człowieka, która polega na zapewnieniu minimum humanitaryzmu i poszanowania godności we wszystkich sytuacjach.
- Postrzeganie praw człowieka wyłącznie jako przeszkody utrudniającej pracę policji świadczy o niezrozumieniu korzystnego wpływu praw człowieka na rzecz budowania sprawiedliwego, pokojowo nastawionego i sprzyjającego włączeniu społecznemu społeczeństwa, poszczególnych osób, jak i funkcjonariuszy policji. W przypadku ujawnienia się negatywnego stosunku do praw człowieka należy dokładnie omówić funkcje praw człowieka, a także rolę policji w obszarze ochrony praw człowieka.
- W skrajnych przypadkach, takich jak przypadek znęcania się nad dzieckiem, niektórzy uczestnicy szkolenia mogą mieć trudności ze zrozumieniem, dlaczego domniemany sprawca znęcania się powinien być traktowany z szacunkiem i godnością – taki negatywny stosunek może ujawnić się w trakcie kursu szkoleniowego. Tego rodzaju argumenty niosące ze sobą ładunek emocjonalny mogą stanowić szczególne wyzwanie dla osoby prowadzącej szkolenie. Zanim osoba prowadząca szkolenie zareaguje, wysuwają logiczne argumenty, powinna najpierw bezpośrednio odnieść się do emocjonalnego aspektu problemu – w przywołanym przypadku potwierdzając, że traktowanie sprawców szczególnie odrażających czynów z szacunkiem jest trudne. Następnie osoba prowadząca szkolenie może przedstawić i omówić najistotniejsze argumenty, o których mowa powyżej. Osoba prowadząca szkolenie powinna upewnić się, że dostatecznie wyraźnie podkreśliła, iż prawa człowieka nie są przyznawane selektywnie, ale są niezbywalne i nieodłączne. Prawa sprawców czynów zagrożonych karą mogą zostać następnie omówione w ramach dyskusji pt. „Dlaczego przestępcom przysługują jakiegokolwiek prawa i w jaki sposób są one ograniczane”.

Zaleca się skierowanie dyskusji na zagadnienia związane z prewencją ogólną (zobowiązanie państwa wobec całego społeczeństwa do zapobiegania przestępczości) i prewencją szczególną (zobowiązanie państwa do koncentrowania się na poszczególnych sprawcach czynów zagrożonych karą – w jaki sposób zapobiec popełnianiu kolejnych czynów zagrożonych karą). Większość dowodów wskazuje, że nadmierne karanie nie wywiera większego wpływu odstrasżającego na sprawców przestępstw ani nie skutkuje zmniejszeniem liczby recydywistów wśród przestępców³.

Inne istotne kwestie powiązane z tym zagadnieniem obejmują margines swobody uznania policji i zdolność policji do budowania zaufania i partnerskiej współpracy ze społeczeństwem.

³ Por. np. prace naukowe dotyczące nieletnich, Heinz, W., Uniwersytet w Konstancji, Niemcy; Dünkel, F., Uniwersytet w Greifswaldzie, Niemcy; Jehle/Heinz/Sutterer (2003), Legalbewährung nach strafrechtlichen Sanktionen, Bundesministerium der Justiz, Berlin.

Margines swobody uznania policji

Konieczność wyważenia sprzecznych interesów i zastosowania odpowiednich środków przy wypełnianiu obowiązku zarówno poszanowania, jak i ochrony praw człowieka sprawia, że praca policji jest bardzo trudna. Ingerencja policji w prawa człowieka podejrzanego musi zostać ograniczona do minimum, zgodnie z zasadami konieczności i proporcjonalności. Policja musi jednak jednocześnie zapewnić osobie znajdującej się w niebezpieczeństwie skuteczną ochronę. Ta konieczność wyważania interesów powoduje, że funkcjonariusze policji wykonują swoją pracę w stresujących i wymagających warunkach.

Działania policyjne prowadzone w oparciu o zasadę poszanowania praw człowieka posiadają pewne kluczowe cechy wspólne z innymi podejściami, np. podejmowaniem działań policyjnych w społeczeństwie demokratycznym opisanym w podręczniku OBWE dotyczącym prowadzenia działań policyjnych w społeczeństwie demokratycznym⁴.

Dla wielu osób funkcjonariusze policji to najlepiej widoczni przedstawiciele państwa, z którymi obywatele mają najczęściej styczność. Dlatego też reprezentują oni „rząd w działaniu”.⁵ Funkcjonariusze policji mogą zatem wpływać na ogólną opinię obywateli o rządzie i na sposób postrzegania rządu przez obywateli, a podejmowane przez nich działania mogą przyczyniać się do zwiększenia lub zmniejszenia poparcia społecznego niezbędnego do zapewnienia możliwości funkcjonowania stabilnego ustroju demokratycznego⁶.

Choć w obowiązujących przepisach ustanowiono odpowiednie ramy i przedstawiono wytyczne dotyczące wykonywania przez funkcjonariuszy policji spoczywających na nich obowiązków, funkcjonariusze dysponują pewną niezależnością operacyjną i marginesem swobody uznania. Prawo nigdy nie może uregulować wszystkich sytuacji, w jakich może znaleźć się funkcjonariusz policji; nie może wskazać na przykład, który samochód zatrzymać ani jak reagować na nieuprzejme lub prowokacyjne zachowanie. Margines swobody uznania pozwala funkcjonariuszowi policji dostosować reakcję do określonej sytuacji po uwzględnieniu wszystkich istotnych okoliczności danej sprawy. Z drugiej strony taka swoboda uznania wymaga również, aby funkcjonariusz policji wykazywał odpowiednie nastawienie i silne poczucie odpowiedzialności.

Właściwe korzystanie z takiego marginesu swobody jest szczególnie złożonym zadaniem, ponieważ funkcjonariusze policji muszą często pracować w skomplikowanych, niejasnych i stresujących sytuacjach, takich jak spory czy akty przemocy. Policję zazwyczaj wzywa się w przypadku, gdy doszło do nieszczęścia lub gdy pojawił się problem. Funkcjonariusze policji muszą podejmować decyzje na miejscu, pod wpływem chwili, często w ciągu kilku sekund i bez przygotowania. Natomiast przełożeni policjantów i sędziowie analizują działania podejmowane przez funkcjonariuszy i dokonują ich przeglądu po fakcie, znając wyniki działania i dysponując odpowiednim czasem na przeanalizowanie sytuacji. Te dwie perspektywy muszą się różnić i osoby analizujące wydarzenia po fakcie nigdy nie będą w stanie w pełni zrozumieć przebiegu danego wydarzenia w czasie rzeczywistym⁷.

To właśnie przy ustalaniu marginesu swobody uznania funkcjonariuszy policji, w szczególności w stresujących sytuacjach, zasady etyczne i zasady związane z problematyką praw człowieka stają się szczególnie istotne – nie jako wiedza, lecz jako wewnętrzne nastawienie funkcjonariusza. Największe znaczenie z punktu widzenia praw człowieka mają zasady równego traktowania i proporcjonalności, w tym

⁴ OBWE (2008), Guidebook on Democratic Policing.

⁵ Tamże, s. 43.

⁶ Dania, Duński Instytut Praw Człowieka (1999), Police and human rights, manual for police training, s. 12, dostępny pod adresem: <http://www.humanrights.dk/files/pdf/Engelsk/International/macedonia.pdf>

⁷ Bourdieu, P. (1990), The Logic of Practice, Stanford, Stanford University Press, s. 81–82.

wybór mniej inwazyjnych środków czy wstrzymanie się od podejmowania czynności policyjnych, w przypadku gdy szkody wynikające z ich podjęcia w oczywisty sposób przeważałyby na korzyściami.

Budowanie zaufania i partnerskiej współpracy ze społeczeństwem: kwestia o kluczowym znaczeniu dla działań policyjnych

Policja jest instytucją, która powinna zwiększać poczucie bezpieczeństwa osobistego i publicznego. Policja musi poważnie traktować wyrażane przez obywateli poczucie braku bezpieczeństwa i podejmować działania na rzecz wyeliminowania przyczyn takiego poczucia, odpowiadając na zróżnicowane potrzeby i interesy oraz zarządzając obawami. Policja musi budować zaufanie z członkami społeczności – jest to istotne zadanie, które wywiera wpływ na sposób komunikowania i interakcji ze społeczeństwem. W tym kontekście warto przywołać przykład obecności funkcjonariuszy policji w przestrzeni publicznej. Taka obecność może budzić wśród członków społeczeństwa poczucie bezpieczeństwa i bycia chronionym; może jednak również wzbudzać obawy i niepewność – „coś musi być nie w porządku, jesteśmy w niebezpieczeństwie” – zwłaszcza, jeżeli funkcjonariusze policji pojawiają się w pełnym wyposażeniu. Ponieważ policja reprezentuje państwo w najbardziej widoczny sposób, zaufanie do policji jest równoważne zaufaniu do państwa. Bez tego zaufania społeczeństwo nie byłoby skłonne zgłaszać przestępstw ani udzielać policji informacji potrzebnych do skutecznego działania. Osoby marginalizowane społecznie często spotykają się z brakiem zaufania.

b. Handout 2 – Pytania i odpowiedzi

Odpowiedzi na pytania zawarte w handoucie 2 bazują na doświadczeniach uczestników, dlatego też nie można zapewnić żadnych konkretnych odpowiedzi przykładowych. Zamiast tego przedstawiono kilka tematów, które mogą zachęcić uczestników do podawania przykładów lub które mogą pomóc osobie prowadzącej szkolenie w prowadzeniu dyskusji na forum grupy.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Zachęcanie uczestników do podawania konkretnych przykładów faktycznych sytuacji

Podawanie przykładów opartych na rzeczywistych doświadczeniach, a nie w formie ogólnikowych stwierdzeń, może umożliwić prowadzenie bardziej owocnych dyskusji i może ułatwić uczestnikom odnieść się do celów i lepiej zrozumieć cele działania szkoleniowego.

Pytanie 1: Znajdźcie praktyczne przykłady sytuacji (opierając się na doświadczeniach z codziennej pracy), w których postrzegacie prawa człowieka jako utrudnienie w pracy.

- Przykładowa odpowiedź: „Byłem obecny (byłam obecna) na protestach, których uczestnicy zaczęli zachowywać się agresywnie. Byliśmy zobowiązani do utrzymania szyku i nie mogliśmy podejmować czynności wobec osób, które rzucały w nas butelkami, obrażały nas lub pluły na nas”.

Przedstawione poniżej podpowiedzi sytuacyjne mogą ułatwić uzyskanie przykładów od uczestników:

- sytuacja przed, w trakcie i po aresztowaniu
- czuwanie nad przebiegiem demonstracji
- przesłuchanie podejrzanego
- powstrzymanie przestępstwa lub zapobieżenie przestępstwu.

„Zgodnie z ich (funkcjonariuszy policji) tokiem rozumowania nierównowaga sił przesunęła się z państwa na różne grupy społeczne, np. członków sieci przestępczości zorganizowanej, a także członków grup terrorystycznych, którzy są świadomi przysługujących im praw i dążą do „nadużywania” systemu w celu uzyskania osobistych korzyści (na przykład opóźnianie postępowań sądowych, wnoszenie skarg, odwoływanie się do sądów wyższej instancji itp.). Z tej perspektywy prawa człowieka postrzega się jako przeszkodę utrudniającą skuteczne prowadzenie działań policyjnych. Ponadto funkcjonariusze policji mają poczucie, że wspomniane grupy społeczne dysponują większą swobodą działania niż sama policja. Można odnieść wrażenie, że doszło do sytuacji bez wyjścia, w której system praw człowieka opracowany w celu zapewnienia ochrony osobie »słabszej« w rzeczywistości osłabia pozycję państwa, co prowadzi do wrażenia podziału dychotomicznego, w którym po jednej stronie znajdują się kwestie związane z bezpieczeństwem, a po

drugiej kwestie związane z prawami człowieka”.

Osse, A. (2006), Understanding policing, a resource for human rights activists, dostępny pod adresem: www.amnesty.org.uk/uploads/documents/doc_22360.pdf

---

Pytanie 2: Znajdźcie praktyczne przykłady sytuacji (opierając się na doświadczeniach z codziennej pracy), w których postrzegacie prawa człowieka jako czynnik ułatwiający pracę lub stanowiący jej podstawę.

- Przykładowa odpowiedź: „Brałem (brałam) kiedyś udział w interwencji w sprawie kłótni między mężem a żoną, podczas której doszło do użycia przemocy. Zastosowałem (zastosowałam) technikę deeskalacji, dzięki czemu udało mi się opanować sytuację”.

Przedstawione poniżej podpowiedzi sytuacyjne mogą ułatwić uzyskanie przykładów od uczestników:

- uzasadnienie lub wyjaśnienie przyczyn aresztowania lub zatrzymania;
- stawienie się przed sądem;
- powstrzymanie przestępstwa lub zapobieżenie przestępstwu;
- podjęcie decyzji, czy lub w jaki sposób interweniować w danej sytuacji.

„Głównym celem niniejszego sprawozdania jest zagwarantowanie, by działania policyjne służyły przede wszystkim (...) ochronie i zapewnieniu poszanowania praw człowieka wszystkich osób. Przeprowadzone konsultacje wykazały istnienie powszechnej zgody wśród społeczności w Irlandii Północnej co do oczekiwania, że policja będzie chroniła prawa człowieka poszczególnych osób przed naruszeniami ze strony innych, a także że będzie szanowała prawa człowieka przy wypełnianiu swoich obowiązków”.

Niezależna Komisja ds. Działań Policyjnych Irlandii Północnej (1999), A new beginning: policing in Northern Ireland, s. 18.

„Celem naszych działań jest ochrona i zapewnienie poszanowania praw człowieka, a tym samym budowanie jak największego zaufania wszystkich ludzi do własnej wolności i bezpieczeństwa”.

Policja austriacka (2009), Guiding Principles of a human rights based understanding of police, zasada 1

Materiały pomocnicze

Rola policji w społeczeństwach demokratycznych – od siły porządkowej do usługodawcy

„Postępy na rzecz wprowadzania demokratycznych działań policyjnych osiąga się wówczas, gdy dochodzi do przejścia od »podejścia bazującego na kontroli do podejścia zorientowanego w większym stopniu na świadczenie usług«, przy czym działania podejmowane przez organy ścigania w dalszym ciągu koncentrują się na aktywnym zapobieganiu przestępczości”.

OBWE (2008), Guidebook on Democratic Policing, Wiedeń, pkt 2, dostępny pod adresem: <http://www.osce.org/spmu/23804>

Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji, Rada Europy Artykuł 12

Sposób organizacji policji powinien mieć na celu wzbudzenie społecznego szacunku do funkcjonariuszy stojących na straży prawa i pełniących funkcję służby społecznej.

W ostatnim czasie można zaobserwować coraz wyraźniejszą tendencję do postrzegania policji jako usługodawcy świadczącego usługi na rzecz danej społeczności. Tendencja ta jest szczególnie dobrze widoczna w procesach mających na celu zreformowanie działalności policji, które dokonywały się w szeregu państw na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci – reformy te dotyczyły również organizacji policyjnych stworzonych w oparciu o tradycyjną koncepcję policji rozumianej jako siła porządkowa. We wspomnianym podejściu bierze się pod uwagę kluczowe elementy związane ze świadczeniem usług, takie jak działalność policji środowiskowej, prowadzenie szerzej zakrojonej wymiany informacji z obywatelami oraz tworzenie struktur odpowiedzialności.

Poniżej przedstawiono niektóre czynniki, które przyspieszyły proces przechodzenia na prowadzenie działań policyjnych w sposób w większym stopniu zorientowany na usługi:

- Przejście od państwa autorytarnego do demokratycznego w Europie Środkowej i Wschodniej doprowadziło do ponownego przeanalizowania podstawowych funkcji państwowych, w tym działań policyjnych, z perspektywy demokratycznej i praw człowieka.
- W ostatnich dziesięcioleciach w demokracjach Europy Zachodniej wzrosły obawy dotyczące nadużyć ze strony policji. Doprowadziło to do reform, które miały na celu podkreślenie roli działań policyjnych w służbie społeczeństwu, takiej jak otwarcie na społeczeństwo i struktury odpowiedzialności. To ostatnie obejmowało instytucje monitorujące działania policji, takie jak mechanizmy krajowe i europejski komitet ds. zapobiegania torturom.
- Mówiąc bardziej ogólnie, perspektywa praw człowieka zyskuje na

znaczeniu na arenie międzynarodowej. Opiera się na idei odpowiedzialnego państwa, którego główną rolą jest świadczenie usług na rzecz swoich obywateli. Idea ta jest silnie zakorzeniona w filozofii europejskiej, w szczególności w teorii umowy społecznej. Jej głównym założeniem jest ucieczka przed tzw. „stanem natury”, ludzie dobrowolnie oddają swoją naturalną wolność w ręce państwa jako powiernika. Państwo z kolei chroni ich naturalne prawa i ponosi odpowiedzialność przed swoimi obywatelami.

- Organizacje policyjne przyjęły podejście ukierunkowane na konsumenta, które skupia się na potrzebach „konsumentów” i „klientów” i jest powiązane z zasadami praw człowieka: niezależnie od statusu klienta działań policyjnych, ma on prawo zostać potraktowany w sposób profesjonalny i z szacunkiem.
- Budowanie zaufania w coraz większym stopniu uznaje się za warunek konieczny skutecznej i owocnej pracy policji. Bez tego zaufania społeczeństwo nie byłoby skłonne zgłaszać przestępstw ani udzielać policji informacji potrzebnych do skutecznego działania.⁸ Zbudowanie zaufania między społecznościami a policją wymaga długotrwałego zinstytucjonalizowanego dialogu. Podejście do działań policyjnych ukierunkowane na służbę społeczeństwu pomaga zbudować takie zaufanie.

Podstawowe cechy charakterystyczne działań policyjnych opartych na prawach człowieka w społeczeństwach demokratycznych

Prawo do użycia siły stanowi jedną z podstawowych cech charakterystycznych działań policyjnych. Policja ma prawo użyć siły jako narzędzia do realizacji swoich zadań. Ten monopol na użycie siły zapewnia policji wyjątkową i silną pozycję w państwie, stwarzając możliwość do wszechobecnego nadużyć.

Podwójna rola policji – obowiązek państwa w zakresie poszanowania i ochrony praw człowieka

Wymienione obowiązki są często ze sobą powiązane i wymagają wyważenia. W przypadku przemocy domowej np. policja musi ingerować w prawa sprawcy w celu ochrony praw ofiary poprzez aresztowanie sprawcy lub zakazanie mu wchodzenia do mieszkania lub zbliżania się do ofiary.

Legalność, konieczność i proporcjonalność

Pracę policji regulują jasne, przejrzyste i przystępne przepisy. Szczególnie surowe zasady i zastrzeżenia stosuje się wobec użycia siły. Użycie siły jest dozwolone jedynie w ostateczności, gdy wszystkie inne możliwości zostały wyczerpane lub uznane za nieskuteczne. Użycie siły i wszystkie inne działania policyjne są ściśle regulowane przez zasady konieczności i proporcjonalności.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Zmierzenie się z „rzeczywistością”

Omawiając kwestię tego, co stanowi odpowiednie działanie z punktu widzenia praw człowieka, często można usłyszeć następujące stwierdzenie: „Oni (wysokiej rangi funkcjonariusze policji i organizacje pozarządowe) nie mają pojęcia o realiach, z jakimi musimy się mierzyć na ulicach. Łatwo jest oceniać, gdy się siedzi za biurkiem. Prawa człowieka są ładne w teorii; rzeczywistość jest całkiem inna”.

⁸ Dania, Duński Instytut Praw Człowieka (1999), Police and human rights, manual for police training, s. 14, dostępny pod adresem: <http://www.humanrights.dk/files/pdf/Engelsk/International/macedonia.pdf>

Poniższe punkty ułatwią konstruktywną analizę tego zarzutu:

- uznanie różnicy między logiką praktyki a logiką analizy (poprzedniej) praktyki, jak wspomniano powyżej. Dzięki temu uczestnicy będą mieli poczucie, że naprawdę zostali zrozumieni. Uznanie tej różnicy nie oznacza jednak, że przegląd dawnych działań jest bezpodstawny lub nie można go przeprowadzić prawidłowo;
- podkreślenie, że funkcjonariusze policji powinni zdawać sobie sprawę ze swojej szczególnej pozycji, biorąc pod uwagę ich monopol na użycie siły i możliwość jej nadużywania oraz związane z tym drażliwe kwestie polityczne;
- podkreślenie ich odpowiedzialności wobec społeczeństwa. Skupienie się na roli policji jako usługodawców i określenie ich uprawnień jako zaufania publicznego na podstawie umowy społecznej.

Odpowiedzialność

„Podczas gdy obywatele dobrowolnie zgadzają się, aby policja posiadała monopol na użycie siły [...] służby policyjne działające w państwie demokratycznym muszą zapewnić społeczeństwu możliwość skontrolowania uprawnień policji w ramach procesów odpowiedzialności”.

OBWE (2008), Guidebook on Democratic Policing, Wiedeń, pkt 80, dostępny na stronie: <http://www.osce.org/spmu/23804>

Rola policji jest bardzo złożona: jako usługodawca i najbardziej widoczny przejaw władzy, posiadający monopol na użycie siły i margines swobody uznania w pracy, która wymaga podejmowania decyzji na miejscu w potencjalnie złożonych sytuacjach. Te różne aspekty wymagają, aby funkcjonariusze policji wykazywali się wysokim stopniem profesjonalizmu i byli pociągani do odpowiedzialności za swoje czyny.

Struktury odpowiedzialności policji składają się z zewnętrznych i wewnętrznych mechanizmów kontroli i nadzoru:

- mechanizmy zewnętrzne w systemie demokratycznym obejmują: sądownictwo, organy ustawodawcze takie jak komisje parlamentarne ds. praw człowieka; instytucje praw obywatelskich lub komisje ds. praw człowieka; cywilne organy ds. skarg; krajowe mechanizmy prewencyjne ustanowione na mocy Protokołu fakultatywnego ONZ do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur; krajowe organy ds. równości i niedyskryminacji; organizacje pozarządowe i media;
- istnieją także międzynarodowe organy ochrony praw człowieka na poziomie ONZ i europejskim. ETPC i europejski komitet ds. zapobiegania torturom są to zapewne organy mające największy wpływ na policję w Europie;
- wewnętrzne mechanizmy kontroli i przeglądu uzupełniają mechanizmy zewnętrzne. Obejmują one: wewnętrzny mechanizm składania skarg i prowadzenia dochodzeń; analizę wewnętrzną i przegląd działań w celu przekazania istotnych wyników organizacji; oraz odpowiedzialność przywódczą.

Przejrzystość

Odpowiedzialność przyczynia się do przejrzystości pracy policji, która stanowi kolejny kluczowy element działań policyjnych prowadzonych w społeczeństwie demokratycznym. Główne ustalenia mechanizmów zewnętrznych powinny być publikowane, co ułatwiłoby otwarcie systemu policji. Przejrzystość oznacza także, że policja musi współpracować z mediami w sposób odpowiedzialny, uwzględniając ochronę danych i domniemanie niewinności. Przejrzystość obejmuje publiczne rozpowszechnianie sprawozdań, w tym statystyk kryminalnych, i wyników dochodzeń wewnętrznych oraz ustanawianie struktur komunikacji ze

społecznościami.

Profesjonalizm i skuteczność

Zapewnienie, aby prawa człowieka stały się wyznacznikiem działań policyjnych, wymaga profesjonalizmu i zwykle powoduje jego zwiększenie. Profesjonalne gromadzenie danych wywiadowczych i dowodów zmniejsza pokusę uzyskania zeznań pod przymusem i tym samym przyczynia się do utrzymania w mocy zakazu tortur i niehumanitarnego traktowania. Skuteczne przesłuchanie podejrzanego, gdy funkcjonariusz policji dostosowuje taktykę do poszczególnych osób przy pełnym poszanowaniu praw człowieka, wymaga wiedzy z zakresu prawa i socjologii oraz różnych umiejętności: oratorskich, psychologicznych i analitycznych. Umiejętności przestrzegania standardów praw człowieka, norm zawodowych i możliwości technicznych w zakresie działań policyjnych są ze sobą powiązane. Istnieje większe prawdopodobieństwo, że funkcjonariusz policji, który nie posiada umiejętności technicznych w zakresie działań policyjnych, będzie zachowywał się niewłaściwie, aby uzyskać wyniki. Podobnie funkcjonariusz policji, który zachowuje się w sposób niewłaściwy, aby uzyskać wyniki, nie rozwiniętych umiejętności technicznych w zakresie działań policyjnych umożliwiających mu stanie się kompetentnym fachowcem. Prawa człowieka stanowią wyzwanie dla policji, zmuszając ją do stosowania najlepszych praktycznych umiejętności technicznych w celu osiągnięcia dobrych wyników. „Sztukę prowadzenia działań policyjnych” można postrzegać jako dążenie do osiągnięcia celów w jak najmniej inwazyjny sposób.

Zaufanie

Zaufanie społeczeństwa stanowi warunek konieczny skutecznej pracy policji. Skuteczne działania policyjne nie są możliwe, jeżeli niektóre części społeczeństwa nie mają poczucia, że policja je chroni i szanuje ich prawa.

Policja koniecznie musi zaangażować się w budowanie zaufania i ustanawianie odpowiednich struktur komunikowania się ze społeczeństwem. Do budowania zaufania przyczyniają się działania mające na celu ustanowienie przejrzystości i odpowiedzialności policji. Programy aktywnego docierania do społeczeństwa obejmują ustanawianie zinstytucjonalizowanego dialogu ze społecznościami, np. w postaci otwartych forów dyskusyjnych, społecznościowych komitetów doradczych i dni otwartych. Współpraca z lokalnymi społecznościami w ramach działań policyjnych może inspirować do ustanawiania odpowiednich struktur komunikacyjnych. Oczywiście wyraźne uznanie praw człowieka i postępowanie zgodnie z tymi prawami ma bardzo duże znaczenie dla budowania i utrzymania zaufania. Zasada niedyskryminacji ma szczególne znaczenie w relacjach z grupami marginalizowanymi⁹.

⁹ FRA (Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej) (2010), EU MIDIS czwarte sprawozdanie z serii „Kluczowe dane”:

Materiały dodatkowe

Crawshaw, R. (2009), Police and human rights. A manual for teachers and resource persons and for participants in human rights programmes, wydanie drugie zmienione, Boston, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, s. 19–24.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (2002), Human Rights and Law Enforcement: A manual on human rights training of the police, zob. argumenty na s. 16, dostępny pod adresem: www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add2en.pdf

Osse, A. (2006), Understanding policing, a resource for human rights activists, Amsterdam, Amnesty International, s. 41–49, dostępny pod adresem: <http://www.amnesty.nl/documenten/rapporten/Understanding%20Policing%202007%20Full%20text.pdf>

Ćwiczenia dodatkowe

Ćwiczenie dodatkowe 1: Indywidualne rozmowy w szwedzkiej akademii policyjnej

Cel ogólny:

Szwedzka akademie policyjna stosuje indywidualne rozmowy jako intensywniejsze podejście do podnoszenia świadomości w zakresie roli policji. Rozmowy prowadzone są z osobami, które miały kontakt z policją, ze szczególnym uwzględnieniem postrzegania interakcji policji z poszczególnymi osobami przez innych. Dzięki rozmowom policja może także zastanowić się nad tym, w jaki sposób postrzegana jest rola policji, i dostrzec jej wpływ na społeczeństwo.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- sprecyzowanie pojęć takich jak prawa człowieka i godność człowieka podczas spotkań z osobami, które często postrzegane są jako „przeciwnicy” policji np. osoby marginalizowane lub wykluczone społecznie lub członkowie gangów młodocianych;
- poznanie roli policji z perspektywy praw człowieka na podstawie osobistych doświadczeń.

Nastawienie

- nauczenie się unikania wrogości, pogardy i cynizmu;
- doświadczenie wartości, jaką niesie różnorodność;
- wytworzenie emocjonalnego poczucia, że osoby wykluczone społecznie, krytycznie nastawione wobec policji lub które złamały prawo, mają prawo do bycia traktowanymi jako istoty ludzkie, nawet w sytuacjach konfliktowych i stresujących;
- wytworzenie nawyku spoglądania na rolę policji z zewnątrz, z perspektywy słabszych lub trudno dostępnych grup społecznych;
- uświadomienie sobie, że osoby uznawane za „przeciwników” często posiadają cenną (i rozległą) wiedzę oraz punkt widzenia, które mogą być przydatne dla policji.

Umiejętności

- ułatwianie umiejętności komunikacyjnych.

Wymogi:

- czas: ok. 4 dni: wprowadzenie – ok. pół dnia; rozmowy i sporządzenie dokumentacji pisemnej – ok. 2 dni; oraz refleksje końcowe – ok. 1 dnia;
- przykładowa rozmowa;
- pytania pomocnicze na potrzeby rozmowy;
- flipcharty;
- liczebność grupy: 12–24 osób.

Opis ćwiczenia
 dodatkowego 1:
 Indywidualne rozmowy w
 szwedzkiej akademii
 policyjnej

Uczestnikom przydziela się osobę, która miała kontakt z policją i która należy do grupy osób często postrzeganych jako „przeciwnicy” np. marginalizowanych lub wykluczonych społecznie, podejrzanych o popełnienie przestępstwa, młodocianych przestępców lub osób o różnym pochodzeniu etnicznym. Obydwie osoby są proszone o odbycie rozmowy.

Rozmowy prowadzą uczestnicy, którzy odbyli pewne przygotowanie. Spotkania, uzupełnione procesem refleksji indywidualnej i grupowej, stanowią praktyczną podstawę do opracowania teoretycznej koncepcji roli policji z perspektywy praw człowieka. Ponadto uczestnicy – za pomocą uważnej i pełnej empatii rozmowy – zyskują świeże spojrzenie na pracę policji.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Zwiększanie wzajemnego zrozumienia

„Rozmowy wyraźnie wpłynęły na zwiększenie wzajemnego zrozumienia między uczestnikami szkolenia a ich „partnerami”. Ponadto wydaje się, że rozmowy mają pozytywny wpływ w przypadkach, gdy „partnerzy” doświadczyli upokorzenia, bezsilności i braku zaufania w relacjach z policją”.

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Źródła przemocy

FRA przeanalizowała doświadczenia związane z dyskryminacją i marginalizacją społeczną oraz ich wpływ na nastawienie wobec przemocy w trzech państwach członkowskich UE: Francji, Hiszpanii i Zjednoczonym Królestwie. FRA przeprowadziła rozmowy z 3 000 muzułmańskich i niemuzułmańskich dzieci i młodych osób i stwierdziła, że młodzież w wieku 12–18 lat, która doświadczyła marginalizacji społecznej i dyskryminacji, jest bardziej skłonna do stosowania przemocy fizycznej lub emocjonalnej niż młodzież, która nie doświadczyła takiej marginalizacji. Nic nie wskazywało, aby młodzież muzułmańska była bardziej albo mniej skłonna do uciekania się do przemocy niż młodzież niemuzułmańska. Z ustaleń tych wyraźnie wynika, że w pierwszej kolejności należy zająć się takimi problemami jak marginalizacja społeczna i dyskryminacja, uwzględniając ich wpływ na skłonność młodzieży do przemocy. W tym samym sprawozdaniu osoby młode wyraziły ogólny brak zaufania do autorytetów i oficjalnych instytucji lokalnych, krajowych i międzynarodowych, w tym organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, takich jak policja i sądy. Najmniejszym zaufaniem cieszyli się politycy zarówno na poziomie lokalnym, jak i krajowym.

FRA (2010), Experience of discrimination, social marginalisation and violence: A comparative study of Muslim and non-Muslim youth in three EU Member States, Belgia, s. 62, dokument dostępny pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/experience-discrimination-social-marginalisation-and-violence-comparative-study>

Ćwiczenie dodatkowe 2:
Kształcenie
funkcjonariuszy policji z
zakresu praw człowieka
w historycznych
miejscach zbrodni
nazistowskich. Praca
policji dawniej i obecnie

Cel ogólny:

Niemiecka policja prowadzi szkolenia z zakresu praw człowieka w byłym nazistowskim obozie koncentracyjnym Neuengamme w ramach pracy nad rolą policji. Spojrzenie na rolę policji w okresie reżimu nazistowskiego z perspektywy historycznej przyczynia się do zwiększenia świadomości dzisiejszej pracy policji i konieczności prowadzenia działań policyjnych w oparciu o prawa człowieka.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- uzyskanie wglądu w przyczyny zmian w siłach policji w okresie przejścia z systemu demokratycznego na totalitarny;
- określenie struktur wewnątrz sił policji nazistowskiej i porównanie ich ze strukturami policji w społeczeństwie demokratycznym.

Nastawienie

- uświadomienie sobie, jak nieograniczona władza w instytucjach państwowych może zagrażać prawom człowieka, poprzez zbadanie szerokich uprawnień policji nazistowskiej;
- uzyskanie informacji na temat mechanizmów dyskryminacji, pozbawiania praw i wykluczenia;
- zastanowienie się nad obszarami wywołującymi obecnie napięcia między działaniami policyjnymi a prawami człowieka.

Wymogi:

- czas: co najmniej 2,5 dnia, wymagane w celu nakreślenia istotnego związku między tymi złożonymi zagadnieniami;
- flipchart i projektor wideo;
- prezentacje audiowizualne;
- dokumenty w formie tekstu i zdjęć do pracy w grupach;
- prowokacyjny materiał stymulujący kontrowersyjne dyskusje;
- liczebność grupy: 12–24 osób.

Opis ćwiczenia dodatkowego 2:
Kształcenie funkcjonariuszy policji z zakresu praw człowieka w historycznych miejscach zbrodni nazistowskich. Praca policji dawniej i obecnie

Osoby prowadzące szkolenie organizują trzygodzinne wprowadzenie w ośrodku szkolenia policji, w trakcie którego dowodzą, jakie obecnie ma znaczenie spojrzenie na reżim nazistowski z perspektywy historycznej. W trakcie dwudniowej wizyty w Miejscu Pamięci obozu koncentracyjnego Neuengamme nacisk zostanie położony na działania policyjne w okresie narodowego socjalizmu oraz omówione zostaną aktualne zagadnienia w świetle tej perspektywy historycznej. Zaobserwowane powiązania umożliwiają krytyczną refleksję nad policją i jej mechanizmami, jak również zachowaniem poszczególnych osób wewnątrz tej instytucji. Ponadto seminarium ma na celu promowanie zrozumienia sposobu, w jaki siły policji i ich rola w społeczeństwie zmieniają się w różnych społeczeństwach. Kolejnym celem jest skupienie się na tych osobach w systemie, którzy mogą posłużyć jako pozytywne wzorce.

Zrozumienie wartości opartych na prawach człowieka uznawanych przez dzisiejsze społeczeństwa demokratyczne, które powstały w odpowiedzi na zbrodnie nazistowskie i inne naruszenia praw człowieka w przeszłości, pozwoli uczestnikom na przeprowadzenie dokładniejszej analizy i odróżnienie struktur totalitarnych od demokratycznych.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Zwiększenie świadomości

Podstawowa konieczność wyważenia interesów w zakresie bezpieczeństwa względem wolności obywatelskich w pracy policji występuje niezależnie od kontekstu krajowego. Badanie historii nazistowskich Niemiec może zwiększyć świadomość ludzi na temat znaczenia podstawowych praw człowieka w dzisiejszych czasach i sposobu, w jaki instytucje zmieniają się pod wpływem różnych systemów politycznych.

MODUŁ 3: ANALIZA PRAW CZŁOWIEKA – OBOWIĄZKI POSZANOWANIA I OCHRONY

Wprowadzenie	72
Ćwiczenie: Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony	73
Handout 1 – Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania ..	75
Handout 2 – Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony	78
Notatki informacyjne	81
1. Kluczowe pojęcia	81
a. Na czym polega obowiązek związany z prawami człowieka?	81
b. Co rozumiemy pod pojęciem konieczności i proporcjonalności w odniesieniu do praw człowieka?	82
2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka ...	83
a. Handout 1 – obowiązek poszanowania	84
b. Handout 2 – obowiązek ochrony	94
Materiały pomocnicze	99
Ćwiczenia dodatkowe	109
Ćwiczenie dodatkowe 1: Szkolenie oparte na scenariuszu prowadzone w austriackich akademiach policyjnych	109
Ćwiczenie dodatkowe 2: Szkolenie oparte na scenariuszu prowadzone w niemieckiej Policji Państwowej Nadrenii Północnej-Westfalii	111

Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony

Wprowadzenie

Niniejszy moduł zapewnia ramy na potrzeby analizy – z perspektywy praw człowieka – konkretnych sytuacji związanych z pracą policji. Takie ustrukturyzowane podejście etapowe ułatwia analizę potencjalnych naruszeń praw człowieka, identyfikując przypadki niewypełnienia obowiązków poszanowania praw człowieka i ich ochrony.

Praktyka prowadzenia takiej analizy praw człowieka stanowi podstawę działań policyjnych opartych na prawach człowieka. Zasadniczo jest to uproszczona wersja analizy prowadzonej przez sąd. Aby wyjaśnić znaczenie praw człowieka w praktyce, moduł zawiera omówienie studiów przypadków zaczerpniętych z prac międzynarodowych organizacji praw człowieka, w szczególności Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC).

Wspomniane narzędzia analityczne mają dużą moc. Dzięki nim funkcjonariusze policji mogą zapoznać się z odpowiednią analizą prawną, co pomaga im w wypełnianiu obowiązków, które na nich spoczywają, oraz w egzekwowaniu praw, które im przysługują. Narzędzia te umożliwiają zastosowanie „szczytnych” zasad w praktyce, pełniąc rolę „przekaznika”, który dzieli ogólne cele działań policyjnych – polegające na poszanowaniu i ochronie praw człowieka – na szczegółowe wytyczne, które ułatwiają taką pracę. Analiza praw człowieka w sytuacjach praktycznych pomaga także dostosować nastawienia do praw człowieka oraz udoskonalić umiejętności policyjne z zakresu praw człowieka, które z kolei umożliwiają funkcjonariuszom policji przyswojenie praw człowieka.

W niniejszym module najpierw bada się pojęcie naruszenia praw człowieka, a następnie przedstawia się dwa schematy analizy oparte odpowiednio na obowiązku poszanowania i ochrony. Poddaje się je kolejno analizie. Następnie wprowadza się cztery studia przypadków i przeprowadza się oddzielną analizę każdego z nich. Ogólnym celem jest systematyczne włączenie praw człowieka do pracy policji i sposobu myślenia policji. Sekcja materiałów pomocniczych zawiera więcej informacji na temat kluczowych pojęć używanych w tym module. Aby pogłębić zrozumienie, podręcznik dla policji zawiera także dodatkowe ustalenia sądu dotyczące czterech analizowanych studiów przypadków.

Ćwiczenie: Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony

Cel ogólny:

W trakcie tego ćwiczenia osoby prowadzące szkolenia często muszą odpowiadać na pytanie: „Czy prawa człowieka są naruszone, jeśli [...]?”. Następnie uczestnik opisuje doświadczenia osobiste i oczekuje ich oceny z perspektywy praw człowieka. Często zdarza się, że nie ma prostej odpowiedzi. Wszystko zależy od sytuacji!

Przedstawione w niniejszej sekcji schematy analizy nie zapewniają gotowych odpowiedzi, ale pomagają naprowadzić funkcjonariuszy policji na zadawanie właściwych pytań. Zapewniają listę kontrolną „właściwych pytań” w celu określenia najważniejszych aspektów tych sytuacji, a następnie zważenia i wyważenia interesów przed podjęciem decyzji. Dzięki nim funkcjonariusze policji mogą rozwiązać często drażliwe kwestie związane z możliwymi naruszeniami praw człowieka oraz ustalić indywidualnie dla każdego przypadku, czy dany czyn lub zaniechanie stanowi naruszenie.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- głębsze zrozumienie roli policji w odniesieniu do praw człowieka.

Nastawienie

- zaakceptowanie ogólnego znaczenia zasad konieczności i proporcjonalności;
- zrozumienie znaczenia przyswojenia zasad praw człowieka.

Umiejętności

- możliwość stosowania norm dotyczących praw człowieka za pomocą narzędzi analitycznych w konkretnych sytuacjach wymagających działań policyjnych;
- możliwość określenia aspektów, które odróżniają uzasadnioną ingerencję w prawa człowieka od naruszenia praw człowieka;
- możliwość określenia działań, które policja musi podjąć w celu ochrony praw człowieka.

Wymogi:

- czas trwania: 90–120 minut;
- materiały:
  - handouty 1 i 2 ze studiami przypadków i narzędzie do analizy praw człowieka dotyczące obowiązków poszanowania i ochrony praw człowieka (zgodnie z wymaganiami);
  - flipchart;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 20–25 osób.

Opis ćwiczenia: Analiza praw człowieka – obowiązki poszanowania i ochrony

- ❶ Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- ❷ Należy rozdać i pokrótce omówić schematy analizy (handouty 1 i 2), wykorzystując rzeczywiste sytuacje opisane przez uczestników lub przygotowane przez prowadzącego (około 15–20 minut).
- ❸ Należy podzielić uczestników na 4–6-osobowe grupy i rozdać handouty ze studiami przypadków, przydzielając każdej grupie jeden przypadek (około 25–35 minut).
- ❹ Należy upewnić się, że grupy:
  - dobrze zrozumiały swoje zadanie;
  - wyznaczyły sprawozdawcę, który przedstawi wyniki na forum grupy.
- ❺ Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- ❻ Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum (około 30 minut na każdy przykład).
- ❼ Należy przeprowadzić ogólną dyskusję na temat wyników w celu wyciągnięcia wniosków.
- ❽ Należy podsumować główne punkty i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb.

Handout 1 – Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania

Studium przypadku A: Aresztowanie i zatrzymanie

Pan L jest niepełnosprawnym mężczyzną, który nie widzi na jedno oko i ma poważną wadę wzroku w drugim oku. Z pomocą swojego psa przewodnika pewnego dnia udał się do urzędu pocztowego, aby sprawdzić swoje skrytki pocztowe. Odkrył, że jego skrytki zostały otwarte i opróżnione. Pan L wniósł skargę do urzędników pocztowych, co doprowadziło do sporu. Jeden z urzędników pocztowych wezwał policję, twierdząc, że pan L był pod wpływem alkoholu i zachowywał się agresywnie. Policja przybyła na miejsce zdarzenia i aresztowała pana L.

Uznając, że pan L jest pod wpływem alkoholu, policjant umieścił go w „izbie wytrzeźwień”, zakładzie, w którym zgodnie z prawem krajowym, osoba nietrzeźwa może przebywać nie dłużej niż 24 godziny. Lekarz w ośrodku ocenił, że pan L znajduje się w stanie „średniego upojenia alkoholem” i zdecydował, że uzasadnione jest zatrzymanie go na sześć godzin w izbie. Nie przeprowadzono żadnych badań krwi ani testu alkomatem przed zbadaniem pacjenta, w trakcie ani po badaniu. Po 6,5 godziny panu L pozwolono opuścić izbę pod warunkiem uiszczenia opłaty za przewiezienie i umieszczenie w izbie. Pan L uważa taki sposób potraktowania przez urzędników państwowych za działanie niezgodne z prawem.

Pytania do dyskusji:

1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do danej sytuacji?
2. Czy państwo ingerowało w te prawa człowieka? W jaki sposób?
3. Czy doszło do naruszenia praw człowieka?
  - Czy istnieje jakakolwiek krajowa podstawa działania państwa?
  - Czy cel działania jest zgodny z prawem?
  - Czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do celu?
4. Pomyślcie o alternatywnych sposobach rozwiązania tej sytuacji. Jakie inne opcje mogła rozważyć policja?

Handout 1 – Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania(cd.)

3. Studium przypadku B: Użycie siły wobec osób podejrzanych o terroryzm

Organy rządowe państwa A miały poważne podejrzenie, że trzech mężczyzn planowało atak terrorystyczny na wojska przebywające na terytorium X. Rząd zezwolił na wjazd osób podejrzanych o terroryzm na terytorium X pod obserwacją policji. Specjalne siły z państwa A zostały wysłane, aby wesprzeć lokalne służby policyjne na terytorium X. Policja wiedziała, kiedy i gdzie dojdzie do planowanego ataku. Zakładano, że osoby podejrzane o terroryzm wykorzystają samochód-pułapkę, który można zdalnie prowadzić i zdetonować w krótkim czasie.

Podejrzani, dzień po tym jak wjechali na terytorium X, zostawili samochód na parkingu. Cztery tajnych funkcjonariuszy służb specjalnych podążyło za nimi i zbadało samochód z zewnątrz. Mieli poważne podejrzenie, że samochód zawiera bombę. Funkcjonariusze zdecydowali się zatrzymać trzech podejrzanych, gdy wrócą do samochodu. Kiedy podejrzani wrócili, policja wezwała ich, aby się podali, jednak żaden z nich nie wykazywał żadnych oznak, że zamierza się poddać. Przeciwnie, ich gwałtowne ruchy wskazywały na to, że faktycznie mogą zdetonować bombę. Trzej podejrzani zostali zabici w wyniku ostrzału przez funkcjonariuszy.

Okazało się jednak, że podejrzani nie byli uzbrojeni, a w samochodzie nie znajdowały się żadne materiały wybuchowe. Materiały do skonstruowania bomby zegarowej znaleziono jednak w innym samochodzie wynajętym przez jednego z podejrzanych w innym miejscu.

4. Pytania do dyskusji:

1. **Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?**
2. **Czy państwo ingerowało w te prawa? W jaki sposób?**
3. **Jak ocenilibyś/ocenilibyś działania podjęte przez funkcjonariuszy służb specjalnych?**
4. **Jak ocenilibyś/ocenilibyś całą operację przeprowadzoną przeciwko osobom podejrzany o terroryzm?**
5. **Czy doszło do naruszenia praw człowieka?**
6. **Pomyślcie o alternatywnych sposobach rozwiązania tej sytuacji. Jakie inne opcje mogła rozważyć policja w celu uniknięcia stosowania śmiertelnej siły?**

Handout 1 – Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania(cd.)

5. Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / INGERENCJA PAŃSTWA

- 1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?
- 1.2. Czy państwo ingerowało w te prawa człowieka?
W jaki sposób?

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

- 2.1. Czy istnieje jakakolwiek krajowa podstawa działania państwa?
- 2.2. Czy cel działania jest zgodny z prawem?
- 2.3. Czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do celu?
  - Czy działanie jest odpowiednie do osiągnięcia celu zgodnego z prawem?
  - Czy jest konieczne („pilna potrzeba społeczna”)?
  - Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś inne alternatywne opcje?

Handout 2 – Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony

6. Studium przypadku C: Czuwanie nad przebiegiem demonstracji i kontrademonstracji

W małej wsi stowarzyszenie lekarzy prowadziło kampanię przeciwko aborcji. Stowarzyszenie lekarzy zaplanowało demonstrację i, zgodnie z przepisami krajowymi, powiadomiło wcześniej policję o planowanej demonstracji. Policja, bez zastrzeżeń, udzieliła uczestnikom zgody na wykorzystanie drogi publicznej do celów demonstracji. Policja zabroniła jednak później przeprowadzenia dwóch innych demonstracji zaplanowanych zwolenników aborcji, ponieważ zaplanowano je na ten sam dzień i miały przebiegać w tym samym miejscu co demonstracja lekarzy przeciwko aborcji.

Obawiając się, że mimo wszystko może dojść do tych demonstracji, organizatorzy demonstracji antyaborcyjnej skonsultowali się z władzami lokalnymi w celu zmiany trasy marszu demonstracyjnego. Przedstawiciele policji wskazali, że funkcjonariusze policji zostali już rozmieszczeni wzdłuż pierwotnej trasy oraz że proponowana nowa trasa uniemożliwiłaby nadzór nad tłumem. Policja nie odmówiła zapewnienia ochrony, ale stwierdziła, że niezależnie od trasy nie jest w stanie uniemożliwić kontrademonstratom rzucania jajkami i zakłócania zarówno marszu, jak i planowanego nabożeństwa.

Duża liczba demonstrantów proaborcyjnych, którzy nie powiadomili wcześniej policji, zgromadziła się wokół kościoła i używała głośników, rzucała jajkami i kępami trawy w celu zakłócenia marszu lekarzy. Policja nie rozproszyła kontrademonstrantów.

Gdy pojawiło się zagrożenie użyciem przemocy fizycznej, specjalne jednostki do tłumienia zamieszek – które wcześniej stały, nie interweniując – utworzyły kordon odgradzający grupy przeciwników, umożliwiając procesji powrót do kościoła.

7. Pytania do dyskusji:

1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?
2. Jakie są powiązane obowiązki państwa?
3. Jak oceniałabyś/oceniłbyś operację przeprowadzoną przez policję?
4. Czy państwo ingerowało w prawa człowieka mające zastosowanie w tej sytuacji? W jaki sposób?
5. Czy doszło do naruszenia praw człowieka?
6. Pomyślcie o alternatywnych sposobach rozwiązania tej sytuacji. Jakie inne opcje mogła rozważyć policja?

Handout 2 – Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony^(cd.)

8. Studium przypadku D: Przemoc wobec kobiet

Pan O wielokrotnie brutalnie atakował swoją żonę i jej matkę. Po kilku latach agresywne i groźne zachowanie pana O zwróciło uwagę władz, a mianowicie kilka przypadków pobić, bójka, w trakcie której pan O siedem razy dźgnął nożem panią O, oraz wypadek, w którym pan O potrącił swoim samochodem dwie kobiety. Po każdym ataku lekarze badali kobiety i zgłaszali różne obrażenia, w tym krwawienie, zasinienie, guzy, obtarcia i zadrapania. W przypadku obu kobiet lekarze poświadczali, że doznały urazów zagrażających życiu: pani O w wyniku szczególnie brutalnego pobicia i ataku nożem; zaś jej matka w wyniku potrącenia samochodem.

Przeciwko panu O wniesiono trzy rodzaje zarzutów: groźenie śmiercią, lekkie, średnie i ciężkie uszkodzenie ciała oraz usiłowanie zabójstwa. Pana O dwukrotnie aresztowano i zwolniono na czas postępowania.

W odpowiedzi na stale wywieraną presję i groźenie śmiercią pani O i jej matka wycofały swoje skargi w każdym z prowadzonych postępowań. Następnie sądy miejscowe umorzyły część spraw, ale kontynuowały postępowanie w sprawie wypadku samochodowego. Pan O został uznany za winnego i skazany na trzy miesiące więzienia, które później zmieniono na karę grzywny. Za atak z użyciem nożem nałożono na niego umiarkowaną grzywnę.

Dwukrotnie pani O i jej matka złożyły skargi do organów ścigania dotyczące gróźb i nękania ze strony pana O. Twierdziły, że ich życie znajduje się w niebezpieczeństwie i zwróciły się do władz o podjęcie pilnych działań, takich jak zatrzymanie pana O. W odpowiedzi na te wnioski o udzielenie ochrony przesłuchano pana O i przyjęto jego oświadczenia, po czym go jednak zwolniono.

Wreszcie pani O i jej matka postanowiły przeprowadzić się do innego miasta, ale w czasie podróży samochodem dostawczym do przeprowadzek pan O zajechał im drogę i zmusił do zjechania na pobocze. Pan O otworzył drzwi od strony pasażera i postrzelił matkę pani O. Kobieta zmarła na miejscu.

9. Pytania do dyskusji:

1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?
2. Jakie są powiązane obowiązki państwa?
3. Jak oceniałbyś/oceniłabyś reakcję władz na te ataki przemocy?
4. Czy państwo ingerowało w prawa człowieka mające zastosowanie w tej sytuacji? W jaki sposób?
5. Czy doszło do naruszenia praw człowieka?
6. Pomyślcie o alternatywnych sposobach rozwiązania tej sytuacji. Jakie inne opcje mogła rozważyć policja?

Handout 2 – Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony(c.d.)

Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / JAKIE DZIAŁANIE ZE STRONY PAŃSTWA JEST WYMAGANE?

- 1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?
- 1.2. Czy państwo jest zobowiązane do podjęcia konkretnych działań w celu ochrony mającego zastosowanie prawa człowieka?

CZĘŚĆ 2: CZY BEZCZYNNOŚĆ/ZANIECHANIE ZE STRONY PAŃSTWA STANOWI NARUSZENIE?

- 2.1. Czy w ustawodawstwie krajowym należycie uwzględniono mające zastosowanie prawa człowieka?
- 2.2. Czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka?
- 2.3. Czy działania państwa spełniają normy proceduralne?

Notatki informacyjne¹

Niniejsze informacje dla osób prowadzących szkolenie zapewniają ramy analityczne na potrzeby obu handoutów zawartych w niniejszym module. Ich struktura jest następująca:

1. Kluczowe pojęcia

- a. Na czym polega naruszenie praw człowieka?
- b. Co rozumiemy pod pojęciem konieczności i proporcjonalności w odniesieniu do praw człowieka?

2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka

- a. handout 1 – obowiązek poszanowania
- b. handout 2 – obowiązek ochrony

1. Kluczowe pojęcia

a. Na czym polega naruszenie praw człowieka?

o naruszenia praw człowieka dochodzi, gdy państwo nie wywiąże się ze swoich obowiązków dotyczących określonych praw człowieka.

Obowiązek państw polegający na poszanowaniu praw człowieka (handout 1):

Do naruszenia praw człowieka dochodzi, gdy działania państwa ograniczają prawa człowieka lub ingerują w te prawa, a ingerencja ta nie jest uzasadniona. Do naruszenia dochodzi w wyniku działania państwa.

Obowiązek państw polegający na ochronie praw człowieka (handout 2):

Do naruszenia praw człowieka dochodzi, gdy państwo, bez usprawiedliwienia, nie podejmuje odpowiednich kroków w celu ochrony praw człowieka. Do naruszenia dochodzi w wyniku zaniechania działania przez państwo.

Istnieje różnica między **ingerencją** w prawa człowieka a **naruszeniem** praw człowieka. Nie każda ingerencja w prawo człowieka stanowi jednocześnie naruszenie tego prawa.

*Wyjątek: Tortury i nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie (art. 3 EKPC) są bezwzględnie zakazane i nie można ich uzasadnić w żadnych okolicznościach (zob. moduł 4).

Policja może ingerować w prawa człowieka sprawców przestępstwa w celu ochrony ofiar. Ingerencja staje się naruszeniem, gdy działanie/zaniechanie działania nie opiera się na podstawie prawnej lub gdy działanie/zaniechanie działania jest przypadkowe lub nieproporcjonalne.*

W większość praw człowieka można (lub trzeba) ingerować lub można je ograniczyć w pewnych okolicznościach, ponieważ wolność i prawa jednego człowieka kończą się tam, gdzie zaczynają się prawa i wolności innego człowieka. W niektórych dokumentach prawnych prawa człowieka

¹ Moduł 3 „Informacje dla osób prowadzących szkolenie” i „Materiały pomocnicze”, w tym schematy analizy, zaadaptowano za Suintinger, W. (2005), Menschenrechte und Polizei, Handbuch für TrainerInnen, Bundesministerium für Inneres, Wiedeń, s. 49-76.

strukturyzuje się w taki sposób, aby umożliwić ingerencję w te prawa lub ich ograniczenie w pewnych okolicznościach.

To, czy czyn/zaniechanie działania stanowi naruszenie praw człowieka, zależy od różnych czynników związanych z konkretną sytuacją i należy to rozważyć indywidualnie dla każdego przypadku. Oba handouty przedstawione w niniejszej sekcji można wykorzystać w celu dokonania tego ustalenia.

b. Co rozumiemy pod pojęciem konieczności i proporcjonalności w odniesieniu do praw człowieka?

Zasady konieczności i proporcjonalności stosuje się w celu ustalenia, czy działanie, które ingeruje w prawa człowieka, jest konieczne, aby osiągnąć cel, oraz czy stosowane środki są proporcjonalne do wyznaczonego celu.

Aby określić konieczność i proporcjonalność, należy rozważyć następujące kwestie:

- **konieczność działania:** działanie nie może wykraczać poza to, co jest ściśle wymagane w danych okolicznościach, oraz poza potrzebę osiągnięcia celu. Należy podjąć najmniej inwazyjne i szkodliwe działanie, które jednocześnie jest skuteczne. Niepotrzebne lub nadmierne środki są nieproporcjonalne i należy ich unikać;
- **adekwatność działania:** wybrane działania muszą być odpowiednie do osiągnięcia zamierzonego celu. Działania, które nie prowadzą do osiągnięcia celu, można uznać za nieskuteczne i nieproporcjonalne;
- **wyniki działania:** przewidywane wyniki działania i ich ingerencję w prawa człowieka trzeba zważyć, biorąc pod uwagę znaczenie celu. Obejmuje to także rozważenie ingerencji i szkody, jakie spowodowałoby niepodjęcie działania. Jeżeli szkoda spowodowana przez działanie wyraźnie przewyższa płynące z niego korzyści, należy unikać podejmowania tego działania.

Pojęcie „pilna potrzeba społeczna” często wykorzystuje się w celu ustalenia, czy działanie jest konieczne. W społeczeństwie demokratycznym niektóre prawa mogą być ograniczone tylko wówczas, gdy istnieje taka pilna potrzeba społeczna.

Podstawowe założenie proporcjonalności odzwierciedlają powszechnie używane zwroty, jak np. „nie strzelać z armaty do wróbla”. Chodzi o to, aby ustalić odpowiedni **związek między zastosowanymi środkami a celami, jakie chce się osiągnąć**. Cel nie uświęca środków. Istotne jest, aby sposoby osiągania celów były jak najmniej inwazyjne.

Zasady konieczności i proporcjonalności są złożone, można je jednak zawrzeć w prostej maksymie – złotej regule – odnoszącej się do praw człowieka: „traktuj innych tak, jak sam chciałbyś być traktowany”. Połączenie zasad konieczności i proporcjonalności ze złotą regułą może być pomocne w wywołaniu empatii i zrozumienia dla osób, które są przedmiotem interwencji policji.

Głównym wyzwaniem podczas działań policyjnych, szczególnie w stresujących czy nawet niebezpiecznych sytuacjach, jest postępowanie zgodne z zasadami konieczności i proporcjonalności. Przyswojenie zasad konieczności i proporcjonalności jest kluczową kwestią dla funkcjonariuszy policji. Najlepszym sposobem na przyswojenie tych zasad jest stosowanie koncepcji praw człowieka w codziennej pracy i ciągłe odświeżanie własnej wiedzy, umiejętności i nastawienia do praw człowieka.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Prowadzenie ćwiczeń obejmujących studia przypadków

- **Opisy studiów przypadków:** czasami uczestnicy mogą odnosić wrażenie, że opisy studiów przypadków zawierają za mało informacji, aby na ich podstawie wyciągnąć odpowiednie wnioski. Studia przypadków są zaledwie krótkimi opisami scenariuszy, gdyż kluczowe wyniki nauki zależą od **procesu zadawania odpowiednich pytań analitycznych**. Droga, która prowadzi do wniosku, jest co najmniej równie istotna jak sam wynik.
- **Dyskusja dotycząca studiów przypadków:** Dyskusja powinna być ustrukturyzowana, niemniej należy pozostawić miejsce na „kreatywne odpowiedzi” uczestników. Zachęcanie do przyjmowania różnych perspektyw stanowi dobrą podstawę do dyskusji na temat problemów i interesów poruszonych w danym przypadku.

Istotne jest, aby osoba prowadząca szkolenie na szczeblu krajowym dokonała wyboru odpowiednich przypadków w zależności od kontekstu szkolenia. Inne sprawy ETPC lub krajowe mogą być lepiej dostosowane do określonych potrzeb szkolenia. Wskazówki, jak znaleźć sprawy ETPC, przedstawiono w załączniku do niniejszego podręcznika.

Podmiot odpowiedzialny – musi dopełnić obowiązków poszanowania i ochrony praw człowieka innych osób
Posiadacz praw – musi być świadom swoich własnych praw człowieka, aby móc je egzekwować

2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka

Oba handouty zapewniają funkcjonariuszom policji „narzędzie nawigacyjne”, które należy stosować krok po kroku, działające w podobny sposób jak podejście analityczne stosowane przez sądy. Pomaga ono funkcjonariuszom policji rozwinąć zdolności do wypełniania spoczywających na nich obowiązków (jako podmiotach odpowiedzialnych) oraz do egzekwowania przysługujących im praw (jako posiadaczom praw).

Celem każdego z handoutów jest:

- określenie ram dla stosowania praw podstawowych w praktyce poprzez podział zasad ogólnych na praktyczne wskazówki;
- przedstawienie narzędzia służącego do konstruktywnego stosowania praw człowieka i udzielenie odpowiedzi;
- na praktyczne pytania dotyczące praw człowieka;
- nauczenie, w jaki sposób bezstronnie wyważać przeciwstawne interesy poprzez określenie zestawu „odpowiednich pytań”, które można zadać w celu zidentyfikowania najważniejszych aspektów praw podstawowych w danej sytuacji oraz zważenia interesów zainteresowanych osób;
- nakreślenie metody ułatwiania przyswajania praw człowieka dzięki wypracowaniu pozytywnego nastawienia i nabyciu zestawu umiejętności, które pomagają w stosowaniu praw człowieka;
- wyposażenie funkcjonariuszy policji w narzędzie pozwalające im na identyfikowanie i analizowanie sytuacji przy zastosowaniu podobnego podejścia jak to stosowane przez sądy lub organizacje pozarządowe, a zarazem zapewnienie funkcjonariuszom policji możliwości ustalenia, czy przysługujące im prawa są

przestrzegane.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Odwoływanie się do praktyki policyjnej przy wprowadzaniu perspektywy praw człowieka

Wielu funkcjonariuszy policji analizuje konkretne sytuacje z perspektywy przepisów krajowych, takich jak np. przepisy karne, przepisy dotyczące policji oraz zarządzenia policji. Obserwując konkretne sytuacje lub podejmując interwencje, zazwyczaj zadają oni sobie pytania typu:

- Który przepis ma zastosowanie w tej sytuacji?
- Jakie mam możliwości na podstawie mających zastosowanie przepisów prawa?
- Czy zachowanie np. protestującego jest na tyle brutalne lub agresywne, że usprawiedliwia jego aresztowanie na podstawie konkretnego przepisu?

Wielu funkcjonariuszy policji posiada już umiejętności analityczne niezbędne do spojrzenia na sytuację z perspektywy praw człowieka. Analiza pod tym kątem oznacza zastosowanie norm dotyczących praw człowieka ujętych w konstytucyjnych lub międzynarodowych instrumentach dotyczących praw człowieka i przełożenie sytuacji na język praw człowieka. Celem takiej analizy jest zrozumienie, czy dane działanie lub zaniechanie stanowi naruszenie praw człowieka. Zastosowanie takiego podejścia oznacza, że należy cofnąć się o jeden krok i zamiast analizować ustawodawstwo spojrzeć na sytuację z szerszej perspektywy prawa dotyczącego praw człowieka.

a. Handout 1: obowiązek poszanowania

Omawiana analiza ma zastosowanie do studiów przypadków zawartych na handoucie 1.

Handout 1 zapewnia ramy na potrzeby analizy obowiązku poszanowania i składa się z dwóch części:

Część 1 – Ingerencja: ocena, czy dana sytuacja wchodzi w zakres prawa człowieka i czy działanie państwa stanowi ingerencję w to prawo.

Część 2 – Naruszenie: ocena, czy taka ingerencja jest uzasadniona czy, wręcz przeciwnie, stanowi naruszenie praw człowieka.

Każda część zawiera pytania, które są przydatne, aby móc do poruszania się w sytuacjach związanych z prawami człowieka oraz które pomagają rozłożyć skomplikowane sytuacje na mniejsze, łatwiejsze do zrozumienia elementy.

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / INGERENCJA PAŃSTWA

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Aby określić, których praw człowieka dotyczy dana sytuacja oraz które prawa mają do niej zastosowanie, wymagana jest określona wiedza, którą można ustalić, odpowiadając na następujące pytania:

- Które prawa człowieka są gwarantowane w dokumentach krajowych i międzynarodowych?
- Jaki jest zakres stosowania normy dotyczącej praw człowieka? Ponieważ prawa człowieka są sformułowane w sposób ogólny, zakres stosowania dotyczących ich norm wyznacza orzecznictwo.

1.2. Czy jakiegokolwiek działanie państwa stanowi ingerencję w mające zastosowanie prawa człowieka?

Odpowiedź na to pytanie wymaga przyjrzenia się nasileniu lub jakości działania państwa. Zasadniczo następujące działania państwa stanowią ingerencję:

- kary opierające się na zakazach określonego zachowania przy zastosowaniu przepisów karnych lub administracyjnych, np. grzywna czy zatrzymanie/kara pozbawienia wolności;
- działania policji opierające się na prawie karnym lub przepisach policyjnych, np. areszt, rewizja osobista, przeszukanie mieszkania, kontrola tożsamości;
- każdy przypadek użycia przez policję siły fizycznej, która była konieczna.

Działania policji, ze względu na ich potencjalnie inwazyjny charakter, są zazwyczaj bliskie ingerencji w prawa człowieka.

Część 2 odnosi się wyłącznie do niektórych praw człowieka. Ingerencja w prawa człowieka o charakterze bezwzględnym, takie jak zakaz tortur (art. 3 EKPC), jest zawsze nieuzasadniona. Każda ingerencja w prawa człowieka o charakterze bezwzględnym stanowi jednocześnie naruszenie tego prawa.

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

W części 2 kluczowe pytanie brzmi: czy istnieją jakiegokolwiek uzasadnione przyczyny ingerencji w prawa człowieka? Pytania analityczne zawarte w części 2 mają pomóc w nakreśleniu rozumowania, jakie stoi za danym działaniem, w szczególności z uwzględnieniem zasad konieczności i proporcjonalności. Na podstawie odpowiedzi możliwe jest określenie, czy ingerencja w prawa człowieka jest uzasadniona. Ingerencja:

- **jest uzasadniona**, jeżeli odpowiedzi na wszystkie pytania brzmią „TAK”;
- **nie jest uzasadniona** i jest uznawana za naruszenie praw człowieka, jeżeli odpowiedź na jedno pytanie lub większą ich liczbę brzmi „NIE”.

2.1. Czy istnieje jakakolwiek krajowa podstawa działania państwa?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy uwzględnić stosowne przepisy związane z działaniem państwa i jego ingerencją w dane prawa człowieka.

Jest to związane z faktem, że każda ingerencja w prawa człowieka musi się opierać na przepisie prawa. Wynika to z podstawowych zasad praworządności i legalizmu.

2.2. Czy działanie jest uzasadnione „celem/interesem zgodnym z prawem”?

Każda ingerencja w prawa człowieka musi być uzasadniona celem lub interesem zgodnym z prawem. Mogą one obejmować m.in.:

- bezpieczeństwo narodowe;
- integralność terytorialną lub bezpieczeństwo publiczne;
- zapobieganie naruszeniom porządku lub przestępstwom;
- ochronę zdrowia lub moralności;
- ochronę reputacji innych osób.

Aby określić, czy działanie obejmuje cel lub interes zgodny z prawem, należy rozważyć przepisy i prawa człowieka odpowiednie do danej

sytuacji. Odpowiedzenie na pytania z części 1 i z pierwszej sekcji części 2 pomoże w ustaleniu tych informacji.

2.3. Czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do realizowanego celu?

Aby ingerencja państwa była uzasadniona, działanie, które stanowi tę ingerencję, musi być konieczne i proporcjonalne w stosunku do jej przyczyny i realizowanego celu zgodnego z prawem. Ingerencja nie może wykraczać poza ściśle określone działania, które są wymagane do osiągnięcia pożądanego skutku.

Aby określić konieczność i proporcjonalność, należy zadać następujące pytania:

- Czy działanie jest odpowiednie do osiągnięcia celu zgodnego z prawem?

Odpowiadając na to pytanie, należy zbadać, czy stosowany środek jest odpowiedni i skuteczny. Nieskuteczne środki nie są proporcjonalne.

- Czy jest konieczne („pilna potrzeba społeczna”)? Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś alternatywne opcje?

Nadmierne środki nie są proporcjonalne.

a. Handout 1 – obowiązek poszanowania

Studium przypadku A: Aresztowanie i zatrzymanie – prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

Niniejsza analiza opiera się na wyroku ETPC z dnia 4 kwietnia 2000 r. w sprawie nr 26629/95 Witold Litwa przeciwko Polsce.

CZĘŚĆ 1: Mające zastosowanie prawa człowieka / ingerencja państwa

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 5 Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo: [...]

e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerzeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi; [...]

1.2. Czy jakiegokolwiek działanie państwa stanowi ingerencję w mające zastosowanie prawa człowieka?

Każde aresztowanie przez policję traktuje się jako ingerencję w prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego.

W związku z tym umieszczenie pana L w izbie wytrzeźwień wbrew jego woli było równoznaczne z „pozbawieniem wolności” w rozumieniu art. 5 ust. 1 EKPC, jak orzekł ETPC w wyroku w sprawie Witold Litwa przeciwko Polsce (pkt 46).

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

2.1. Czy istnieje podstawa prawna działania państwa?

Istotne pytanie brzmi: czy istnieje odpowiednia podstawa prawna umożliwiająca aresztowanie osoby, której postępowanie i zachowanie pod wpływem alkoholu stwarza zagrożenie dla porządku publicznego lub dla niej samej.

Zgodnie z polskimi przepisami krajowymi: „osoby w stanie nietrzeźwości, które zachowaniem swoim dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu, albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób, mogą zostać doprowadzone do izby wytrzeźwień lub zakładu społecznego służby zdrowia, albo do miejsca zamieszkania lub pobytu”.² W tym wypadku policja, aresztując skarżącego i przewożąc go do izby wytrzeźwień, postępowała zgodnie z procedurą przewidzianą w prawie krajowym.

² Polska ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, art. 40.

Prawo krajowe musi być również zgodne z wymogami art. 5 ust. 1 lit. a)–f) EKPC. Mające zastosowanie prawo krajowe podlega pod ust. 1 lit. e):

Polska ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi

Ust. 1 lit. e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerzeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umyślowo chorej, **alkoholika**, narkomana lub włóczęgi

Na tej podstawie ETPC orzekł, że pozbawienie wolności skarżącego mieściło się w ramach art. 5 ust. 1 lit. e) EKPC. (Witold Litwa przeciwko Polsce, przypis 3 powyżej, pkt 64). Pozbawienie wolności skarżącego miało podstawę prawną również w prawie krajowym (pkt 74).

2.2. Czy działanie jest uzasadnione „celem/interesem zgodnym z prawem”?

W przypadku aresztowania cele zgodne z prawem to ochrona społeczeństwa lub ochrona zdrowia i bezpieczeństwa osobistej osoby aresztowanej.

2.3. Czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do celu?

Nawet jeżeli cel jest zgodny z prawem, w dalszym ciągu należy sprawdzić, czy środki zastosowane do jego osiągnięcia są konieczne i proporcjonalne.

- Czy działanie jest odpowiednie do osiągnięcia celu zgodnego z prawem?
- Czy jest konieczne („pilna potrzeba społeczna”)? Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś alternatywne opcje?

W tym przypadku można łącznie odpowiedzieć na oba pytania, które pomagają ustalić konieczność i proporcjonalność.

„Trybunał przypomina, że koniecznym elementem „zgodności z prawem” zastosowania pozbawienia wolności, w rozumieniu art. 5 ust. 1 (e), jest brak arbitralności. Pozbawienie wolności osoby jest tak poważnym środkiem, że jest ono usprawiedliwione wyłącznie w sytuacji, w której inne mniej surowe środki zostały rozpatrzone i uznane za niewystarczające w celu zabezpieczenia osoby lub interesu publicznego, który może wymagać, by dana osoba była zatrzymana. Oznacza to, że nie wystarczy, by pozbawienie wolności było zgodne z prawem krajowym, ale musi być ono konieczne w danych okolicznościach” (pkt 78).

Aresztowanie pana L zostało uznane za arbitralne i naruszające art. 5 ust. 1 lit. e) EKPC, gdyż:

- istniały poważne wątpliwości, czy pan L rzeczywiście stwarzał takie zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa osobistego lub bezpieczeństwa społeczeństwa, aby ograniczenie wolności było uzasadnione; oraz
- policja nie wzięła pod uwagę mniej inwazyjnych środków ochrony porządku publicznego, mimo że w prawie krajowym przewidziano alternatywne, mniej inwazyjne podejścia.

Podsumowanie

Analiza wykazała, że aresztowanie i zatrzymanie pana L stanowiło

ingerencję w jego prawa człowieka wynikające z art. 5 EKPC, biorąc pod uwagę, że każde aresztowanie jest uznawane za ingerencję w prawa człowieka. Jeżeli chodzi o ocenę konieczności i proporcjonalności aresztowania, analiza dowodzi, że zostało ono uznane za arbitralne i, w związku z tym, naruszające prawa pana L wynikające z art. 5 ust. 1 lit. e) EKPC.

Studium przypadku B: Użycie śmiertelnej siły wobec podejrzanych o terroryzm – prawo do życia

2.

Niniejsza analiza opiera się na wyroku ETPC z dnia 27 września 1995 r. w sprawie nr 18984/91 McCann i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

CZĘŚĆ 1: Mające zastosowanie prawa człowieka / ingerencja państwa

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Należy podkreślić, że art. 2 EKPC, jak wiele praw człowieka, zawiera postanowienia pozwalające na ingerencję w to prawo, w zależności od okoliczności.

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 2: Prawo do życia

2. Pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły:

- a) w obronie jakiejkolwiek osoby przed bezprawną przemocą;
- b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem;
- c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

1.2. Czy państwo ingerowało w te prawa człowieka? W jaki sposób?

Utrata życia stanowi nieodwracalną szkodę dla osoby, której dotyczy, oraz jej bliskich. W związku z tym cele ingerencji w prawo do życia muszą być niezmiernie ważne i bezwzględnie konieczne. Wszelka ingerencja w prawo do życia musi być starannie oceniona, aby określić, czy jest ona bezwzględnie konieczna. Pytania zawarte w części 2 mogą być pomocne w ustaleniu takiej konieczności.

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

2.1. Czy istnieje podstawa prawna działania państwa?

Można założyć, że działania policji opierają się na przepisach prawa określonych w konstytucji państwa i krajowych przepisach dotyczących uprawnień policji oraz użycia siły. Można również założyć, że takie krajowe instrumenty prawne, a zatem również działania policji, są zgodne z celami EKPC.

„Jeżeli śmiertelna siła jest użyta w sposób zamierzony, pozbawienie życia musi podlegać **bardzo dokładnej analizie**, przy uwzględnieniu nie tylko działań funkcjonariuszy publicznych, lecz również okoliczności towarzyszących działaniom, w tym planowania i kontroli analizowanych działań”.
[pogrubienie dodano]
Wyrok ETPC z dnia 27 września 1995 r. w sprawie nr 18984/91 McCann i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

2.2. Czy cel działania jest zgodny z prawem?

Decyzja o użyciu śmiertelnej siły opierała się na założeniu, że było to konieczne w celu ochrony ludności cywilnej i funkcjonariuszy policji przed wybuchem domniemanej bomby. Analizując fakty związane ze sprawą, organy uwzględniły szereg czynników, takich jak ataki terrorystyczne na terytorium X w przeszłości, uprzednia karalność osób podejrzewanych o terroryzm oraz informacje zgromadzone przez jednostki monitorujące. Doszły one do wniosku, że istnieje duże ryzyko, że wybuch domniemanej bomby może zabić lub poważnie ranić znaczącą liczbę ludności cywilnej na terytorium X.

Na mocy art. 2 ust. 2 lit. a) EKPC ingerencja w prawo do życia „w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą” jest dopuszczalna, jeżeli jest bezwzględnie konieczna.

Ochrona policyjna stanowi zatem w tym wypadku cel zgodny z prawem.

2.3. Czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do celu?

W odróżnieniu od studium przypadku A na pytania dotyczące konieczności i proporcjonalności należy w tym wypadku odpowiedzieć oddzielnie.

- Czy działanie jest odpowiednie do osiągnięcia celu zgodnego z prawem?

Użycie śmiertelnej siły miało miejsce w odpowiednim momencie i zatrzymało bezpośrednie ryzyko eksplozji bomby.

- Czy jest konieczne („pilna potrzeba społeczna”)? Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś alternatywne opcje?

Osoby podejrzewane o terroryzm zostały zastrzelone z bliskiej odległości, po tym jak wykonały groźne ruchy rękami, które zdaniem żołnierzy A i B wskazywały, że zamierzają zdetonować bombę. Jak się jednak później okazało, podejrzani byli nieuzbrojeni (McCann, pkt 196). Nie mieli oni przy sobie narzędzia służącego do detonacji, w samochodzie również nie było bomby.

W sprawie McCann i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu ETPC uznał, że „w świetle uzyskanych informacji żołnierze byli przekonani, [...] że zastrzelenie podejrzanych było konieczne w celu powstrzymania ich przed zdetonowaniem bomby i doprowadzeniem do śmierci wielu osób. [...] Mając na uwadze dylemat, przed jakim stanęły organy w świetle okoliczności sprawy, reakcje żołnierzy nie stanowiły same w sobie naruszenia art. 2” (pkt 200).

Jak wspomniano w części 1 niniejszej przykładowej analizy, ETPC musi brać pod uwagę, że „jeżeli śmiertelna siła jest użyta w sposób zamierzony, pozbawienie życia musi podlegać bardzo dokładnej analizie”, co oznacza, że należy uwzględnić nie tylko działania zaangażowanych żołnierzy, lecz również te prowadzone przez odpowiednią organizację przed operacją oraz w trakcie. W związku z tym podano w wątpliwość, „czy operację antyterrorystyczną w całości kontrolowano i zorganizowano w sposób, który zapewniał przestrzeganie wymogów art. 2, oraz czy informacje i instrukcje przekazane żołnierzom, w rezultacie których użycie śmiertelnej siły stało się nieuniknione, uwzględniały odpowiednio prawo do życia trzech podejrzewanych o terroryzm” (pkt 201).

„Podsumowując, mając na względzie decyzję o nieuniemożliwieniu podejrzanyemu wjazdu [na terytorium X], niewystarczające uwzględnienie przez organy faktu, że ich dane wywiadowcze mogą, przynajmniej w pewnym stopniu, być błędne oraz automatyczne skorzystanie ze śmiertelnej siły, gdy żołnierze otworzyli ogień, ETPC nie był

przekonany, że zabicie trzech terrorystów stanowiło użycie siły, które było bezwzględnie konieczne w obronie osób przed bezprawną przemocą w rozumieniu art. 2 ust. 2 lit. a) EKPC” [treść zmieniona] (pkt 213).

Uznano, że doszło do naruszenia art. 2 EKPC. Naruszeniem było nie samo strzelanie do podejrzanych przez żołnierzy, lecz raczej całościowe planowanie i przeprowadzenie operacji, gdyż można było podjąć mniej inwazyjne środki.

Podsumowanie

Analiza pokazuje, że użycie śmiertelnej siły przeciwko podejrzanym stanowiło ingerencję w ich prawo człowieka do życia ujęte w art. 2 EKPC. Uznano, że żołnierze ingerowali w prawo do życia, jednak go nie naruszyli, gdyż wyszli z założenia, że istniało bezpośrednie niebezpieczeństwo i możliwość utraty życia. Z kolei całościowe planowanie i przeprowadzenie operacji uznano jednak za naruszające art. 2, gdyż można było najpierw podjąć mniej inwazyjne, alternatywne środki.

b. Handout 2: Obowiązek ochrony

Niniejsza analiza odnosi się do studiów przypadków zawartych na handoutcie 2.

Handout 2 zapewnia ramy na potrzeby analizy obowiązku ochrony i składa się z dwóch części:

Część 1 – Wymagane działanie państwa: ocena, czy dana sytuacja wchodzi w zakres prawa człowieka i czy państwo ma obowiązek podjęcia działania w celu ochrony tego prawa.

Część 2 – Naruszenie: ocena, czy zaniechanie lub brak ochrony są uzasadnione czy stanowią naruszenie praw człowieka.

Podobnie jak w przypadku handoutu 1 handout 2 składa się z dwóch części. Każda z nich zawiera pytania, które są przydatne do poruszania się w sytuacjach związanych z prawami człowieka oraz które pomagają rozłożyć skomplikowane sytuacje na mniejsze, łatwiejsze do zrozumienia elementy.

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / JAKIE DZIAŁANIE ZE STRONY PAŃSTWA JEST WYMAGANE?

Kluczowe pytanie w części 1 brzmi: czy państwo powinno podejmować działanie w celu ochrony mającego zastosowanie prawa człowieka?

Jeżeli odpowiedź na wszystkie pytania zawarte w części 1 brzmi „TAK”, wówczas:

- co najmniej jedno prawo człowieka ma zastosowanie do danej sytuacji;
- państwo zaniechało/nie zapewniło ochrony mających zastosowanie praw człowieka, chociaż istnieje obowiązek państwa.

[**Uwaga:** nie musi to oznaczać, że nastąpiło naruszenie, część 2 pomaga w ustaleniu, czy doszło do naruszenia.]

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Podobnie jak w przypadku handoutu 1, obowiązek poszanowania, należy określić prawa człowieka, których dotyczy dana sytuacja i które mają w tym przypadku zastosowanie. W tym celu można odpowiedzieć na następujące pytania:

- Które prawa człowieka są gwarantowane w dokumentach międzynarodowych?
- Jaki jest dokładny zakres stosowania normy dotyczącej praw człowieka? Ponieważ prawa człowieka są sformułowane w sposób ogólny, zakres stosowania dotyczących ich norm wyznacza orzecznictwo.

Określenie zakresu prawa człowieka jest niezmiernie istotne, gdyż pozwala na doprecyzowanie obowiązku państwa.

1.2. Czy państwo jest zobowiązane do podjęcia konkretnych działań w celu ochrony mającego zastosowanie prawa człowieka?

Pytanie to dotyczy bezpośrednio konkretnych obowiązków państwa do ochrony praw człowieka w określonej sytuacji. Przykłady obowiązków związanych z prawami człowieka:

- uchwalanie przepisów służących do rozpatrywania spraw dotyczących przemocy domowej (zakaz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania);
- ochrona demonstrantów przed atakami ze strony uczestników kontrdemonstracji (prawo do wolności zgromadzeń);
- zapewnienie ochrony policyjnej w przypadkach poważnego zagrożenia (prawo do życia).

Każdy ma prawo do ochrony przed nadużyciami ze strony państwa, a także do ochrony przed naruszeniami ze strony innych osób. Państwo ma obowiązek brać czynny udział w zapewnianiu ochrony i może w tym celu stosować środki ustawodawcze, administracyjne, sądowe i praktyczne. W odniesieniu do działań policyjnych jednym z najistotniejszych elementów jest obowiązek ochrony praw człowieka w przypadku ataków ze strony innych osób.

CZĘŚĆ 2: CZY BEZCZYNNOŚĆ/ZANIECHANIE ZE STRONY PAŃSTWA STANOWI NARUSZENIE?

Analiza przedstawiona w części 2 pomaga w ustaleniu, czy zaniechanie/brak działania ze strony państwa stanowi naruszenie praw człowieka. Podstawowe pytanie brzmi: czy istnieje jakikolwiek powód, który w wystarczającym stopniu uzasadniałby bezczynność/zaniechanie ze strony państwa w odniesieniu do prawa podstawowego?

Zaniechanie/bezczynność ze strony państwa są uznawane za naruszenie praw człowieka, jeżeli odpowiedź na co najmniej jedno pytanie brzmi „NIE”.

2.1. Czy w przepisach krajowych należycie uwzględniono mające

zastosowanie prawa człowieka?

Podobnie jak w przypadku handoutu 1, aby odpowiedzieć na to pytanie, należy wziąć pod uwagę odpowiednie prawa i przepisy krajowe, a także to, czy prawo zapewnia odpowiednią ochronę praw człowieka.

2.2. Czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka?

Na tym etapie należy wyważyć interesy zgodnie z zasadą proporcjonalności.

Z jednej strony należy rozważyć interes zainteresowanej osoby fizycznej:

- Co grozi zainteresowanej osobie?
- W jakim stopniu osoba ta jest zagrożona?
- Które prawa są zagrożone?

Z drugiej strony należy wziąć pod uwagę możliwości państwa w zakresie zapewnienia ochrony:

- Jakie informacje posiada/powinno posiadać państwo w odniesieniu do konkretnego ryzyka/zagrożeń dla zainteresowanej osoby?
- Jaką zdolność ochrony posiada/powinno posiadać państwo w celu zareagowania na te zagrożenia?
- Jakie środki są odpowiednie do zapewnienia ochrony?
- Czy państwo podjęło wszelkie stosowne i adekwatne środki?

Państwo ma obowiązek podjęcia wszelkich stosowanych i adekwatnych środków, które mogłyby zapobiec zdarzeniu.

2.3. Czy działania państwa spełniają normy proceduralne?

Procedury dochodzeniowe muszą spełniać standardy dotyczące szybkości, bezstronności i niezależności. Kara dla sprawcy musi być adekwatna i musi być przewidziane adekwatne odszkodowanie. Jeżeli standardy te nie są spełnione, dochodzi do naruszenia mającego zastosowanie prawa człowieka, jak również prawa do skutecznego środka odwoławczego. (Aby uzyskać więcej informacji, zob. moduł 4 dotyczący zakazu tortur).

b. Handout 2 – Obowiązek ochrony

Studium przypadku C: Czuwanie nad przebiegiem demonstracji i kontrademonstracji – prawo do wolności zgromadzeń

Niniejsza analiza opiera się na wyroku ETPC z dnia 21 czerwca 1988 r. w sprawie 10126/82 Plattform Ärzte für das Leben przeciwko Austrii.

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / JAKIE DZIAŁANIE ZE STRONY PAŃSTWA JEST WYMAGANE?

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Art. 11 ust. 1 Prawo do wolności zgromadzeń

Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzenia się oraz do swobodnego stowarzyszania się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów.

1.2. Czy państwo jest zobowiązane do podjęcia konkretnych działań w celu ochrony mającego zastosowanie prawa człowieka?

W odniesieniu do prawa do wolności zgromadzeń ETPC wymaga od państwa ochrony demonstrantów przed osobami, które chcą zakłócić lub przerwać demonstrację.

W takim wypadku państwo ma obowiązek na mocy art. 11 EKPC chronić demonstrantów przed atakami ze strony innych osób.

Pojawia się pytanie, czy działania policji były wystarczające, aby ochronić prawo do wolności zgromadzeń. Fakt, że policja nie rozpędziła uczestników kontrademonstracji, którzy zebrali się licznie, bez wcześniejszego zgłoszenia, przed kościołem i przerwali marsz, uważa się za takie zaniechanie.

Część 2 będzie pomocna w ocenie, czy takie zaniechanie również stanowi naruszenie praw człowieka.

CZĘŚĆ 2: CZY BEZCZYNNOŚĆ/ZANIECHANIE STANOWI NARUSZENIE?

2.1. Czy w przepisach krajowych należy uwzględnić mające zastosowanie prawa człowieka?

Tak; w sprawie Plattform Ärzte für das Leben przeciwko Austrii ETPC uznał, że „zgodnie z art. 284 i 285 kodeksu karnego kto rozpęda

zgromadzenie, które nie zostało zakazane, zapobiega mu lub je przerywa, popełnia czyn zagrożony karą, zaś art. 6, 13 i 14 ust. 2 ustawy w sprawie zgromadzeń, w których przyznaje się organom w określonych przypadkach prawo do zakazania, zakończenia lub rozpędzenia siłą zgromadzenia, odnoszą się również do kontrademonstracji” (pkt 32).

2.2. Czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka?

Państwo ma obowiązek zastosowania stosownych i adekwatnych środków na rzecz ochrony prawa do wolności zgromadzeń, lecz nie może być on rozumiany jako gwarancja, że nie będą miały miejsca żadne zakłócenia. Wybór zastosowanych taktyk pozostaje w gestii państwa.

„Trybunał nie musi oceniać względów praktycznych ani skuteczności taktyk zastosowanych w tych przypadkach przez policję, a jedynie musi określić, czy można twierdzić, że organy nie zastosowały odpowiednich środków” (pkt 36).

Trybunał uznał, że podjęto stosowne i adekwatne środki w celu ochrony demonstrantów. Policja podjęła zatem stosowane i adekwatne środki w ramach swoich obowiązków ochrony wynikających z art. 11.

Podsumowanie

Z analizy tej sprawy wynika, że państwo ma obowiązek na mocy art. 11 EKPC chronić demonstrantów przed atakami ze strony innych osób. Nie rozpędzając dużego, nieoczekiwanego tłumu kontrademonstrantów, policja dopuściła się zaniechania; nie stanowiło ono jednak naruszenia art. 11 EKPC, gdyż policja podjęła stosowne i adekwatne środki, aby wypełnić swoje obowiązki wynikające z tego artykułu.

Studium przypadku D: Przemoc wobec kobiet – prawo do życia oraz zakaz tortur i dyskryminacji

Niniejsza analiza opiera się na wyroku ETPC z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie nr 33401/02 Opuz przeciwko Turcji. Wyjaśnienia dotyczące uzasadnienia podanego przez Trybunał zaczerpnięto przede wszystkim ze streszczenia wyroku opublikowanego w komunikacie prasowym.

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA / JAKIE DZIAŁANIE ZE STRONY PAŃSTWA JEST WYMAGANE?

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

W odniesieniu do braku ochrony matki pani O, co doprowadziło do jej śmierci:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 2: Prawo do życia

1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę.

W odniesieniu do braku ochrony pani O i jej matki przed atakami i groźbami ze strony pana O:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 3: Zakaz tortur

Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

W odniesieniu do ogólnego braku ochrony ze strony organów, który dotyczy głównie kobiet i dlatego jest rozpatrywany w ramach zasady o niedyskryminacji:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 14: Zakaz dyskryminacji

Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.

1.2. Czy państwo jest zobowiązane do podjęcia konkretnych działań w celu ochrony mającego zastosowanie prawa człowieka?

W odniesieniu do art. 2 dotyczącego prawa do życia państwo ma obowiązek rozważyć wszelkie rzeczywiste i bezpośrednie zagrożenia dla

prawa do życia danej osoby, niezależnie od jej płci, rasy, koloru skóry, języka, jakim się posługuje, religii, przekonań politycznych i innych, narodowości lub pochodzenia społecznego. Państwo ma w takim wypadku obowiązek podjęcia wszelkich działań, co do których można zasadnie oczekiwać, że mogłyby zapobiec śmierci.

W odniesieniu do art. 3 państwo musi zapewnić ochronę w postaci skutecznego odstraszenia przed takimi formami złego traktowania, jakie miały miejsce w sprawie Opuz przeciwko Turcji (pkt 161). Obowiązek ochrony przed złym traktowaniem odnosi się również do najsłabszych członków społeczeństwa, którzy mają prawo do takiej samej ochrony na mocy prawa, ze strony policji i systemu sądowego.

CZĘŚĆ 2: CZY BEZCZYNNOŚĆ STANOWI NARUSZENIE?

2.1. Czy w ustawodawstwie krajowym należycie uwzględniono mające zastosowanie prawa człowieka?

Do 1998 r. w prawie krajowym odnoszącym się do tej sprawy nie istniały jeszcze żadne specjalne środki administracyjne i policyjne, które miałyby chronić osoby wymagające szczególnego traktowania przed przemocą domową. W styczniu 1998 r. weszło w życie prawo krajowe ustanawiające podstawę do ochrony osób zagrożonych przemocą domową.

W sprawie Opuz przeciwko Turcji ataki miały miejsce między 1995 r. a 2002 r. Przed wprowadzeniem ustawy z 1998 r. w sprawie przemocy domowej państwo nie wypełniało swojego obowiązku polegającego na ustanowieniu adekwatnych przepisów dotyczących przemocy domowej. Ponieważ w latach 1995–1998 nie istniały przepisy krajowe dotyczące ochrony przed przemocą domową, ataki na panią O i jej matkę mające miejsce w tym okresie kwalifikują się do rozważenia na podstawie EKPC i stanowiły w związku z tym naruszenie art. 3 EKPC.

Po styczniu 1998 r., chociaż weszły już w życie odpowiednie przepisy, organy nie zastosowały w sposób skuteczny środków i sankcji, aby ochronić panią O. przed przemocą domową. Dalsza część niniejszej analizy będzie pomocna w ocenie ataków, które miały miejsce w latach 1998–2002.

2.2. Czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka?

Europejska Konwencja Praw Człowieka Artykuły 2 i 3

W przeszłości pan O. zachowywał się agresywnie i był już uprzednio karany za czyny przeciwko żonie i jej matce. Nieustannie stwarzał on zagrożenie dla ich zdrowia i bezpieczeństwa. Biorąc to pod uwagę, było nie tylko prawdopodobne, ale też możliwe do przewidzenia, że agresywne zachowanie pana O. będzie się powtarzać i nasilać.

Trybunał orzekł zatem, że krajowe organy nie wykazały należytej staranności w zapobieganiu przemocy względem pani O. i jej matki, w szczególności poprzez niewszczęcie postępowania karnego lub niewdrożenie innych stosownych środków zapobiegawczych przeciwko panu O. (pkt 199).

Organ krajowe dopuściły się naruszenia art. 2 dotyczącego prawa do życia, nie zapobiegając zabójstwu matki pani O. przez pana O. W świetle gróźb kierowanych pod adresem matki pani O. organy mogły podjąć adekwatne i stosowne środki zapobiegawcze, aby uniknąć takiego

rezultatu.

Ponadto ETPC orzekł, że naruszono art. 3, gdyż organy nie podjęły odpowiednich środków zniechęcających w celu ochrony pani O. przed atakami fizycznymi ze strony pana O.

Europejska Konwencja Praw Człowieka:

Artykuł 14

Ze sprawy pani O. i jej matki płynie bardziej ogólny, niepokojący wniosek. Tolerowanie tego rodzaju przemocy domowej i niepodejmowanie działań w celu skutecznego rozwiązania tego problemu narusza prawa kobiet do równej ochrony na mocy prawa.

ETPC uznał, że miało również miejsce naruszenie art. 14 EKPC: „Uwzględniając powyższe ustalenie, zgodnie z którym powszechna i dyskryminacyjna bierność wymiaru sprawiedliwości w [państwo ze studium przypadku], chociaż nie jest to zamierzone, dotyczy głównie kobiet, Trybunał uznaje, że przemoc, jakiej doświadczyły skarżąca i jej matka, można uznać za przemoc ze względu na płeć, co stanowi formę dyskryminacji kobiet” (pkt 200).

Podsumowanie

Niniejsza analiza przypadku pokazuje, że państwo ma obowiązek chronić osobę przed przemocą domową w dwóch celach: aby chronić jej prawo do życia (art. 2 EKPC) i aby skutecznie zniechęcać do złego traktowania (art. 3 EKPC). Państwo ma również obowiązek ustanowić i stosować system, który zapewniałby wystarczającą ochronę ofiarom i który karałby sprawców przemocy domowej, nawet w sytuacjach, gdy ofiary wycofują swoje skargi. Analiza wykazała również, że to, co uznano za bierność organów państwa, o którym mowa w studium przypadku, dotyczyło głównie kobiet, co zostało zinterpretowane jako przyczyniające się do przemocy ze względu na płeć, czyli formę dyskryminacji kobiet (art. 14 EKPC).

2.3. Czy działania państwa spełniają normy proceduralne?

Pomimo wycofania przez ofiary ich skarg ramy legislacyjne powinny umożliwiać organom ścigania prowadzenie postępowania karnego przeciwko panu O, gdyż jego agresywne zachowanie stale zagrażało integralności cielesnej kobiet i było wystarczająco poważne, aby uzasadnić wniesienie oskarżenia. Im poważniejszy czyn zagrożony karą lub im większe ryzyko dalszych takich czynów, tym większe powinno być prawdopodobieństwo, że prokuratura będzie kontynuować dochodzenie w interesie publicznym, nawet w przypadku wycofania skarg przez ofiary.

W tym przypadku państwo nie ustanowiło i nie zastosowało w sposób skuteczny systemu mającego na celu karanie sprawców za wszelkie formy przemocy domowej i odpowiednią ochronę ofiar takiej przemocy (pkt 169).

Materiały pomocnicze

Niniejsza sekcja zawiera szczegółowe informacje na temat kluczowych koncepcji analitycznych przedstawionych w tym module. W dalszej części, po tym bardziej szczegółowym omówieniu, przeanalizowano dodatkowe ustalenia Trybunału w odniesieniu do wszystkich czterech studiów przypadków w celu wzbogacenia dyskusji prowadzonych podczas kursów szkoleniowych.

Ingerencja w prawa podstawowe o charakterze względnym

Niektóre prawa człowieka mają charakter **bezwzględny** i z żadnych względów nie mogą być ograniczane ani naruszane, np. zakaz tortur. Inne są skonstruowane w taki sposób, aby w określonych okolicznościach pozwolić na ingerencję lub ograniczenia. Są to **prawa człowieka o charakterze względnym**, które w pewnych okolicznościach mogą (muszą) być ograniczane zgodnie z maksymą, że wolność i prawa jednego człowieka kończą się tam, gdzie zaczynają się prawa i wolności innego człowieka.

Przyczyny ingerencji w prawa o charakterze względnym muszą mieć podstawy prawne i muszą opierać się na zasadach konieczności i proporcjonalności. W Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej przyczyny te sformułowano w następujący sposób:

Karta praw podstawowych UE

Artykuł 52 ust. 1: Zakres i wykładnia praw i zasad

Wszelkie ograniczenia w korzystaniu z praw i wolności uznanych w niniejszej Karcie muszą być przewidziane ustawą i szanować istotę tych praw i wolności. Z zastrzeżeniem zasady proporcjonalności, ograniczenia mogą być wprowadzone wyłącznie wtedy, gdy są konieczne i rzeczywiście odpowiadają celom interesu ogólnego uznawanym przez Unię lub potrzebom ochrony praw i wolności innych osób.

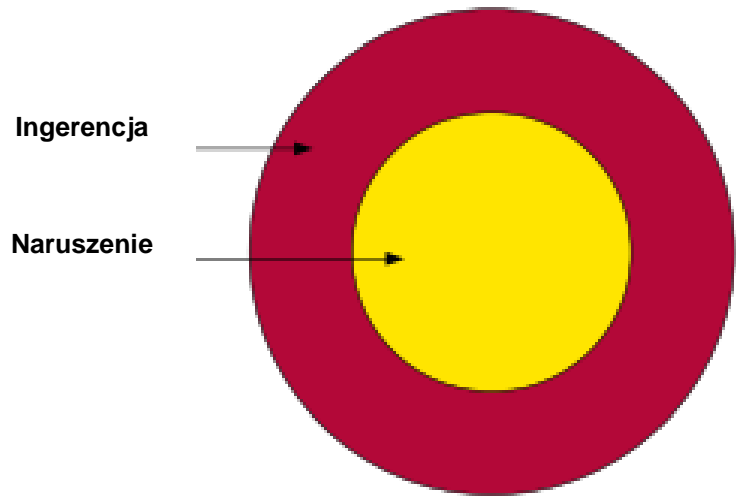
Artykuł 8 EKPC dotyczący prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego zawiera szczególny przykład:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 8: Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego

1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.
2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.

Ingerencja a naruszenie

Zewnętrzne koło reprezentuje prawo człowieka, natomiast wewnętrzne stanowi zasadniczy element prawa, który zawsze musi być chroniony. Pierwsza strzałka symbolizuje działanie, które stanowi ingerencję w prawo, druga zaś działanie, które wykracza poza ingerencję i narusza zasadniczy element. Przykładowo aresztowanie stanowi ingerencję w art. 5 EKPC dotyczący prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, lecz niekoniecznie stanowi naruszenie prawa podejrzanego, dopóki jest prawnie uzasadnione i odbywa się zgodnie z zasadami konieczności i proporcjonalności.

Ingerencja policji a prawa człowieka

W odniesieniu do kwestii ingerencji funkcjonariuszy policji w prawa człowieka w informacjach dla osób prowadzących szkolenie wspomniano, że „działania policji, ze względu na ich potencjalnie inwazyjny charakter, są zazwyczaj »bliskie« tego, aby stanowić ingerencję w prawa człowieka”. Poniżej przedstawiono listę przykładów ingerencji przez policję w różne prawa człowieka. Może ona stanowić przydatny punkt odniesienia pozwalający na ustalenie, które prawa są zagrożone w różnych scenariuszach.

Tabela 3.1: Przykłady ingerencji przez policję w określone prawa człowieka

Prawa podstawowe	Ingerencja policji
Prawo do życia (art. 2 EKPC; art. 2 Karty praw podstawowych UE)	<ul style="list-style-type: none"> Każdy przypadek użycia śmiertelnej siły przez policję (zob. studium przypadku B)
Zakaz tortur (art. 3 EKPC; art. 4 Karty praw podstawowych UE)	<ul style="list-style-type: none"> Stosowanie tortur (zob. moduł 4)
Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5 EKPC; art. 6 Karty praw podstawowych UE)	<ul style="list-style-type: none"> Każda forma aresztowania Ograniczenie swobody poruszania się przez określony czas (zob. studium przypadku A)
Prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6 EKPC; art. 47 i 48 Karty praw podstawowych UE)	<ul style="list-style-type: none"> Każda kara w oparciu o prawo karne lub administracyjne Dochodzenia policyjne

<p>Prawo do życia prywatnego i rodzinnego, mieszkania i korespondencji (art. 8 EKPC; art. 7 i 8 Karty praw podstawowych UE)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kontrola tożsamości • Zatrzymanie dowodu tożsamości • Zatrzymanie i przeszukanie • Przeszukanie mieszkania • Zakazanie sprawcy przemocy domowej zbliżania się do ofiary lub wstępu do wspólnego mieszkania • Monitorowanie wideo lub komunikacji • Przetwarzanie danych osobowych, eksploracja danych
<p>Prawo do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się (art. 11 EKPC; art. 12 Karty praw podstawowych UE)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zakaz demonstracji przez organy policyjne • Rozpraszanie demonstracji • Zakaz tworzenia partii politycznych lub stowarzyszeń

Zasada praworządności i legalizmu

Ingerencje w prawa człowieka muszą mieć podstawy prawne. Wynika to z podstawowej zasady praworządności i legalizmu. Praworządność oznacza, że państwo/policja musi działać zgodnie z prawem oraz że stosuje się mechanizmy umożliwiające kwestionowanie legalności działań lub zaniechań państwa. Zasada legalizmu stanowi podstawowe zabezpieczenie przeciwko arbitralnym działaniom ze strony państwa. Zasady praworządności i legalizmu stanowią filar systemu praw człowieka oraz ogólnie całego systemu prawnego.

Ingerencje w prawa człowieka muszą spełniać określone wymogi. Zakres i szczegółowość prawnego określenia ingerencji zależą od danego prawa, które jest zagrożone. Niektóre prawa mogą w określonych okolicznościach być ograniczane zgodnie z prawem (np. art. 8 EKPC dotyczący prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego lub art. 11 EKPC dotyczący wolności zgromadzeń), podczas gdy inne prawa mogą być ograniczane tylko w bardzo niewielkim stopniu (art. 5 EKPC dotyczący prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego) lub, w niektórych przypadkach, mogą w ogóle nie podlegać ograniczeniu (art. 3 EKPC dotyczący zakazu tortur).

Aby zilustrować tę kwestię: ograniczenia prawa do wolności osobistej są możliwe do zaakceptowania wyłącznie w określonych warunkach wymienionych w art. 5 EKPC:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Art. 5: Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

„[...] a) zgodnego z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd;

- b) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku;
- c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu;
- d) pozbawienia nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodnego z prawem pozbawienia nieletniego wolności w celu postawienia go przed właściwym organem;
- e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerzeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umyślowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi;

- f) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję”.

Konieczność i proporcjonalność

Zasady konieczności i proporcjonalności często stanowią kluczowe elementy analizy praw człowieka. Stanowią one również podstawy profesjonalnych działań policyjnych i zawierają się – w postaci różnych sformułowań – w krajowych przepisach dotyczących policji, ustanowionych (częściowo) wcześniej niż prawo dotyczące praw człowieka.

Zrozumienie zasad konieczności i proporcjonalności ma szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy policji, ponieważ muszą oni stosować odpowiednie środki w sposób skuteczny i adekwatny, aby eliminować niebezpieczeństwa i zagrożenia, na jakie narażone są inne osoby oraz oni sami. W przypadku użycia siły przez funkcjonariuszy policji, a w szczególności w przypadku użycia śmiertelnej siły, szczególnie istotne jest dokonanie szczegółowego przeglądu głównych punktów pozwalających ustalić konieczność i proporcjonalność. Z zasadą proporcjonalności wiążą się jedne z największych wyzwań w zakresie działań policyjnych: analizowanie różnych wariantów, wyważanie różnych interesów, określanie najmniej inwazyjnych środków i wybór właściwego środka, który należy zastosować. Jest to szczególnie trudne w stresujących i niebezpiecznych sytuacjach, w których wszystko szybko się dzieje.

Zasada proporcjonalności musi zostać przyswojona; musi stać się „drugą naturą”. Takie przyswojenie wymaga praktycznego zastosowania teorii na temat praw człowieka oraz uczenia się na wszystkich trzech płaszczyznach, tj. obejmujących wiedzę, umiejętności i nastawienie.

Spojrzenie na konieczność i proporcjonalność

Ex ante: ten element analizy praw człowieka dotyczy momentu, w którym podejmowane jest działanie policyjne. Oznacza to, że przy dokonywaniu analizy sytuacji z punktu widzenia praw człowieka należy ustalić, czy działanie było uzasadnione i proporcjonalne w chwili jego podejmowania, nawet jeżeli później okaże się, że założenia funkcjonariuszy policji lub informacje dotyczące na przykład niektórych zagrożeń były błędne.

Zaniedbanie o charakterze organizacyjnym: ocena proporcjonalności obejmuje nie tylko ostatni etap operacji policyjnej, na którym funkcjonariusze policji muszą podjąć działanie lub zareagować na faktyczne lub domniemane zagrożenie. W ocenie tej uwzględnia się również zasadność całej operacji – wraz z etapem planowania i realizacji.

Handout 1: Obowiązek poszanowania

Studium przypadku A: Aresztowanie i zatrzymanie – prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

W studium przypadku A, opartym na wyroku w sprawie Witold Litwa przeciwko Polsce, chodziło przede wszystkim o prawo człowieka wynikające z art. 5 EKPC, tj. prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego.

Przy ustalaniu podstawy prawnej działania państwa...

„Trybunał przypomina, że art. 5 ust. 1 Konwencji zawiera wyczerpującą listę dopuszczalnych podstaw pozbawienia wolności. W konsekwencji żadne pozbawienie wolności nie będzie zgodne z prawem, jeżeli nie jest oparte na jednej z podstaw wyznaczonych w art. 5 lit. a)–f)” (Witold Litwa przeciwko Polsce, przypis 3 powyżej, pkt 49).

„Trybunał zauważa, że słowo »alkoholicy« w powszechnym użyciu określa osoby, które są uzależnione od alkoholu. Z drugiej strony, w art. 5 ust. 1 Konwencji termin ten znajduje się w kontekście, który zawiera odniesienie do kilku innych kategorii osób, tzn. osób szerczących chorobę zakaźną, osób chorych umysłowo, narkomanów i włóczęgów. Istnieje związek między wszystkimi tymi osobami polegający na tym, że mogą one zostać pozbawione wolności w celu objęcia leczeniem albo ze względów wynikających z norm społecznych, albo z obu tych przyczyn jednocześnie. W tym kontekście zasadny jest wniosek, że podstawowym powodem, dla którego w Konwencji dopuszcza się pozbawienie wolności osób wspomnianych w art. 5 ust. 1 list. e), jest nie tylko to, że stanowią one zagrożenie dla porządku publicznego, ale również to, że ich własny interes może wymagać, aby zostały pozbawione wolności. (Tamże, pkt 60)

„[...] Trybunał uznaje, że zgodnie z art. 5 ust. 1 (e) Konwencji, osoby które nie są medycznie zdiagnozowane jako »alkoholicy«, ale których postępowanie i zachowanie pod wpływem alkoholu stwarza zagrożenie dla porządku publicznego lub dla nich samych, mogą być zatrzymane dla ochrony publicznego lub ich własnego interesu, takiego jak zdrowie lub bezpieczeństwo osobiste”. (Tamże, pkt 61)

„Nie oznacza to, że art. 5 ust. 1 lit. e) Konwencji może być interpretowany jako pozwalający na pozbawienie wolności danej osoby wyłącznie ze względu na spożycie alkoholu. Jednakże Trybunał uznaje, że w tekście art. 5 nie istnieje nic, co by sugerowało, że artykuł ten uniemożliwia zastosowanie tego środka przez Państwo w stosunku do obywatela nadużywającego alkoholu, w celu zapobieżenia niebezpiecznemu zachowaniu po spożyciu alkoholu. W tym miejscu Trybunał zauważa, że nie może być wątpliwości, że szkodliwe korzystanie z alkoholu stwarza zagrożenie dla społeczeństwa, i że osoba będąca w stanie po spożyciu alkoholu może stwarzać zagrożenie dla siebie i innych, niezależnie od tego, czy jest ona uzależniona od alkoholu, czy też nie”. (Tamże, pkt 62)

„Trybunał powtarza, że zgodnie z art. 5 Konwencji każde pozbawienie wolności musi być »zgodne z prawem«, co zawiera wymaganie, by zostało przeprowadzone »zgodnie z procedurą przewidzianą przez prawo«. W tym miejscu Konwencja nade wszystko odwołuje się do prawa krajowego i przedkłada obowiązek zgodności z jego przepisami materialnymi i procesowymi”. (Tamże, pkt 72)

W tym przypadku wyjaśniono, że funkcjonariusze policji, aresztując pana L. i przewożąc go do izby wytrzeźwień, postępowali zgodnie z następującą procedurą przewidzianą w prawie krajowym:

„Osoby w stanie nietrzeźwości, które swoim zachowaniem dają powód do zgorszenia w miejscu publicznym lub w zakładzie pracy, znajdują się w okolicznościach zagrażających ich życiu lub zdrowiu albo zagrażają życiu lub zdrowiu innych osób, mogą zostać doprowadzone do izby wytrzeźwień, podmiotu leczniczego lub innej właściwej placówki utworzonej lub wskazanej przez jednostkę samorządu terytorialnego albo do miejsca zamieszkania lub pobytu”.

Art. 40 polskiej ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi

Przy ustalaniu, czy ingerencja państwa jest konieczna i proporcjonalna do celu...

„[...] Trybunał ma pewne poważne obawy co do tego, czy można stwierdzić, że skarżący będąc pod wpływem alkoholu, zachowywał się w taki sposób, że stwarzał zagrożenie dla porządku publicznego lub dla samego siebie, albo że jego własne zdrowie lub bezpieczeństwo osobiste były zagrożone. Wątpliwości Trybunału są wzmożone przez raczej błahe podstawy faktyczne do zastosowania detencji oraz fakt, iż skarżący jest prawie niewidomy”.

Witold Litwa przeciwko Polsce, przypis 3 powyżej, pkt 77

W tym przypadku obowiązujące prawo krajowe „przewiduje kilka różnych środków, które można zastosować w stosunku do osoby będącej pod wpływem alkoholu, wśród których zatrzymanie w izbie wytrzeźwień należy do najbardziej surowych środków. Co prawda, zgodnie z tym artykułem osoba będąca pod wpływem alkoholu niekoniecznie musi być pozbawiona wolności, jako że równie dobrze może być zabrana przez policję do ośrodka opieki społecznej lub do swojego miejsca zamieszkania”. (Tamże, pkt 79)

Jak wskazano w informacjach dla osób prowadzących szkolenie, ponieważ nie rozpatrzono zastosowania żadnych takich środków, doszło do naruszenia art. 5 ust. 1 lit. e) EKPC.

Studium przypadku B: Użycie śmiercionośnej siły wobec podejrzanych o terroryzm – prawo do życia

Z analizy studium przypadku B wynika, że chodziło przede wszystkim o prawo człowieka wynikające z art. 2 EKPC, tj. prawo do życia.

Przy ustalaniu, czy działanie jest uzasadnione celem zgodnym z prawem...

„[...] w wyniku otrzymania informacji o planowanym ataku terrorystycznym w Gibraltarze władze Zjednoczonego Królestwa stanęły przed zasadniczym dylematem. Z jednej strony były zobowiązane chronić życie obywateli Gibraltarów oraz swoich własnych pracowników wojskowych, z kolei z drugiej strony miały obowiązek stosowania w jak najbardziej ograniczonym stopniu śmiercionośnej siły przeciwko podejrzany w świetle obowiązków wynikających zarówno z prawa krajowego, jak i międzynarodowego”.

McCann i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, przypis 8 powyżej, pkt 192

Przy ustalaniu, czy ingerencja państwa była konieczna i proporcjonalna do celu...

„Władze miały do czynienia z aktywną komórką IRA [Irlandzkiej Armii Republikańskiej – przyp. red.] złożoną z osób, które zostały skazane za ataki bombowe, oraz znanego specjalisty ds. materiałów wybuchowych. IRA, sądząc po jej działaniach w przeszłości, wykazywała brak poszanowania dla ludzkiego życia, w tym dla życia swoich członków”. (McCann, pkt 193)

„Żołnierze, którzy strzelali (A, B, C i D), zostali poinformowani przez swoich przełożonych [...] o podłożeniu bomby w samochodzie, która mogła zostać zdetonowana przez któregokolwiek z trzech podejrzanych za pośrednictwem urządzenia sterowanego radiowo ukrytego na ich ciele; o możliwości aktywowania tego urządzenia poprzez naciśnięcie przycisku; o prawdopodobieństwie, że podejrzani aktywują bombę, jeżeli zostaną wezwani do zatrzymania się, co spowoduje znaczne straty w ludziach i poważne obrażenia; oraz o prawdopodobieństwie, że są uzbrojeni i będą stawiać opór przy próbie aresztowania”. (Tamże, pkt 195)

„Działania, jakie podjęli, zgodnie z rozkazami przełożonych, uznano zatem za bezwzględnie konieczne w celu ochrony niewinnych osób. Trybunał stwierdził, że użycie siły przez funkcjonariuszy publicznych w dążeniu do realizacji jednego z celów określonych w art. 2 ust. 2 może być uzasadnione w ramach tego postanowienia, jeżeli opiera się na przekonaniu, które z ważnych powodów uznano za zasadne w owym czasie, lecz które następnie okazało się błędne. Zajęcie przeciwnego stanowiska oznaczałoby nałożenie nierealistycznego obciążenia na państwo i funkcjonariuszy jego organów ścigania przy wykonywaniu ich obowiązków, prawdopodobnie kosztem ich życia i życia innych osób”.

„Władze były zobowiązane, na mocy obowiązku poszanowania prawa do życia przysługującego podejrzany, do wykazania jak największej staranności przy ocenie przedstawionych im informacji, przed przekazaniem tych informacji żołnierzom, którzy użyli broni palnej automatycznie, aby zabić”. (Tamże, pkt 211)

„Odruchowe działanie żołnierzy pod tym istotnym względem było pozbawione dozy ostrożności w używaniu broni palnej, jakiej można by

oczekiwać od funkcjonariuszy organów ścigania w społeczeństwie demokratycznym, nawet w przypadku podejmowania działań wobec niebezpiecznych osób podejrzanych o działalność terrorystyczną. Takie niedopełnienie ze strony władz sugerowało brak odpowiedniej staranności w zakresie kontroli i organizacji operacji aresztowania”. (Tamże, pkt 212)

Handout 2: Obowiązek ochrony³

Studium przypadku C: Czuwanie nad przebiegiem demonstracji i kontrademonstracji – prawo do wolności zgromadzeń

Z analizy studium przypadku C wynika, że chodziło przede wszystkim o prawo człowieka wynikające z art. 11 EKPC, tj. prawo do wolności zgromadzeń.

„Demonstracja może irytować lub obrażać osoby sprzeciwiające się ideom lub żądaniom, które są propagowane przez jej uczestników. Uczestnicy demonstracji muszą mieć jednak możliwość organizowania demonstracji bez obaw, że doświadczą przemocy fizycznej ze strony ich przeciwników; takie obawy mogłyby zniechęcić stowarzyszenia lub inne grupy wyznające wspólne idee lub mające wspólne interesy do otwartego wyrażania swoich opinii na bardzo kontrowersyjne tematy mające wpływ na społeczność. W społeczeństwie demokratycznym zakres prawa do prowadzenia kontrademonstracji nie można rozszerzać na ograniczanie prawa do demonstracji.

Faktyczne, skuteczne prawo do pokojowego zgromadzenia się nie może być zatem ograniczane do zwykłego zobowiązania państwa do nieingerowania: jednoznacznie negatywna koncepcja nie byłaby zgodna z przedmiotem i celem art. 11”.

Plattform Ärzte für das Leben przeciwko Austrii, przypis 14 powyżej, pkt 32

Przy ustalaniu, czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka...

„Chociaż do obowiązków umawiających się państw należy podejmowanie rozsądnych i odpowiednich środków umożliwiających pokojowe prowadzenie zgodnych z prawem demonstracji, nie mogą one tego zagwarantować w sposób absolutny i posiadają znaczną swobodę decydowania w kwestii wyboru środków, jakie należy zastosować”. (Tamże, pkt 34)

Poniżej przedstawiono kilka powodów, dla których Trybunał stwierdził, że funkcjonariusze policji podjęli stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony uczestników demonstracji:

„Przede wszystkim należy zauważyć, że demonstracja zaplanowana przez zwolenników aborcji, która miała się odbyć w tym samym miejscu i czasie co demonstracja Platformy, została zakazana. Ponadto wzdłuż pierwotnie zaplanowanej trasy rozmieszczono znaczną liczbę umundurowanych funkcjonariuszy policji i funkcjonariuszy w cywilnym przebraniu, a przedstawiciele policji nie odmówili ochrony dla stowarzyszenia będącego stroną skarżącą, po tym jak stowarzyszenie to podjęło decyzję o zmianie trasy mimo zastrzeżeń zgłoszonych przez przedstawicieli. Wreszcie żadne szkody nie zostały wyrządzone ani nie doszło do poważnych starć; uczestnicy kontrademonstracji wykrzykiwali różne hasła, demonstrowali transparenty i rzucali jajami lub kępami trawy, co nie przerwało procesji ani nabożeństwa prowadzonego na otwartym powietrzu; specjalne jednostki do tłumienia zamieszek rozstawiły się między przeciwnikami, gdy nastroje osiągnęły punkt, w którym mogło dojść do wybuchu agresji”. (Tamże, pkt 37)

³ de Schutter, O. (2010), International Human Rights Law, Cambridge i in., Cambridge University Press, s. 365.

Studium przypadku D: Przemoc wobec kobiet – prawo do życia

Z analizy studium przypadku D, sprawy Opuz przeciwko Turcji, wynika, że chodziło przede wszystkim o prawo człowieka wynikające z art. 2 EKPC, tj. prawo do życia.

„Trybunał przypomina, że w zdaniu pierwszym art. 2 ust. 1 nakazuje się państwu nie tylko powstrzymywanie się od zamierzonego i bezprawnego pozbawiania życia, lecz również podejmowanie odpowiednich działań w celu zabezpieczenia życia osób objętych jego jurysdykcją. Wiąże się to z podstawowym obowiązkiem państwa polegającym na zabezpieczeniu prawa do życia poprzez wdrożenie skutecznych przepisów prawa karnego mających na celu zniechęcanie do popełniania przestępstw przeciwko osobom, za którymi stoi system organów ścigania odpowiedzialnych za zapobieganie naruszeniom takich przepisów, eliminowanie takich naruszeń oraz karanie sprawców. W określonych okolicznościach obejmuje to również obowiązek organów do podejmowania zapobiegawczych środków operacyjnych w celu zapewnienia ochrony osobie, której życie jest zagrożone z powodu czynów przestępnych popełnianych przez inną osobę”.

Opuz przeciwko Turcji, przypis 19 powyżej, pkt 128

„Podejmując wielokrotnie decyzję o umorzeniu postępowania karnego przeciwko panu O, władze odnosiły się wyłącznie do konieczności powstrzymania się od ingerowania w sprawę, którą uważały za „sprawę rodzinną”. Władze najwyraźniej nie wzięły pod uwagę przyczyn, jakie stały za wycofaniem skarg, pomimo przekazanych organom ścigania oświadczeń pani O i jej matki, w których stwierdziły, że były do tego zmuszane groźbami śmierci i presją ze strony pana O. Zaskakujący jest również fakt, że ofiary wycofywały swoje skargi w czasie, gdy pan O. przebywał na wolności lub po zwolnieniu go z aresztu”. (Tamże, pkt 143)

Przy ustalaniu, czy państwo podjęło stosowne i adekwatne środki na rzecz ochrony mających zastosowanie praw człowieka...

„Mając na uwadze trudności w podejmowaniu działań policyjnych we współczesnych społeczeństwach, nieprzewidywalność ludzkiego postępowania oraz wybory operacyjne, których należy dokonywać w zakresie priorytetów i zasobów, zakres obowiązku działania musi być interpretowany w sposób, który nie spowoduje niemożliwego do uniesienia lub nieproporcjonalnego obciążenia organów. Nie każdy zgłoszony przypadek zagrożenia życia może zatem wiązać się z wynikającym z Konwencji wymogiem do podjęcia środków operacyjnych w celu zapobieżenia urzeczywistnieniu się tego ryzyka. Aby mógł powstać obowiązek działania, konieczne jest ustalenie, że organy były lub powinny być w tamtym czasie świadome istnienia poważnego i bezpośredniego zagrożenia dla życia określonej osoby, wynikającego z czynów przestępnych popełnionych przez osobę trzecią, oraz że nie podjęły one działań w zakresie swoich uprawnień, co do których można było w sposób uzasadniony oczekiwać, że zapobiegną takiemu zagrożeniu”. (Tamże, pkt 129)

Faktycznie władze lokalne mogły zarządzić środki ochronne lub wydać w stosunku do pana O sądowy zakaz kontaktowania się z matką pani O, porozumiewania się z nią, zbliżania się do niej czy przebywania w określonych miejscach. Z drugiej strony w odpowiedzi na ponawiane wnioski o ochronę składane przez matkę pani O władze, poza przyjęciem oświadczeń pana O i zwolnieniem go, pozostały bezczynne. Ponadto w omawianej sprawie system prawa karnego nie zadziałał w sposób odstrasżający.

Ćwiczenia dodatkowe

Ćwiczenie dodatkowe 1:
Szkolenia oparte na
scenariuszach
prowadzone w
austriackich akademiach
policyjnych

Cel ogólny:

Austriackie akademie policyjne stosują szkolenia oparte na scenariuszach, aby pomóc uczestnikom przyswoić zasadę proporcjonalności. W ramach krótkich scenek (zatrzymanie samochodu, przemoc domowa, zatrzymanie i przeszukanie itd.) uczestnicy odgrywają konkretną sytuację, a następnie zastanawiają się nad swoimi umiejętnościami w zakresie stosowania standardów praw człowieka w praktyce, w szczególności zasady proporcjonalności, zgodnie z rolą funkcjonariusza policji jako obrońcy praw człowieka i usługodawcy.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie zasady proporcjonalności w ramach analizy praw człowieka oraz znajomość odpowiednich zagadnień związanych z tą analizą;
- zrozumienie, co oznacza przyjęcie perspektywy praw człowieka oraz dopasowanie jej do roli policji w społeczeństwie demokratycznym.

Nastawienie

- zastanowienie się nad własnymi poglądami i reakcjami na trudne sytuacje, co pozwoli wykształcić bardziej świadome i otwarte podejście do własnych motywacji do działania i reakcji;
- doświadczenie sytuacji z innej perspektywy (sprawcy, ofiary);
- przeanalizowanie ze zrozumieniem postawy partnera, aby móc odpowiednio zapanować nad sytuacją;
- docenienie możliwości wykorzystania informacji zwrotnych i własnych przemyśleń jako stałego narzędzia zdobywania wiedzy w środowisku zawodowym.

Umiejętności

- wykształcenie zdolności komunikacyjnych w trudnych sytuacjach;
- stosowanie analizy praw człowieka przy podejmowaniu działań w konkretnej sytuacji;
- ćwiczenie użycia siły w sposób proporcjonalny, niezależnie od wyzwań, jakie stwarza druga strona.

Wymogi:

czas trwania: cały kurs trwa kilka miesięcy;

- około 2 dni na wprowadzenie;
- około 1 dnia na omówienie materiałów w postaci tekstu używanych jako informacje dla osób prowadzących szkolenie;

- 1 dzień na każdy scenariusz (w tym na refleksje) – w zależności od liczebności grupy.

Materiały:

- sprzęt techniczny do nagrywania scenek i odtwarzania ich na forum grupy;
- zestaw wytycznych zawierających opis roli policji;
- informacje dla osób prowadzących szkolenie / materiały w formie tekstu;
- liczebność grupy: 20–25 osób.

Ćwiczenie dodatkowe
1
Opis
Szkolenia oparte na
scenariuszach
prowadzone w
austriackich
akademiach
policyjnych

- ➊ **Wprowadzenie:** należy omówić rolę policji, cele działań policyjnych i zasady pracy policji w odniesieniu do szkolenia opartego na scenariuszach.
- ➋ **Scenariusze:** należy określić scenariusze. Praktycy prowadzący ćwiczenie odgrywają główne role partnerów i prowadzą działanie w zamierzonym kierunku, a uczestnicy wspierają ich, również przyjmując role osób zaangażowanych. Uczestnicy odgrywający role funkcjonariuszy policji muszą zapanować nad sytuacją i wypracować odpowiednie rozwiązania. Po każdej odegranej scenie organizowana jest sesja wymiany informacji pod nadzorem praktyków prowadzących ćwiczenie.
- ➌ **Informacje zwrotne w formie nagrania i omówienie:** po odegraniu scenek wszyscy uczestnicy gromadzą się w sali wykładowej. Każda scenka została nagrana i jest odtwarzana na forum grupy. Ponownie uczestnicy są proszeni o przedstawienie informacji zwrotnych i mają możliwość uczenia się dzięki szczegółowej analizie swoich działań. Scenki „przekłada się” na aspekty dotyczące praw człowieka.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Wykorzystywanie szkoleń opartych na scenariuszach

Szkolenia oparte na scenariuszach zmierzają do połączenia teorii z praktyką (z zakresu praw człowieka). Tylko dzięki takiemu połączeniu uczestnicy zauważą, jakie mają obowiązki przy unikaniu potencjalnych przyszłych przypadków nadużycia władzy i przypadków naruszenia praw człowieka. Tylko wtedy, gdy uczestnicy mają do czynienia ze scenariuszami, w których muszą radzić sobie z niechętnymi do współpracy i agresywnymi przeciwnikami, zaczynają naprawdę rozumieć sytuację i powiązania z prawami człowieka.

Ćwiczenie dodatkowe 2:
Szkolenia oparte na
scenariuszach
prowadzone w
niemieckiej Policji
Państwowej Nadrenii
Północnej-Westfalii

Cel ogólny:

Praktyki dotyczące szkoleń służb policji stosowane w Niemczech są zbliżone do praktyk stosowanych w Austrii. Szkolenia z zakresu praw człowieka oparte na scenariuszach i scenkach mają na celu odzwierciedlenie faktycznego kontekstu działań policyjnych. W odróżnieniu do praktyk stosowanych w Austrii w Niemczech role ofiar lub sprawców odgrywają zawodowi aktorzy z zewnątrz, natomiast uczestnicy szkoleń odgrywają wyłącznie role funkcjonariuszy policji. Stanowi to odpowiedź na obawy, że odgrywanie ról ofiar lub sprawców może prowadzić do stygmatyzacji uczestników wcielających się w te role poza obszarem kursu szkoleniowego. Scenariusze przygotowane dla aktorów wyznaczają przebieg wydarzeń, które następnie są analizowane przez uczestników z perspektywy czasu.

Wymogi:

- czas trwania: ok. 2 godz. na każdą scenkę odgrywaną przez dwie osoby (w tym czas na przekazanie instrukcji i informacji zwrotnych);
- przygotowanie teoretyczne odbywa się w trakcie kilku tygodni poprzedzających etap odgrywania scenek.

Materiały:

- przygotowanie miejsca do odegrania scenki (jak najbardziej realistyczne), pomieszczenia, rekwizyty itd.;
- liczebność grupy: 12 osób (szkolenie skierowane jest do kandydatów do służby w policji).

Ćwiczenie dodatkowe
2
Opis
Szkolenia oparte na
scenariuszach
prowadzone w
niemieckiej Policji
Państwowej Nadrenii
Północnej-Westfalii

- ❶ **Przygotowanie teoretyczne:** uczestnicy przez kilka tygodni zdobywają podstawową wiedzę na temat istotnych zagadnień związanych ze scenkami.
- ❷ **Scenki:** scenariusze przypominają rzeczywiste sytuacje i odgrywane są w odpowiednich miejscach. Zawodowi aktorzy z zewnątrz odgrywają role uczestników zdarzenia według przygotowanych scenariuszy obejmujących różne poziomy eskalacji. Dwóch uczestników odgrywa rolę funkcjonariuszy policji, którzy muszą zapanować nad sytuacją.
- ❸ **Informacje zwrotne:** bezpośrednio po odegraniu scenki dwóch funkcjonariuszy policji przekazuje informacje zwrotne na temat osiągniętych wyników oraz opisuje, jak czuli się w danej sytuacji. Następnie aktorzy przekazują informacje zwrotne ze swojej perspektywy. Później wszyscy inni uczestnicy, którzy przyglądali się scenie, przedstawiają swoje uwagi. Na końcu osoby prowadzące szkolenie przedstawiają swoje wnioski. Następnie zaczyna się nowa scenka.

Wskazówka dotycząca szkolenia: należy odwzorować możliwe rzeczywiste sytuacje

Niezwykle istotne jest, aby scenariusze i scenki odzwierciedlały możliwe rzeczywiste sytuacje w sposób jak najbardziej realistyczny. Współpraca z zawodowymi aktorami z zewnątrz, których uczestnicy nie znają, skutecznie stymuluje interakcje między policją a społeczeństwem. Przygotowanie do odegrania scenki jest równie ważne jak dyskusje, które mają miejsce po jej zakończeniu.

MODUŁ 4: ZAKAZ TORTUR I NIELUDZKIEGO LUB PONIŻAJĄCEGO TRAKTOWANIA ALBO KARANIA

Wprowadzenie	114
Ćwiczenie – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	115
Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków dotyczące złego traktowania	117
Handout – 1. wersja ćwiczenia: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	118
Handout – 2. wersja ćwiczenia: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania	120
Notatki informacyjne	122
1. Kluczowe pojęcia	122
2. Na czym polega niehumanitarne lub poniżające traktowanie?	123
3. 1. wersja ćwiczenia – Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	125
a. Eksperyment Milgrama	125
b. Stanfordzki eksperyment więzienny	126
4. Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania	127
Materiały pomocnicze	129

Zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

Wprowadzenie

W niniejszym module omówiono temat zakazu tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania oraz jego powiązania z prawami człowieka i działaniami policyjnymi. Prawo do wolności od tortur i złego traktowania ma charakter bezwzględny, co oznacza, że nie wolno go naruszać ani łamać. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do działań policyjnych, ponieważ, w przeciwieństwie do innych osób, funkcjonariusze policji mogą w stosownych przypadkach używać siły lub ograniczać pewne prawa, jak na przykład podczas aresztowania lub przesłuchiwania podejrzanych. Takie sytuacje mogą wzbudzać wątpliwości związane z zakazem tortur i złego traktowania.

Moduł ten ma na celu wyjaśnienie złożonych warstw prawnych, etycznych i systemowych związanych z tematem, aby pomóc funkcjonariuszom policji w zrozumieniu, w jaki sposób i dlaczego dochodzi do przypadków stosowania tortur i złego traktowania w różnych sytuacjach. Wiedza ta może ułatwić im skuteczniejsze zapobieganie naruszeniom zakazu, jakie mogą być potencjalnie powodowane ich postępowaniem lub postępowaniem innych osób, a także skuteczniejszą ochronę przed takimi naruszeniami.

Aby poradzić sobie z tym problemem, który może być nacechowany emocjonalnie, jak również przestać koncentrować się na winie jednostki i moralizatorstwie, w module tym zbadano przede wszystkim systemowe lub sytuacyjne czynniki zachęcające i zniechęcające do nadużywania uprawnień przez policję. Analiza takich czynników zewnętrznych przyczynia się do spojrzenia na nadużywanie uprawnień przez policję z innego punktu widzenia.

Celem tego modułu jest również przekazanie wiedzy na temat definicji tortur, bezwzględnego zakazu tortur oraz rozróżnienia między traktowaniem, które jest zgodne z prawem a niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem. Ponadto w module przeanalizowano powiązania między zakazem tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania a zasadami konieczności i proporcjonalności, nadużywaniem uprawnień przez policję oraz ich konsekwencjami.

Ćwiczenie – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu; oraz wersja 2: Scenki i studia przypadków dotyczące złego traktowania

Cel ogólny:

Prawo do wolności od tortur i złego traktowania jest jednym z najbardziej podstawowych praw człowieka, które jest przedmiotem wielu związanych z policją dyskusji na temat przypadków naruszenia praw człowieka. Kwestia ta jest „klasycznym” tematem podejmowanym w ramach szkoleń dla policji i należy ją rozpatrywać bardzo szczegółowo. Budzi ona również wiele wątpliwości o charakterze prawnym, etycznym i społeczno-naukowym.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie prawnej koncepcji tortur i innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania;
- znajomość konkretnych obowiązków funkcjonariuszy policji w zakresie poszanowania, ochrony i realizowania tego prawa człowieka;
- znajomość warunków systemowych / czynników sytuacyjnych, które mogą:
  - sprzyjać nadużywaniu uprawnień,
  - zapobiegać nadużywaniu uprawnień.

Nastawienie

- wykształcenie świadomej postawy odrzucającej stosowanie tortur lub złe traktowanie jako legalnego narzędzia wykorzystywanego w działaniach policyjnych.

Umiejętności

- umiejętność prowadzenia dyskusji z innymi funkcjonariuszami policji na temat etycznych dylematów związanych z tym delikatnym obszarem.

Wymogi:

- czas trwania: 70–100 minut;
- materiały:
  - handouty 1 i 2 z pytaniami do dyskusji, opisami scenek i studiami przypadków;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy:
  - wersja 1 – maksymalnie 20–25 osób: kadra kierownicza średniego i wyższego szczebla;
  - wersja 2 – maksymalnie 15–30 osób, należy zróżnicować podejścia w zależności od liczebności grupy.

Opis ćwiczenia – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu

- 1 Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- 2 Należy przedstawić i krótko omówić definicje tortur i innych form złego traktowania oraz aspekty prawne, etyczne i społeczno-naukowe (około 15–20 minut).
- 3 Należy rozdać handout do modułu 4 – 1. wersja ćwiczenia.
- 4 Należy podzielić uczestników na 4–5-osobowe grupy i omówić stwierdzenia (około 30 minut).
- 5 Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- 6 Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum.
- 7 Należy podsumować główne punkty i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie.

Opis ćwiczenia – wersja 2¹: Scenki i studia przypadków dotyczące złego traktowania

- ❶ Należy przedstawić scenki i rozdać handout. (5 minut)
- ❷ Należy utworzyć sześć grup do celów ćwiczenia (każda grupa przyjmuje inny punkt widzenia: rodzice ofiary, rodzice podejrzanego, adwokat podejrzanego, komendant główny policji; przedstawiciel związku zawodowego policji, reprezentujący funkcjonariusza policji, który odmówił spełnienia rozkazu komendanta głównego policji, organizacja pozarządowa na rzecz praw człowieka) oraz wyznaczyć przedstawiciela w każdej grupie. Przedstawiciel odgrywa przydzieloną mu rolę w dyskusji telewizyjnej. Grupa robocza wspiera przedstawiciela w przygotowaniu argumentów zgodnie z przydzieloną mu rolą w dyskusji: jaki jest jego punkt widzenia? Czy przedstawiciel popiera działanie funkcjonariusza policji czy nie? (około 20 minut)
- ❸ Należy przeprowadzić dyskusję przy okrągłym stole. Uczestnikami dyskusji są:
  - rodzice ofiary, rodzice podejrzanego, adwokat podejrzanego, komendant główny policji; przedstawiciel związku zawodowego policji (reprezentujący funkcjonariusza policji, który odmówił spełnienia rozkazu komendanta głównego policji) i organizacja pozarządowa na rzecz praw człowieka.
  - W razie potrzeby można dodać inne/kolejne punkty widzenia. Osoba prowadząca szkolenie prowadzi dyskusję telewizyjną. (około 20 minut)
- ❹ Należy omówić odegraną scenkę, odnosząc się do pytań zawartych w handoucie (około 20 minut).
- ❺ Należy poprosić uczestników o indywidualne przeanalizowanie studiów przypadków A i B. (około 5–10 minut)
- ❻ Należy omówić odegraną scenkę i oba studia przypadków, prosząc uczestników o ich porównanie i zestawienie ze sobą, koncentrując się na zrozumieniu, w jaki sposób dochodzi do stosowania tortur / złego traktowania w różnych okolicznościach.
- ❼ Należy omówić odegraną scenkę i oba studia przypadków oraz uzasadnienie bezwzględności charakteru zakazu tortur.
- ❽ Należy podsumować główne punkty i, w razie konieczności, udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie (około 25 minut).

¹ Ćwiczenie opracowali Günther Berghofer, komendant policji w Austrii, oraz Gudrun Rabussay-Schwald, współautorka niniejszego podręcznika.

Handout – 1. wersja ćwiczenia²: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu

Badania z zakresu nauk społecznych przeprowadzone w obszarze przemocy ze strony policji wykazały szereg warunków strukturalnych, które wpływają na pojawienie się nadużyć uprawnień przez policję. Najważniejsze z nich zawarto w poniższym wykazie:

Warunki, które zwykle sprzyjają nadużywaniu uprawnień:

- względne odizolowanie organizacji w stosunku do innych organizacji i społeczeństwa;
- istnienie zamkniętych jednostek organizacyjnych;
- dominacja uczestników płci męskiej, często pochodzących ze środowisk o niższym statusie społeczno-ekonomicznym;
- środowisko pracy charakteryzujące się nieelastycznym nastawieniem koncentrującym się na problematycznych aspektach życia społecznego;
- rozbieżność między tym, co jest zgodne z prawem, a tym, co wydaje się uzasadnione i sprawiedliwe („i tak unikną kary”);
- względnie ustalone wyobrażenia na temat osób uznawanych za „inne” w pracy policji (traktowanie grup i przekonań w sposób stereotypowy w ustalonych schematach działań);
- reakcje „innych” zwykle potwierdzają te wyobrażenia (samospełniająca się przepowiednia);
- siła „innych” oraz ryzyko złożenia przez nich skutecznych skarg wydają się niskie;
- ugruntowana wiedza na temat (sub)kultury, która różni się od „oficjalnego” stanowiska;
- słabo rozwinięte umiejętności komunikacyjne funkcjonariuszy policji lub „innych”.

Warunki, które zwykle zapobiegają nadużywaniu uprawnień:

- mieszane grupy funkcjonalne i organizacyjne (z różnych jednostek policyjnych);
- dobrze rozwinięte struktury komunikacyjne między kadrą zarządzającą a funkcjonariuszami policji;
- zróżnicowane środowisko pracy;
- kadra zarządzająca, która docenia dobrą pracę funkcjonariuszy policji i wyraża uznanie dla takiej pracy;
- pełna świadomość godności człowieka leżącej u podstaw praw człowieka i działań policyjnych;
- przejrzystość i różnorodność relacji społecznych z policją;
- liczne i różnorodne kontakty z różnymi grupami społecznymi, w tym grupami mniejszościowymi;

² Handout częściowo opracowano na podstawie Behr, R. (2006), Polizeikultur. Routinen – Rituale – Reflexionen. Bausteine zu einer Theorie der Praxis der Polizei, Wiesbaden, s. 88 i nast.

- wysoki stopień identyfikowania się ze środowiskiem lokalnym;
- mniejsze skoncentrowanie na własnej grupie (przyjaciele, zajęcia w czasie wolnym itd.);
- heterogeniczność/różnorodność składu (wiek, płeć, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna);
- łatwa dostępność struktur doradztwa;
- wsparcie psychologiczno-społeczne/refleksje po trudnych wydarzeniach związanych z pracą, operacjach długoterminowych.

Handout – 1. wersja ćwiczenia: **Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu** (cd.)

Pytania do dyskusji:

1. **Na podstawie własnego doświadczenia zawodowego, który z tych czynników wydaje się dla Ciebie istotny?**

2. **Na podstawie własnego doświadczenia zawodowego, który z tych czynników nie wydaje się istotny?**

3. **Gdyby poproszono Cię o rozpoczęcie pracy nad jednym z tych czynników, od czego byś zaczął/zaczęła?**

Handout – 2. wersja ćwiczenia: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania

Scenka: Sprawa dotycząca porwania

Nieznany sprawca lub sprawcy porwają sześciolatniego chłopca i żądają wysokiego okupu. Policja wszczyna natychmiastowe dochodzenie, które zyskuje duży rozgłos w społeczeństwie, ze względu na fakt, że chłopiec cierpi na astmę i musi szybko przyjąć lekarstwa, w przeciwnym razie może się udusić. Zastępca Komendanta Głównego Policji i jego zespół niezwłocznie aresztują mężczyznę, którego widziano z dzieckiem, zanim zniknął. Z innych dowodów również wyraźnie wynika, że podejrzany jest zaangażowany w sprawę. Podczas przesłuchania podejrzany zaprzecza jednak, jakoby był zamieszany w porwanie dziecka. Zastępca Komendanta Głównego Policji, obawiając się o bezpieczeństwo chłopca oraz w świetle niezbitych dowodów i ograniczenia czasowego, wydaje rozkaz, aby zagrozić podejrzanemu torturami, jeżeli nadal będzie odmawiał ujawnienia miejsca pobytu chłopca. Zastępca twierdzi, że metoda ta była uzasadniona w tych okolicznościach. Funkcjonariusz policji odmówił wykonania jego rozkazu ze względów prawnych i etycznych.

Pytania, które należy przygotować do dyskusji telewizyjnej:

Jakie są twoje odczucia na temat tej sytuacji, gdy odgrywasz rolę XYZ?

Co sądzisz o działaniach podjętych przez zaangażowanych funkcjonariuszy policji (zastępcę komendanta głównego policji; funkcjonariusza, który odmówił wykonania rozkazu) w tej sytuacji?

Czy w tej sytuacji uzasadnione jest grożenie podejrzanemu torturami? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Jak byś zareagował(-a) w tej sytuacji (jako funkcjonariusz policji/krewny ofiary)?

Jakich działań oczekiwałbyś/oczekiwałabyś od policji w tej sytuacji?

Handout – 2. wersja ćwiczenia: **Studia przypadków dotyczące złego traktowania A i B – Przypadki związane z pomocą medyczną i nielegalnym obrotem środkami odurzającymi**(cd.)

Studium przypadku A: Zatrzymanie

Sześciu funkcjonariuszy policji aresztowało pana H w dniu 5 października 1989 r.³ Funkcjonariusze rzucili granat ogłuszający, weszli do mieszkania pana H i rzucili go na ziemię. Następnie założyli mu kajdanki i kaptur oraz zabrali na posterunek policji w celu przesłuchania. Dopiero po przybyciu do więzienia następnego dnia zatrzymany mógł zmienić ubranie. Trzeciego dnia poprosił, aby obejrzał go lekarz. Zbadano go dopiero po upływie ośmiu dni od aresztowania, kiedy prześwietlenie rentgenowskie wykazało, że doznał złamania żebra.

Studium przypadku B: Przesłuchanie

Policja aresztowała pana R za nielegalny obrót środkami odurzającymi.⁴ Pan R powiedział, że w trakcie przesłuchania był znieważany przez funkcjonariuszy, a następnie został kilkakrotnie zaatakowany w celu uzyskania zeznań. Funkcjonariusze bili go po głowie, nerkach i prawym ramieniu oraz kopali go w górną część nogi i po nerkach. Rzucili nim o ziemię, ciągnąc za włosy, oraz uderzali jego głową o podłogę.

Funkcjonariusze policji zgłosili jednak, że podczas wysiadania z samochodu zakuty w kajdanki pan R poślizgnął się i uderzył prawym ramieniem o tylne drzwi. obrażenia powstały, zanim doszło do przesłuchania.

Po zwolnieniu pan R udał się do szpitala na badanie, gdzie lekarz zauważył siniaki zarówno po wewnętrznej, jak i zewnętrznej stronie prawego ramienia.

Nie podlega dyskusji, że obrażenia pana R powstały w trakcie jego zatrzymania w areszcie śledczym. W trakcie zatrzymania znajdował się on całkowicie pod kontrolą funkcjonariuszy policji. Z powodu braku dowodów żaden z funkcjonariuszy policji nie został uznany za winnego. Nie zwalnia to jednak państwa X z obowiązków wynikających z EKPC, zgodnie z którymi powinno przedstawić wiarygodne wyjaśnienie przyczyn powstania obrażeń skarżącego.

³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC) z dnia 28 stycznia 1994 r. w sprawie 17549/90 Hurtado przeciwko Szwajcarii.

⁴ Wyrok ETPC z dnia 4 grudnia 1995 r. w sprawie nr 18896/91 Ribitsch przeciwko Austrii.

Notatki informacyjne

Niniejsze informacje dla osób prowadzących szkolenie zawierają wytyczne dotyczące ćwiczeń i handoutów z tego modułu obejmujących kwestię tortur lub niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Notatki informacyjne mają następującą strukturę:

1. **Kluczowe pojęcia**
2. **Na czym polega niehumanitarny lub poniżający traktowanie?**
3. **Ćwiczenie – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu**
  - a. Eksperyment Milgrama
  - b. Stanfordzki eksperyment więzienny
4. **Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania**

1. Kluczowe pojęcia

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 3

Karta praw podstawowych UE

Artykuł 4

Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

Zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania zawarto w art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC) oraz w art. 4 Karty praw podstawowych UE. W odróżnieniu od większości innych praw zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania ma charakter bezwzględny. Oznacza to, że nie ma uzasadnienia dla traktowania ludzi w sposób, który można uznać za tortury i niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie.

Bardziej szczegółową definicję tortur można także znaleźć w art. 1 Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) wykorzystuje tę definicję w odniesieniu do orzecznictwa dotyczącego art. 3 EKPC.

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji określenie „tortury” oznacza każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub

wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo.

2. Na czym polega niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie?

Przyjmując za punkt odniesienia orzecznictwo ETPC, aby traktowanie zostało uznane za „niehumanitarne lub poniżające”:

- cierpienie i poniżenie danej osoby musi wykraczać poza nieunikniony element cierpienia lub poniżenia związany z daną formą zgodnego z prawem traktowania lub karania⁵.
- złe traktowanie danej osoby musi przekroczyć minimalny próg dotkliwości⁶, który zależy od konkretnych okoliczności sprawy związanych między innymi z:
  - okresem traktowania w taki sposób;
  - skutkami fizycznymi lub psychicznymi dla danej osoby;
  - płcią, wiekiem i stanem zdrowia danej osoby⁷.

W przypadku osób pozbawionych wolności jakiegokolwiek przypadku użycia siły fizycznej, który nie został spowodowany ich zachowaniem, jest przejawem umniejszenia godności człowieka i zasadniczo stanowi naruszenie art. 3 EKPC⁸.

Oceniając, czy na mocy art. 3 EKPC karanie lub traktowanie jest „poniżające”, ETPC rozważa:

- czy celem traktowania jest upokorzenie i poniżenie danej osoby⁹ oraz, ewentualnie,
- czy, jeżeli chodzi o konsekwencje, miało ono niekorzystny wpływ na osobowość danej osoby w sposób niezgodny z art. 3¹⁰.
- Uznano również, że poniżające traktowanie obejmuje także traktowanie mające na celu wzbudzenie u ofiar uczucia strachu, udręki i niższości, które je upokarzały i poniżały oraz mogły złamać ich opór fizyczny i moralny¹¹. Skucie kajdankami lekarza w obecności jego rodziny i sąsiadów bez jakichkolwiek dowodów, że np. stwarza on zagrożenie, uznano za wzbudzanie takich uczuć i tym samym stanowiło poniżające traktowanie¹².

Zgodnie z wykładnią sądów na postawie definicji zawartej w Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania „tortury”:

- zadają ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne;
- mają charakter umyślny;
- służą określonej celowi: uzyskaniu informacji, wyznania, ukarania, zastraszenia lub do celów dyskryminacyjnych;

⁵ Wyrok ETPC z dnia 26 października 2000 r. w sprawie nr 30210/96 Kudła przeciwko Polsce, pkt 92.

⁶ Wyrok ETPC z dnia 25 kwietnia 1978 r. w sprawie nr 5856/72 Tyrer przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 30.

⁷ Wyrok ETPC z dnia 3 kwietnia 2001 r. w sprawie nr 27229/95 Keenan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 108; oraz wyrok z dnia 25 lutego 1982 r. w sprawie nr 7511/76; 7743/76 Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 30.

⁸ Wyrok ETPC z dnia 4 grudnia 1995 r. w sprawie nr 18896/91 Ribitsch przeciwko Austrii, pkt 38.

⁹ Wyrok ETPC z dnia 25 lutego 1982 r. w sprawach nr 7511/76; 7743/76 Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 30.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Wyrok ETPC z dnia 3 kwietnia 2001 r. w sprawie nr 27229/95 Keenan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 109.

¹² Wyrok ETPC z dnia 6 marca 2007 r. w sprawie nr 27473/02 Erdogan Yagiz przeciwko Turcji.

- prowadzone są przez funkcjonariusza publicznego lub przynajmniej za jego przyzwoleniem (funkcjonariusze publiczni muszą być w pewnym sensie zaangażowani, poprzez działanie bezpośrednie lub zaniechanie podjęcia odpowiednich działań mających na celu zapobieganie torturom prowadzonym przez inne osoby).

Jak odróżnić tortury od niehumanitarnego lub poniżającego traktowania?

Istnieją trzy główne warunki, które należy uwzględnić przy ustalaniu, czy dany czyn stanowi torturę lub niehumanitarny/poniżający traktowanie.

1. **Umyślność:** należy rozważyć intencje leżące u podstaw działań danej osoby. Tortury nie mogą wystąpić „przypadkowo”. W przeciwieństwie do tortur niehumanitarnych lub poniżających traktowanie może wynikać z zaniedbania lub niezamierzonych konsekwencji działań, takich jak nieumyślne zadanie bólu lub cierpienia osobie zatrzymanej.
2. **Dotkliwość bólu:** złe traktowanie musi przekroczyć minimalny próg dotkliwości, aby mogło zostać objęte zakresem art. 3 EKPC¹³. Ocena tego minimalnego progu jest względna: zależy od czasu trwania traktowania, związanych z nim skutków fizycznych i psychicznych oraz w niektórych przypadkach od płci, wieku i stanu zdrowia ofiary¹⁴. Dlatego też aby ustalić, czy dane traktowanie osiągnęło minimalny próg określony w art. 3 EKPC, należy rozważyć wszystkie okoliczności danej sprawy. Szczególnie trudno jest ustanowić granicę między progami dotkliwości mającymi zastosowanie do tortur lub niehumanitarnego traktowania. Ponadto ze względu na fakt, że prawa człowieka są „instrumentami podlegającymi zmianom”, zmiana świadomości publicznej i nastawienia ma wpływ na to, gdzie przebiega ta granica. Nic dziwnego zatem, że toczy się ożywiona debata na temat związku i wymaganego stopnia dotkliwości. W kontekście europejskim orzecznictwo ETPC jest najbardziej odpowiednie.
  - W latach 70. XX wieku ETPC ustanowił wysoki próg dotkliwości w dobrze znanej i szeroko krytykowanej sprawie Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, uznając techniki deprywacji sensorycznej wykorzystywane podczas przesłuchiwanie osób podejrzanych o terroryzm (nakładanie kaptura, wystawienie na ciągły i monotonny hałas, pozbawianie snu, jedzenia i wody, stanie pod ścianą) za niehumanitarny traktowanie, nie zaś za tortury¹⁵.
  - Ten wysoki próg nie ma obecnie zastosowania, aktualnie obowiązujący standard ustanowiono w sprawie Selmouni. Policja biła pana Selmouni, groziła mu i upokarzała go przez kilka dni, próbując wymusić przyznanie się do popełnienia przestępstwa. Zastosowana przemoc fizyczna i psychiczna była wystarczająco poważna, aby zaklasyfikować ją jako tortury¹⁶.
  - Z wyroku w sprawie Selmouni jasno wynika, że opisane powyżej techniki deprywacji sensorycznej, praktykowane w szeregu państw w ramach walki z terroryzmem, w szczególności po atakach we wrześniu 2001 r. w Stanach Zjednoczonych, stanowią tortury¹⁷.
  - Nie ma rozróżnienia między torturami fizycznymi a psychicznymi.

¹³ Wyrok ETPC z dnia 25 kwietnia 1978 r. w sprawie nr 5856/72 Tyrer przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 30.

¹⁴ Wyrok ETPC z dnia 3 kwietnia 2001 r. w sprawie nr 27229/95 Keenan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 108; oraz wyrok z dnia 25 lutego 1982 r. w sprawie nr 7511/76 i 7743/76 Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 30.

¹⁵ Wyrok ETPC z dnia 18 stycznia 1978 r. w sprawie Irlandia przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 96.

¹⁶ Wyrok ETPC z dnia 28 lipca 1999 r. w sprawie nr 25803/94 Selmouni przeciwko Francji, zob. także Reid (2007), s. 574 i 575.

¹⁷ Zob. Konwencja ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (1997) pkt 257; McArthur i Nowak (2008), The United Nations Convention against Torture. A Commentary, Oxford University Press, Nowy Jork.

W związku z tym zadawanie dotkliwego cierpienia psychicznego, któremu towarzyszą „tylko” groźby zastosowania tortur, również uznaje się za tortury¹⁸.

- 3. Cel ogólny:** w przeciwieństwie do nieludzkiego traktowania tortury stanowią działania podejmowane w określonym celu: uzyskania informacji, takich jak przyznanie się do winy; ukarania; zastraszenia; oraz dyskryminacji. Jak już wspomniano wcześniej, nadmierne użycie siły może jednak skutkować złym traktowaniem, nawet w przypadku braku określonego celu.

3. Ćwiczenie – wersja 1: Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu

Ćwiczenie 1 podkreśla, że warunki strukturalne, a także działania danej osoby są czynnikami przyczyniającymi się do nadużywania uprawnień, w tym do zachowania się w sposób zabroniony, np. torturowania lub złego traktowania innych.

Psychologowie społeczni starali się wyjaśnić tę kwestię, badając nadużywanie uprawnień w odniesieniu do zachowania ludzkiego i struktur organizacyjnych takich jak hierarchie z jednostkami cieszącymi się autorytetem. W analizie rozważyli trzy główne aspekty: „co poszczególne osoby wnoszą do otoczenia, co siły sytuacyjne wydobywają z tych osób oraz w jaki sposób siły systemowe tworzą i utrwalają sytuacje”¹⁹. Oznacza to, że działania danej osoby niekoniecznie są jedynym powodem nadużywania obowiązków, takiego jak stosowanie tortur lub złe traktowanie. Siły sytuacyjne mogą być tak potężne, że zmieniają zwykłych ludzi w sprawców. Wyniki dwóch słynnych eksperymentów ilustrują wpływ struktury na zachowanie.

a. Eksperyment Milgrama

Eksperyment Milgrama stanowił w zasadzie cykl eksperymentów z zakresu psychologii społecznej przeprowadzonych w latach 60. XX wieku w celu zmierzenia gotowości uczestników do wykonywania rozkazów jednostek obdarzone autorytetem, mimo że rozkazy te z dużym prawdopodobieństwem są sprzeczne z wartościami wyznawanymi przez uczestników.

Eksperyment: uczestnicy otrzymali polecenie, aby w przypadku udzielenia złej odpowiedzi na pytanie przez inną osobę, poddawać ją bolesnym wstrząsom elektrycznym o mocy do 450 woltów²⁰. Przy minimalnej presji ze strony autorytetów wielu uczestników wykonało rozkazy i wymierzyło wstrząsy, mimo że zdawali sobie sprawę, iż tego typu wstrząsy wywołują ból u danej osoby. 65% uczestników zastosowało wstrząsy o najwyższej mocy przewidzianej dla tego eksperymentu, tj. 450 woltów. Mimo że uczestnicy nie czuli się komfortowo w tej sytuacji, zazwyczaj wypierali się osobistej odpowiedzialności i uzasadniali swoje działania, twierdząc że wykonywali jedynie swoją pracę lub wykonywali rozkazy.

Wyniki: jednostki obdarzone autorytetem biorące udział w eksperymencie stwierdziły, że pomimo oczywistych dowodów potwierdzających, że działania uczestników „są niezgodne z podstawowymi zasadami moralności, stosunkowo niewiele osób było w

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 10 października 2000 r. w sprawie nr 22947 i 22948/93 Akkoc przeciwko Turcji, pkt 116 oraz wyrok z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie nr 22978/05 Gäfgen przeciwko Niemcom.

¹⁹ Zimbardo, P. (2007), Efekt Lucyfera: Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?, New York, s. 9.

²⁰ Milgram, S. (1974), Obedience to authority: An experimental view, Nowy Jork, Harper & Row.

stanie oprzeć się autorytetowi”²¹.

b. Stanfordzki eksperyment więzienny

Stanfordzki eksperyment więzienny został przeprowadzony w 1971 r. przez zespół naukowców, który starał się zrozumieć, w jaki sposób cechy osobowości wpływają na zachowanie w środowiskach więziennych. Naukowcy zbadali także skutki psychologiczne związane z odgrywaniem roli więźnia i strażnika więziennego.

Eksperyment: grupę uczestników podzielono i losowo przypisano im role więźniów lub strażników w symulowanym środowisku więziennym. Uczestnicy wcielili się w swoje role, wykraczając poza oczekiwania naukowców. „Strażnicy” objęli swoje role przedstawicieli władz i sprawowali nadzór nad „więźniami”, szybko wymierzając kary za nieposłuszeństwo za pomocą różnych taktyk psychologicznych i fizycznych. „Więźniowie” zaangażowali się w podobnym stopniu, najpierw próbując się buntować przeciwko taktykom stosowanym przez strażników, następnie przyswajając sobie role biernych więźniów i tolerując nadużycia. Pięciu więźniów było tak zdenerwowanych, że wcześniej zrezygnowało z udziału w eksperymencie. Ostatecznie zakwestionowano moralność całego eksperymentu i został on przerwany zaledwie po sześciu dniach z planowanych dwóch tygodni²².

Wyniki: naukowcy uznali, że uczestnicy byli podatni na wpływy i posłuszni, gdy znaleźli się w środowisku społecznym i instytucjonalnym, które usprawiedliwiała stosowanie określonej ideologii. Naukowcy stwierdzili, że to sytuacja, a nie cechy osobowości danych osób, wywołała zachowanie uczestników. Eksperyment dowodzi siły autorytetu.

Wskazówka dotycząca szkolenia: Wykorzystywanie eksperymentów z zakresu psychologii społecznej podczas kursów szkoleniowych

Tortury lub złe traktowanie nie są powszechnym zjawiskiem w życiu większości osób. W związku z tym opisanie uczestnikom jednego eksperymentu lub obu eksperymentów może pomóc im lepiej zrozumieć wpływ, jaki otaczające ich struktury i jednostki obdarzone autorytetem mogą mieć na zwykłych ludzi. Ocena nadużywania uprawnień z tej perspektywy może pomóc uczestnikom w:

- zauważeniu, że tortury lub złe traktowanie niekoniecznie są po prostu kwestią tego, że dana osoba lub dane osoby są „złe”; kontekst także ma wpływ na daną sytuację;
- dostrzeżeniu, że istnieją różne sposoby zapobiegania nadużyciu uprawnień, ponieważ odpowiedzialność niekoniecznie spoczywa na jednostce; szereg wymiernych czynników może potencjalnie wpływać na jej zachowanie.

²¹ Tamże.

²² Prezentacja na temat stanfordzkiego eksperymentu więziennego dostępna jest pod adresem: www.prisonexp.org/.

4. Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania

Scenariusz i dwa studia przypadków przedstawione na handoucie do 2. wersji ćwiczenia stanowią przykłady działań policyjnych w sytuacjach związanych z torturami lub niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem. Policja musi balansować na granicy między poszanowaniem i ochroną praw człowieka a użyciem siły. Funkcjonariusze policji muszą zatem zrozumieć i stosować zasady konieczności i proporcjonalności w celu zapewnienia, aby uzasadnione użycie siły nie zmieniło się w nadmierne użycie siły, takie jak tortury lub niehumanitarnie/poniżające traktowanie. Zarówno cele, jak i środki wykorzystywane podczas użycia siły muszą być zgodne z przepisami krajowymi, zarządzeniami porządkowymi i międzynarodowym prawem dotyczącym praw człowieka²³.

W związku z tym warto, aby funkcjonariusze policji pamiętali o tym, jak istotne jest:

- zapewnienie zatrzymanej osobie warunków, które odpowiadają standardom praw człowieka;
- prowadzenie natychmiastowych, obiektywnych i skutecznych dochodzeń w przypadku podejrzenia tortur i złego traktowania;
- zapewnienie ochrony przed torturami i złym traktowaniem ze strony innych osób.

Konwencja ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania także zawiera wytyczne dla organów, takich jak policja, dotyczące sposobu radzenia sobie z sytuacjami związanymi z torturami lub niehumanitarnym/poniżającym traktowaniem.

Konwencja ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

Artykuł 12

Każde Państwo Strona zapewnia, aby jego właściwe organy przeprowadzały szybkie i bezstronne dochodzenie, gdy istnieją uzasadnione podstawy, by sądzić, iż na terytorium podlegającym jego jurysdykcji były stosowane tortury.

Konwencja ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania

Artykuł 13

Każde Państwo Strona zapewnia, by każda osoba, która twierdzi, że została poddana torturom na terytorium podlegającym jurysdykcji tego Państwa, miała prawo złożenia skargi do właściwych organów oraz do szybkiego i bezstronnego rozpatrzenia przez nie takiej skargi. Podejmowane będą środki dla zapewnienia ochrony skarżącego i świadków przed wszelkimi formami złego traktowania lub zastraszania w związku z jego skargą lub zeznaniami świadków.

W trakcie odgrywania scenek groźby zastosowania tortur wykorzystywano do uzyskania informacji od podejrzanego. Dążąc do zakazania tortur lub niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, jednocześnie chroniąc także prawo do rzetelnego procesu sądowego, dowody uzyskane w wyniku tortur lub złego traktowania uważa się za skażone i niedopuszczalne w sądach.

²³ Opracowany przez ONZ Kodeks Postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego, art. 3, dostępny pod adresem: <http://www.un.org/disarmament/ATT/CodeofConductforlawEnfOfficials-E.pdf>; oraz Podstawowe zasady Narodów Zjednoczonych dotyczące użycia siły i broni palnej (1990), zasady 9–11, dostępne pod adresem: <http://www.unrol.org/files/BASICP-3.PDF>.

Stąd unikanie przez policję nadużywania uprawnień w trakcie prowadzenia dochodzeń jest ważne nie tylko ze względu na fakt, że takie działanie odzwierciedla najbardziej fundamentalne wartości społeczeństw demokratycznych oparte na praworządności, ale także ponieważ jest ono wymagane w celu prowadzenia skutecznych działań policyjnych, gdyż dowodów uzyskanych w wyniku tortur lub złego traktowania nie można wykorzystać w trakcie postępowania karnego.

W art. 3 i 6 EKPC w sprawie zakazu tortur i prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz art. 15 Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania przewiduje się takie warunki dotyczące dowodów:

„W związku z represjami wynikającymi ze stosowania metod prowadzenia dochodzenia i skuteczną ochroną osób fizycznych przed tymi metodami, które naruszają art. 3, konieczne może być, co do zasady, wyłączenie z użytku w trakcie procesu dowodów rzeczowych, które uzyskano w wyniku naruszenia art. 3, mimo że dowody te są znacznie dalsze od naruszenia art. 3 niż dowody uzyskane bezpośrednio w wyniku naruszenia przedmiotowego artykułu. W przeciwnym razie proces jako całość jest uznawany za nieuczciwy. Trybunał uważa jednak, że zarówno sprawiedliwość procesu karnego, jak i skuteczna ochrona bezwzględnie zakazu wynikającego z art. 3 w tym kontekście mogą ucierpieć tylko wówczas, gdy wykazano, że naruszenie art. 3 miało wpływ na wynik postępowania sądowego prowadzonego przeciwko pozwanemu, czyli miało wpływ na jego skazanie lub wydany wyrok”.

Wyrok ETPC z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie nr 22978/05 Gäfgen przeciwko Niemcom, pkt 178.

W orzecznictwie ETPC określono sposób, w jaki sąd rozpatruje tę kwestię, który można podsumować następująco:

- wszelkie zeznania uzyskane w wyniku tortur lub złego traktowania są niedopuszczalne;
- wszelkie dowody rzeczowe uzyskane w wyniku tortur są niedopuszczalne;
- wszelkie dowody rzeczowe uzyskane w wyniku złego traktowania są niedopuszczalne, jeżeli mają wpływ na skazanie lub wydany wyrok.

Materiały pomocnicze

Ćwiczenie – wersja 1: **Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu**

Jak wynika z czynników strukturalnych wymienionych w ćwiczeniu 1, opracowanych przez socjologa, oraz eksperymentu Milgrama i stanfordzkiego eksperymentu więziennego z zakresu psychologii społecznej, dehumanizację i brak odpowiedzialności osobistej można uznać za czynniki, które zwiększają ryzyko tortur i złego traktowania:

- ofiary ludobójstwa i okrutnych tortur postrzegane są jako przedmioty, zdehumanizowane poprzez konkretny język propagandy i ideologię, która traktuje ich jako podmioty gorsze niż ludzie;
- osoby, które dopuszczają się tortur, często nie czują się osobiście odpowiedzialne za swoje czyny. Mogą próbować obarczyć odpowiedzialnością moralną organy wyższego szczebla. Tego typu mentalność, a mianowicie przekonanie, że „wykonuję jedynie swoją pracę” lub „wykonuję jedynie polecenia”, wyłącza kompas moralny i napędza daną osobę do współudziału w czynach, których normalnie by nie popełniła.

Materiały dodatkowe

Aby uzyskać więcej informacji, zob. Zimbardo, P. Aby uzyskać więcej informacji, zob. Zimbardo, P. (2008), *Efekt Lucyfera: Dlaczego dobrzy ludzie czynią zło?*, Nowy Jork, dostępny pod adresem www.lucifereffect.com/.

Aby uzyskać więcej informacji na temat eksperymentu Milgrama, zob. Milgram, S. Aby uzyskać więcej informacji na temat eksperymentu Milgrama, zob. Milgram, S. (1974), *Obedience to authority: An experimental view*, Nowy Jork, Harper & Row; użyteczne informacje można także znaleźć pod adresem: <http://en.wikipedia.org/wiki/Milgram>, gdzie przedstawiono strukturę fizyczną eksperymentu. Przedmiotowe informacje mogą być przydatne w celu zilustrowania eksperymentu.

Aby uzyskać więcej informacji na temat eksperymentu Milgrama, zob.: www.prisonexp.org/.

Ćwiczenie – wersja 2: Scenki i studia przypadków A i B dotyczące złego traktowania

Zakaz stosowania tortur i innych form złego traktowania ma charakter absolutny i nie dopuszcza się żadnych wyjątków. Niezależnie od sytuacji stosowanie tortur nigdy jest uzasadnione lub dopuszczalne, nawet w najtrudniejszych okolicznościach, takich jak ataki terrorystyczne czy przestępczość zorganizowana²⁴.

Bezwzględny charakter tego zakazu został jednak zakwestionowany m. in. w państwach członkowskich UE. Zakaz ten był przedmiotem ożywionej debaty w sprawie Magnusa Gäfgena, który w 2002 r. porwał w Niemczech 11-letniego Jakoba von Metzlera, tj. sprawy, która jest podstawą scenariusza niniejszego modułu. Niektórzy wybitni prawnicy przemawiali za stosowaniem tortur w ściśle określonych okolicznościach.

Uczestnicy mogą również podnieść kwestie związane z bezwzględnym zakazem, twierdząc, że groźba tortur jest o wiele mniej szkodliwa niż faktyczne stosowanie tortur.

Uczestnicy mogą np. uznać za dopuszczalne postawienie podejrzanego pod ogromną presją, bez uszkodzania ciała danej osoby, zwłaszcza gdy wazą się prawa porwanego dziecka. W Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania przedstawiono jasną definicję tortur, zgodnie z którą torturę określa się jako: „[...] każde działanie, którym [...] umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne [...]”.

Z poniższego przykładu wynika, że tortury fizyczne nie są ani jedynym, ani nawet najpoważniejszym źródłem szkód. Należy sobie wyobrazić, że w trakcie przesłuchania funkcjonariusz policji stawia podejrzanego pod presją: „Wiemy gdzie pracuje Twoja żona i do której szkoły chodzą Twoje dzieci. Jeśli nie zaczniesz mówić, wyślę kogoś po nich. Mamy tutaj oddział do brudnych spraw, który skutecznie radzi sobie z tego typu sytuacjami. Jestem pewien, że Twoja żona jest piękną kobietą i chciałaby się zabawić z funkcjonariuszami z tego oddziału. Może Twoje dzieci też by chciały?” Chociaż nie wyrządzono szkody fizycznej, łatwo można sobie wyobrazić stres psychiczny wywołany tego typu groźbami oraz ich wpływ na złamanie woli danej osoby.

Ofiary tortur często zgłaszają, że najbardziej traumatycznym aspektem jest efekt psychologiczny poddania się oprawcy i jego arbitralności, poczucie bezsilności i zastraszenia. Ograniczenie tortur wyłącznie do szkód fizycznych uniemożliwiłoby zrozumienie charakteru tortur i perspektywy ofiary.

Inny problem, z jakim mogą się zmagać uczestnicy, dotyczy kwestii zrównoważenia praw. Innymi słowy:

„Czy stosowanie tortur w celu ratowania życia niewinnych ludzi jest niewłaściwe?” Nawet podstawowe prawo do życia można ograniczyć w szczególnych okolicznościach. Dlaczego by nie stosować tej samej zasady w odniesieniu do tortur?”

Poniżej przedstawiono listę argumentów, które okazały się przydatne, aby opowiedzieć się w dyskusji za bezwzględnym zakazem tortur.

Puszka Pandory

Historia pokazuje, że stosowanie tortur może szybko wymknąć się spod kontroli. Nawet jeżeli tortury początkowo stosowano by jedynie w wyjątkowych przypadkach, istnieje ryzyko, że metoda ta zostałaby rozszerzona i przekształciłaby się w ogólną praktykę. Po otwarciu „puszki

²⁴ Wyrok ETPC z dnia 15 listopada 1996 r. w sprawie nr 70/1995/576/662 Chahal przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

Pandory”, rzeczy mogą szybko wymknąć się spod kontroli. Zinstytucjonalizowanie tortur, pod jakąkolwiek nazwą np. „umiarkowana presja fizyczna”, okazało się bardzo ryzykowną kwestią, która podważa najbardziej podstawowe zasady prawne, na których zbudowano państwo demokratyczne oparte na praworządności.

Traumatyczne konsekwencje dla ofiar

Konsekwencje tortur często są traumatyczne i znacznie wykraczają poza bezpośredni ból. Wiele ofiar cierpi na zespół stresu pourazowego, z objawami takimi jak nawracające wspomnienia, silny niepokój, bezsenność, koszmary sennie, depresja i zaniki pamięci. Torturowane ofiary często mają poczucie winy i wstydu, wywołane upokorzeniami jakich doznali. Wiele z nich uważa, że zdradzili samych siebie lub swoich przyjaciół i rodzinę. Wszystkie tego typu objawy stanowią normalne reakcje ludzkie na nienormalne i nieludzkie traktowanie²⁵.

Nieskuteczne narzędzie

Ze starszych, jak i nowszych przypadków wynika, że informacje wymuszone torturami nie zwiększają skuteczności dochodzenia. Po pierwsze w wyniku stosowania tortur dana osoba mówi zazwyczaj to, co chce usłyszeć oprawca, niezależnie od tego, czy jest to prawda, jedynie w celu zakończenia swoich cierpień. Zmuszenie niewłaściwej osoby do wyznania rzeczy, których nie popełniła, oznacza, że prawdziwy sprawca nie został pociągnięty do odpowiedzialności. Po drugie w trakcie postępowania karnego nie można wykorzystać oświadczeń ani dowodów rzeczowych uzyskanych za pomocą tortur. Po trzecie, stosując tortury, funkcjonariusze policji nie są w stanie podnosić swoich umiejętności zawodowych, dzięki którym mogliby uzyskać bardziej wiarygodne dowody.

Gdzie można wyznaczyć granicę?

Nawet jeżeli tortury zostaną uznane za niezbędne do ratowania życia, tak jak pokazano na przykładzie scenki dotyczącej porwania małego Jakoba von Metzler, nadal konieczne jest określenie okoliczności, w których można stosować tortury. Co zrobić, gdy groźba zastosowania tortur nie przynosi oczekiwanych rezultatów? Co zrobić, jeżeli podejrzany, mimo doznania poważnych cierpień, wciąż nie udziela potrzebnych informacji? W jakim momencie należałoby przestać? Co ze stosowaniem zasady proporcjonalności w praktyce? Co można uznać za „odpowiednie” tortury?

Tortury jako opis stanowiska pracy?

Wprowadzanie tortur jako właściwej metody prowadzenia przesłuchań i dochodzeń – nawet jeżeli stanowiłoby to bardziej wyjątek niż regułę – oznacza, że stałyby się one częścią pracy funkcjonariusza policji, a przynajmniej niektórych jednostek specjalnych. Obowiązki funkcjonariusza policji obejmowałyby wówczas stosowanie tortur w określonych okolicznościach. Jak wynika z badań, ludzie, którzy faktycznie stosują tortury ryzykują swoim zdrowiem psychicznym. Mimo że zrozumiałe jest, iż rodzice Jakoba von Metzler wzywaliby policję do podjęcia wszelkich możliwych działań w celu uzyskania informacji potrzebnych do odnalezienia ich syna, system sądownictwa karnego nie opiera się na tego typu emocjonalnych prośbach. Zamiast tego specjaliści prowadzą sprawy zgodnie z obiektywnymi normami, zachowując profesjonalny dystans i nie sugerując się emocjami osób bezpośrednio zaangażowanych.

²⁵ Zob. Międzynarodowa Rada Rehabilitacji Ofiar Tortur pod adresem: <http://www.irtc.org/what-is-torture/effects-of-torture.aspx>.

Dlaczego zakaz tortur stanowi prawo absolutne w przeciwieństwie do prawa do życia?

Policja jest uprawniona do ingerowania w prawo do życia sprawcy w celu ochrony życia innych osób (por. art. 2 EKPC). Na przykład przestępca napadający na bank bierze zakładników i grozi odebraniem im życia. Próbując ratować zakładników policja, w ostateczności, zezwala na zastrzelenie przestępcy. Dlaczego nie można zatem stosować tortur w odniesieniu do scenek opartych na sprawie Metzlera? Ponieważ w przypadku sprawy Metzlera nie ma bezpośredniego percepcyjnego/sensorycznego powiązania między sprawcą a ofiarą. Nigdy nie można być pewnym, że podejrzany rzeczywiście jest sprawcą, podczas gdy przestępca napadający na bank ewidentnie i bezpośrednio zagraża życiu innych osób.

Europejska Konwencja Praw Człowieka Artykuł 2: Prawo do życia

1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.
2. Pozbawienie życia nie będzie uznane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły
  - a. w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą;
  - b. w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem;
  - c. w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

Godność człowieka

Tortury stanowią bezpośrednie naruszenie godności człowieka. Uprzedmiotawiają daną osobę, uzależniając jej dobre samopoczucie od woli innej osoby. Oprócz obrażeń ciała, po doznanych torturach dana osoba czuje się poniżona, bezradna i okaleczona w wyniku ostatecznego nadużycia władzy. Uwzględniając złotą zasadę jako uproszczoną zasadę poszanowania praw człowieka, staje się jasne, że tortury nigdy nie będą zgodne ze standardami praw człowieka. Co więcej Immanuel Kant w swoim drugim imperatywie kategorycznym stwierdza, że: „Postępuj tak, byś człowieczeństwa tak w twej osobie, jako też w osobie każdego innego używał zawsze zarazem jako celu, nigdy tylko jako środka”.

Policja używająca siły po dokładnym rozważeniu zasad konieczności i proporcjonalności

Jeżeli funkcjonariusze policji nadużywają siły, może to doprowadzić do naruszenia art. 3 EKPC. Sytuacje, w których może dojść do złego traktowania, obejmują: zakładanie kajdanek podejrzanym w trakcie aresztowania lub po aresztowaniu, użycie siły fizycznej w celu pokonania oporu lub użycie broni. Mimo że większa część pracy policji nie wymaga użycia siły, stanowi to istotny element działań policyjnych, który może mieć poważne konsekwencje dla społeczeństwa, jak również samych funkcjonariuszy policji.

Użycie siły jest uzasadnione, gdy jest to bezwzględnie konieczne i tylko w granicach niezbędnych do pełnienia obowiązków funkcjonariuszy. Policja powinna najpierw dążyć do pokojowego rozwiązania konfliktu przy użyciu umiejętności komunikacyjnych z zakresu negocjacji, mediacji lub perswazji. Tylko wtedy, gdy środki pokojowe są nieskuteczne lub gdy nie gwarantują osiągnięcia zamierzonego rezultatu można zastosować bardziej inwazyjne środki, w tym użyć siły fizycznej. W ostateczności, gdy zagrożone jest życie danej osoby, można użyć śmiertelności broni.

Oprócz art. 3 EKPC także inne międzynarodowe instrumenty poświęcone działaniom policji zajmują się kwestią użycia siły. Jednym z tych instrumentów jest Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji przyjęty przez Radę Europy w 2001 r. Artykuł 37, mimo że nie jest prawnie wiążący, stanowi, że: „Policja może użyć siły wyłącznie wówczas, kiedy jest to bezwzględnie konieczne i tylko w granicach niezbędnych do osiągnięcia legalnego celu”.

„Punktem wyjścia wszystkich działań policji, w tym użycia siły, zawsze musi być podstawa prawna. Nigdy nie można zaakceptować arbitralnego użycia siły. Ponadto w niniejszym artykule wskazano, że użycie siły przez policję należy zawsze traktować jako środek wyjątkowy oraz, gdy istnieje potrzeba jego wykorzystania, nie można użyć więcej siły niż jest to bezwzględnie konieczne. Oznacza to, że użycie siły powinno być proporcjonalne do legalnego celu, który ma zostać osiągnięty poprzez zastosowanie środka, jakim jest siła. Musi zatem istnieć właściwa równowaga między użyciem siły a sytuacją, w której jest używana. W praktyce oznacza to, że nie należy stosować żadnej siły fizycznej ani broni, chyba że jest to bezwzględnie konieczne oraz, jeżeli użycie śmiertelnej broni zostanie uznane za konieczne, nie należy stosować jej w zakresie większym niż jest to bezwzględnie konieczne. Zwykle przepisy i regulacje krajowe powinny zawierać przepisy dotyczące użycia siły oparte na zasadach konieczności i proporcjonalności. Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji, Rada Europy, Komitet Ministrów Rec(2001)10, s. 55

Wskazówka dotycząca szkolenia: Odpowiednie wykorzystanie siły

Właściwe użycie siły w trudnych sytuacjach, w których bezpieczeństwo osobiste funkcjonariuszy policji może być zagrożone, jest jedną z najistotniejszych i najdelikatniejszych kwestii związanych z praktycznym zastosowaniem praw człowieka. Pomocne jest przygotowanie odpowiednich przykładów i studiów przypadków dotyczących użycia siły. Ważne jest podniesienie świadomości uczestników w zakresie ścisłego ograniczenia użycia siły i odpowiedzialności funkcjonariuszy policji, w przypadku przekroczenia tej wąskiej granicy. Podczas omawiania zasad konieczności i proporcjonalności w odniesieniu do użycia siły, uczestników może zaniepokoić fakt, jak łatwo sytuacja może się wymknąć spod kontroli, co może mieć poważne konsekwencje dla danego funkcjonariusza. Mimo że podnoszenie świadomości w zakresie obowiązków funkcjonariusza policji jest istotne, równie ważne jest przekazanie informacji, że prawa człowieka nie ustanawiają nierealnie wysokich standardów – są odpowiednikiem spełniania zawodowych standardów policyjnych. Podsumowując, należy dopasować przepisy krajowe dotyczące użycia siły i broni palnej do międzynarodowych standardów praw człowieka i/lub przedstawić praktyczne przykłady użycia siły i przeanalizować je z perspektywy praw człowieka, np. zatrzymanie osoby lub zarządzanie porządkiem publicznym.

Obowiązek ochrony przed torturami i złym traktowaniem

Oprócz obowiązku policji polegającego na poszanowaniu zakazu tortur i użycia siły wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne, z zachowaniem zasady proporcjonalności, istnieją także obowiązki działania związane z zakazem tortur i złego traktowania. Zarówno w studium przypadku A dotyczącym zatrzymania, jak i studium przypadku B dotyczącym przesłuchań sprawa wiąże się z różnymi aspektami ochrony.

W studium przypadku A skupiono się na niedostatecznej uwadze poświęcanej rannemu człowiekowi przebywającemu w areszcie. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że w tym przypadku naruszono art. 3 EKPC, ponieważ pan H został zbadany przez lekarza dopiero po upływie ośmiu dni od aresztowania. Nieodpowiednia opieka medyczna osób zatrzymanych może stanowić naruszenie art. 3 EKPC. Państwo musi chronić integralność osobistą osób, których prawo do wolności osobistej jest ograniczone.

Obowiązek ochrony

Ochrona dzieci przed przemocą domową

Władze dowiedziały się, że ojczym chłopca bił go kijem. Lekarz, który zbadał skarżącego, znalazł na jego ciele liczne sińce wskazujące na to, że był on bity prętem ogrodowym z użyciem znacznej siły przy kilku okazjach. Ojczym został oskarżony o napaść, która spowodowała uszkodzenie ciała, i był sądzony przed ławą przysięgłych. Obrona nie kwestionowała faktu, że ojczym bił chłopca, ale twierdziła, iż wchodziło to w zakres rozsądnej kary – w ramach brytyjskiego prawa jest to możliwa obrona w przypadku oskarżenia o napaść na dziecko ze strony rodzica.

Skarżący skarżył się, że brytyjskie prawo nie zapewniło mu wystarczającej ochrony przed złym traktowaniem przez ojczyzna.

Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że sposób potraktowania skarżącego przez ojczyzna był wystarczająco dotkliwy, aby wchodzić w zakres zabroniony na mocy art. 3. Ponadto Trybunał uznał, że państwo powinno zostać pociągnięte do odpowiedzialności na mocy EKPC, ponieważ dzieci i inne osoby wymagające szczególnego traktowania są w szczególności uprawnione do ochrony, w postaci skutecznego odstraszenia, przed takimi formami złego traktowania. Brytyjskie prawo, zgodnie z którym prokuratura musi udowodnić, że napaść na dziecko wykroczyła poza granice rozsądnej kary, nie zapewniało skarżącemu odpowiedniej ochrony. Nastąpiło zatem naruszenie art. 3.

Źródło: Europejski Trybunał Praw Człowieka, A v. Zjednoczone Królestwo, nr 25599/94, dnia 23 września 1998 r.

„Trybunał uważa, że w tych okolicznościach, jeżeli osoba fizyczna wnosi zasadną skargę, że doświadczyła złego traktowania ze strony funkcjonariuszy policji lub innych funkcjonariuszy publicznych bezprawnie i z naruszeniem art. 3 [...], wymaga się w sposób dorozumiany przeprowadzenia skutecznego oficjalnego dochodzenia. Takie dochodzenie, podobnie jak w przypadku art. 2, powinno być prowadzone w sposób umożliwiający zidentyfikowanie i ukaranie osób odpowiedzialnych [...]. W przeciwnym przypadku ogólny prawny zakaz tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karności, mimo swego fundamentalnego znaczenia [...], będzie w praktyce nieskuteczny i w niektórych przypadkach możliwe będzie, aby funkcjonariusze publiczni właściwie bezkarnie naruszali prawa osób znajdujących się pod ich kontrolą”.
Wyrok ETPC z dnia 28 października 1998 r. w sprawie nr 24760/94 Assenov i inni przeciwko Bułgarii, pkt 102.

W odniesieniu do studium przypadku B dotyczącego urazów w omawianej sprawie odniesionych w czasie zatrzymania ETPC konsekwentnie utrzymywał, że zobowiązania do działania na mocy art. 2 EKPC dotyczącego prawa do życia i art. 3 dotyczącego zakazu tortur oznaczają, iż państwo musi należycie badać wszelkie zarzuty dotyczące złego traktowania.

Materiały dodatkowe

Aby uzyskać więcej informacji na temat sprawy Jakob von Metzler, zob.: Jessberger, F. (2005), „Bad Torture – Good Torture?”, *Journal of International Criminal Justice*, tom 3, wydanie 5, s. 1059–1073, dostępny pod adresem: <http://jicj.oxfordjournals.org/content/3/5/1059.full.pdf+html>.

Wyrok ETPC z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie nr 22978/05 Gäfgen przeciwko Niemcom.

Stowarzyszenie na rzecz Zapobiegania Torturom (2007) „Defusing the ticking bomb scenario – Why we must say no to torture, always”, Genewa.

MODUŁ 5: RÓŻNORODNOŚĆ, RÓWNOŚĆ I NIEDYSKRYMINACJA

Wprowadzenie	136
Ćwiczenie 1 – wersja 1: Lewa ręka/prawa ręka	137
Ćwiczenie 1 – wersja 2: Złożona tożsamość	140
Handout – Ćwiczenie 1 wersja 2: Złożona tożsamość	143
Ćwiczenie 2: Scenka – ubieganie się o pracę	144
Handout – Ćwiczenie 2: Scenka – ubieganie się o pracę	147
Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja	148
Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja	150
Notatki informacyjne	Błąd! Nie zdefiniowano zakładki.
1. Kluczowe pojęcia	153
a. Różnorodność i tożsamość	153
b. Równość i niedyskryminacja: podstawowe pojęcia	156
c. Dyskryminacja i profilowanie	160
2. Schemat analizy – niedyskryminacja	161
Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja	163
Materiały pomocnicze	168

Moduł 5 – Różnorodność, równość i niedyskryminacja

Wprowadzenie

Na początku tego modułu kładzie się nacisk na różnorodność we współczesnych społeczeństwach Unii Europejskiej (UE), co stanowi punkt wyjścia do omówienia kluczowych kwestii dotyczących równości i niedyskryminacji – koncepcji, które leżą u podstaw współczesnych społeczeństw opartych na prawach człowieka oraz działań policyjnych opartych na poszanowaniu tych praw.

W module tym wprowadza się niedyskryminacyjny schemat analizy zapewniający pomoc w praktyce analitycznej policji, obejmującej wykorzystywanie sił policyjnych, z perspektywy niedyskryminacyjnej. Podobnie jak w przypadku schematów analizy dotyczących poszanowania i ochrony praw człowieka przedstawionych w module 3, niedyskryminacyjny schemat analizy ma raczej pomagać uczestnikom zadawać właściwe pytania niż dawać im gotowe odpowiedzi. System pomoże uczestnikom określić, czy miała miejsce dyskryminacja.

W module tym przedstawiono dwa studia przypadków oraz analizę krok po kroku stosownych aspektów każdego przypadku, aby pomóc w wypracowaniu odpowiednich umiejętności z zakresu działań policyjnych.

W celu uzupełnienia studiów przypadków w module przedstawiono scenkę, której odegranie nie tylko pomoże uczestnikom lepiej zrozumieć subtelności problemów związanych z dyskryminacją, w formie dyskryminacji ze względu na płeć i wiek, lecz także ma zaletę polegającą na przedstawieniu kwestii dyskryminacji w strukturach policji. Funkcjonariusze policji sami mogą być ofiarami dyskryminacji i przybliżenie tematu z tej perspektywy stanowi skuteczny sposób pokazania, jak czuje się osoba dyskryminowana.

Aby umożliwić potraktowanie tego tematu w sposób profesjonalny, kluczowe jest dogłębne zrozumienie, czym jest dyskryminacja i jak przebiega proces analityczny. Takie zrozumienie zapewniają informacje dla osób prowadzących szkolenie. W module poświęcono również szczególną uwagę „dyskryminującemu profilowaniu etnicznemu”, z uwagi na jego delikatny charakter i odniesienie do kontekstu działań policyjnych.

Ćwiczenie 1 wersja 1: lewa ręka/prawa ręka¹

Wskazówka dotycząca szkolenia: nadanie priorytetu różnorodności

Ćwiczenie to zaleca się w szczególności osobom, które nie mają doświadczenia w prowadzeniu szkoleń z zakresu różnorodności. Przedstawia się w nim różnorodność i jej konsekwencje w sposób interaktywny. Jeżeli ćwiczenie jest zręcznie moderowane, można skutecznie odpowiedzieć na główne pytania dotyczące zróżnicowanych społeczeństw, w tym w wymiarze obejmującym prawa człowieka.

Cel ogólny:

We współczesnej UE istnieją zróżnicowane społeczeństwa. W rezultacie zintensyfikowanych kontaktów na skalę światową oraz interakcji we wszystkich obszarach, a w szczególności w rezultacie migracji, coraz bardziej zróżnicowane style życia i praktyki kulturowe współistnieją w każdym państwie członkowskim UE. W ramach tego ćwiczenia uczestnicy przeanalizują kwestie związane ze świadomymi i nieświadomymi uprzedzeniami oraz ich wpływem na naukę w bezpiecznych warunkach.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zwiększenie wiedzy na temat funkcjonowania zróżnicowanego społeczeństwa;
- zwiększenie zrozumienia przyczyn zmiany w społeczeństwach oraz sposobu, w jaki ona zachodzi (np. historie migracji, potrzeby rynku pracy, takie jak w sektorze opieki zdrowotnej);
- zrozumienie sposobu, w jaki zachodzące zmiany społeczne, takie jak migracja (np. prawa nielegalnych migrantów zatrudnionych nielegalnie w sektorze pracy), lub zmiany demograficzne (np. prawa osób starszych) są związane z prawami człowieka;
- zrozumienie wpływu kulturowego, takiego jak język i dostęp do informacji w odpowiednich językach w kontekście procedur i sprawiedliwych procesów;
- podstawowe zrozumienie znaczenia praw człowieka w odniesieniu do pokonywania wyzwań prowadzenia działań policyjnych w zróżnicowanych/wielokulturowych społeczeństwach.

Nastawienie

- zwiększenie poziomu empatii w stosunku do innych, w szczególności wobec grup mniejszościowych, zrozumienie, że różnorodność jest cechą współczesnych społeczeństw, i zaakceptowanie konieczności konstruktywnego podejścia do tej kwestii.

Umiejętności

- odzwierciedlenie własnych świadomych i nieświadomych uprzedzeń;

¹ Gamal Turawa, konsultant i szkoleniowiec w dziedzinie promowania zmian w ramach służb Policji Metropolitalnej w Londynie, opracował to ćwiczenie.

- omówienie kwestii z zakresu różnorodności, tożsamości i działań policyjnych w środowisku policyjnym.

Wymogi:

- czas trwania: 35–40 minut;
- materiały:
  - flipchart;
  - opcjonalnie: prezentacje PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 20–25 osób.

Opis ćwiczenia 1 – wersja 1: Lewa ręka/prawa ręka

❶ Na flipcharcie/tablicy należy napisać stwierdzenie o długości około 10 słów. Następnie należy poprosić uczestników, aby przepisali to stwierdzenie.

❷ Następnie należy poprosić ich, aby zapisali je ponownie, polecając im, zanim złączą, aby użyli drugiej ręki (zawsze należy zastosować sformułowanie „druga ręka”, aby uszanować zarówno osoby leworęczne, jak i praworęczne). Należy zaobserwować reakcje uczestników na to zadanie – może być to śmiech, sarkastyczne uwagi, a w niektórych przypadkach zupełna odmowa wykonania go.

❸ Kiedy uczestnicy wykonają zadanie, należy przeanalizować je z następujących czterech perspektyw i zapisać odpowiedzi na flipcharcie (około 5 minut).

- Jak się czuliście, kiedy przepisywaliście stwierdzenie pierwszy raz?
- Co pomyśleliście, gdy poproszono was o zmianę ręki?
- Jak się czuliście, kiedy przepisywaliście stwierdzenie drugi raz?
- Co musiałyby się stać, żeby skłonić was do użycia drugiej ręki?

❹ Podsumowanie ćwiczenia: proponowane pytanie/obszary do dyskusji:

- Należy poprosić grupę, aby wyobraziła sobie społeczeństwo zdominowane przez osoby praworęczne, w którym wszystkie prawa, normy, polityki i kultura odzwierciedlają potrzeby jedynie tych osób. Czy byłoby to zdrowe?
- Gdyby w tym społeczeństwie była niewielka grupa osób leworęcznych, jak by się one czuły?
- Jeżeli płacą one podatki i wnoszą wkład w społeczeństwo, a nie mają poczucia przynależności ani docenienia, jak będą się czuły?
- Co można zrobić, aby osoby leworęczne poczuły, że są częścią społeczeństwa osób praworęcznych?

- Kto w waszym społeczeństwie/państwie należy do grup(-y) osób leworęcznych i dlaczego?
  - A co powiecie na temat praw człowieka grupy osób leworęcznych? Które prawa są szczególnie istotne? Czy prawa te są zawsze przestrzegane lub szanowane?
  - Co musiałoby się stać, aby zapewnić uwzględnianie przez grupę osób praworęcznych potrzeb i praw grupy osób leworęcznych?
  - W jaki sposób można zapewnić równowagę między obiema grupami?
  - Czy kiedykolwiek byliście osobą leworęczną w grupie lub społeczeństwie?
  - Skąd biorą się wasze wyobrażenia na temat osób leworęcznych?
  - Czy grupa osób leworęcznych przynosi jakiegokolwiek korzyści grupie osób praworęcznych? (np. w wymiarze kultury, muzyki, kuchni lub mody)
- 5** Kilka kluczowych wniosków, jakie należy przekazać:
- Należy wyjaśnić nastawienie i przeszkody na drodze do zmiany, korzystając w szczególności z odpowiedzi z pierwszej części ćwiczenia.
  - Należy podkreślić, że konieczność zmiany może być trudna do zrozumienia, szczególnie jeżeli osoby obawiają się negatywnych konsekwencji zmiany.
  - Uprzedzenia nie zawsze są świadome lub rozmyślne. Czasami trudno jest zmienić uwarunkowane zachowania i myśli.
  - Zmianę można wprowadzić poprzez prawa, w tym prawa człowieka, sprawy sądowe, grupy lobbystyczne, zaangażowanych obywateli i w sytuacjach ekstremalnych powstania, zamieszki i przypadki śmierci.
- 6** W ramach dyskusji należy poruszyć kilka bardziej ogólnych tematów wymienionych w informacjach dla osób prowadzących szkolenie:
- Konsekwencje różnorodności w odniesieniu do działań policyjnych i organizacji policyjnych
  - Prawa człowieka jak normy mające zastosowanie w tym kontekście

Ćwiczenie 1 – wersja 2: Złożona tożsamość²

Wskazówka dotycząca szkolenia: skoncentrowanie się na tożsamości

Ćwiczenie to zaleca się osobom, które mają doświadczenie w prowadzeniu szkoleń z zakresu różnorodności. Skoncentrowano się w nim na tożsamości i jej budowie, zachęcając uczestników do dzielenia się dość osobistymi zagadnieniami i do wypowiadania się na temat swoich emocji. W związku z tym wymagane jest, aby grupa czuła się bezpiecznie i komfortowo. Jeżeli zostanie ono dobrze wykonane, ćwiczenie to może być bardzo skutecznym narzędziem do dokonania refleksji osobistej i promowania samoświadomości.

Cel ogólny:

W ramach tego ćwiczenia stawia się ważne pytania dotyczące obrazów (samyh siebie) i tożsamości poszczególnych osób i grup oraz przedstawia się podstawowe zasady współżycia w zróżnicowanych społeczeństwach. Koncentrowanie się wyłącznie na jednym aspekcie tożsamości danej osoby może prowadzić do dyskryminacji; ćwiczenie to wyraźnie ilustruje, że tożsamość każdego z nas ma wiele aspektów.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- poszerzenie wiedzy na temat zróżnicowanych społeczeństw oraz znaczenia tożsamości;
- nauczenie się, w jaki sposób tożsamość jest związana z potrzebami ludzi i prawami człowieka;
- podstawowe zrozumienie znaczenia praw człowieka w odniesieniu do pokonywania wyzwań prowadzenia działań policyjnych w zróżnicowanych/wielokulturowych społeczeństwach.

Nastawienie

- zwiększenie samoświadomości w zakresie własnej tożsamości danej osoby oraz sposobu, w jaki wpływa ona na nasze postrzeganie świata;
- zwiększenie poziomu empatii w stosunku do innych, w szczególności wobec osób należących do grup mniejszościowych;
- zrozumienie, że różnorodność jest cechą współczesnych społeczeństw, i zaakceptowanie konieczności konstruktywnego podejścia do tej kwestii.

Umiejętności

- przemyślenie własnej przynależności/tożsamości oraz ich znaczenia emocjonalnego;
- omówienie kwestii z zakresu różnorodności, tożsamości i działań policyjnych w środowisku policyjnym.

² Opracowane w oparciu o szkolenie z zakresu różnorodności „A World of Difference” Ligi Przeciwko Zniesławieniu

Wymogi:

- czas trwania: 40–60 minut;
- materiały:
  - Handout 1 z wykresem;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 15–20 osób.

Opis ćwiczenia 1 – wersja 2: Złożona tożsamość

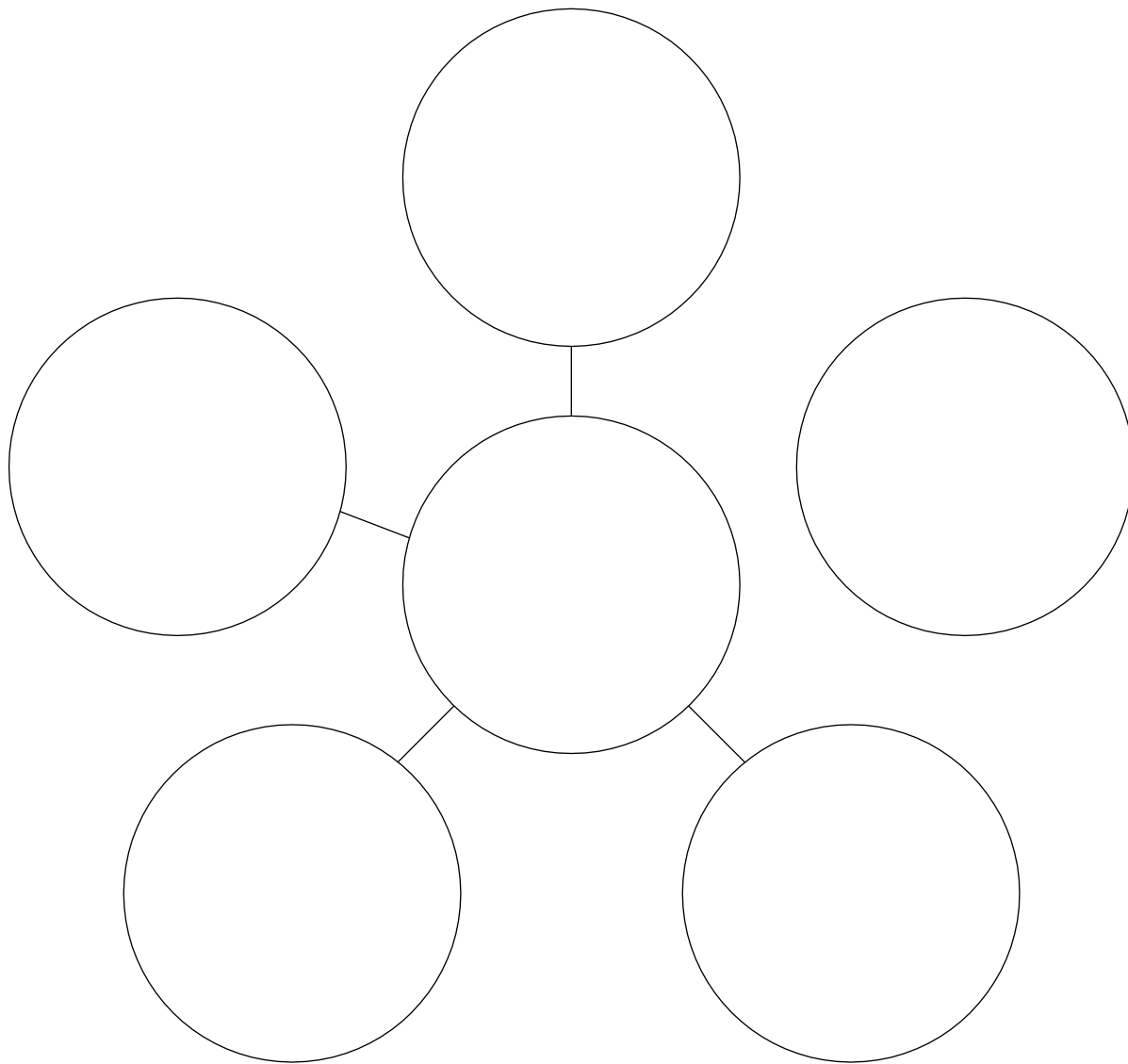
- 1 Należy rozdać handout. Należy wspomnieć, że odpowiedzi powinny być szybkie i spontaniczne. (około 5 minut)
- 2 Należy poprosić uczestników, aby podkreślili główną grupę, z którą obecnie się identyfikują.
- 3 Uczestnicy powinni utworzyć 3–4-osobowe grupy i omówić wyniki:
  - Czy zidentyfikowanie się z jedną z pięciu grup było łatwe czy trudne?
  - Jakie uczucia budzi bycie członkiem grupy? Czy daje to komfort psychiczny? Czy stanowiło to wyzwanie?
- 4 Należy przeczytać na głos różne kategorie tożsamości i poprosić uczestników, aby wstali, jeżeli zapisali kategorię, która została wyczytana:

rodzina	cechy/zdolności fizyczne
zawód	poglądy polityczne/przynależność polityczna
pleć	wolontariat (NGO)
orientacja seksualna	język
przynależność państwowa/pochodzenie	grupy znajomych
pochozenie etniczne	hobby / sposób spędzania czasu wolnego / sport
wyznanie	status społeczny/majątek
wiek	Czy jest jeszcze jakaś inna grupa, która nie została wymieniona? Której?

- 5 Należy poprosić osoby, które wstały, aby powiedziały, którą z wymienionych grup zapisały jako swoją główną kategorię. Osoby te powinny dalej stać, natomiast pozostali powinni usiąść.
- 6 Należy podsumować ćwiczenie ze wstawaniem. Niektóre stosowne pytania:
  - Co czuliście, wstając? Czy było to łatwe? Czy stanowiło to wyzwanie?
  - A jak czuliście się, stojąc w dużej grupie, w porównaniu z tym, jak czujecie się stojąc sami?

- Czy zauważyliście coś, czym chcielibyście się podzielić z grupą?
- ⑦ Należy podsumować całość ćwiczenia. Niektóre stosowne pytania:
- Co czuliście, wykonując to ćwiczenie?
- Czy zidentyfikowanie się z jedną z pięciu grup było trudne lub stanowiło wyzwanie?
- Czy mieliście jakieś nowe przemyślenia, podczas wykonywania tego ćwiczenia? Jakie?
- Jaką rolę tożsamość odgrywa w działaniach policyjnych?
- Jakie jest znaczenie tożsamości w strukturach wewnętrznych policji?
- Czy są jakieś inne kwestie, które chcielibyście poruszyć?
- ⑧ W ramach dyskusji należy poruszyć kilka bardziej ogólnych tematów wymienionych w informacjach dla osób prowadzących szkolenie:
- Konsekwencje różnorodności w odniesieniu do działań policyjnych i organizacji policyjnych
- Prawa człowieka jak normy mające zastosowanie w tym kontekście

Handout – Ćwiczenie 1 wersja 2: Złożona tożsamość

Instrukcje:

1. Należy napisać swoje imię i nazwisko w kole znajdującym się w środku.
2. W zewnętrznych kołach należy zapisać pięć stosownych kategorii/grup społecznych (w najszerszym znaczeniu, np. grupa szachistów), do których należy dana osoba lub do których inni uważają, że ona przynależy.
3. Należy podkreślić grupę, którą uważa się za główną kategorię, z którą dana osoba się identyfikuje.

Ćwiczenie 2: scenka – Ubieganie się o pracę³

Cel ogólny:

Z uwagi na zintensyfikowane kontakty na skalę światową, interakcje, a w szczególności z uwagi na migrację, coraz bardziej zróżnicowane style życia i praktyki kulturowe współistnieją w każdym państwie członkowskim UE. W ramach tego ćwiczenia uczestnicy przeanalizują kwestie związane ze dyskryminacją podczas zatrudniania.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie fundamentalnego znaczenia i natury zasady równości i niedyskryminacji jako mających zastosowanie w codziennych sytuacjach;
- zrozumienie, że kwestie dotyczące dyskryminacji mają zastosowanie do struktur wewnętrznych;
- zrozumienie korzyści płynących z prawa człowieka i zasady niedyskryminacji.

Nastawienie

- doświadczenie sytuacji, w której odmawia się osobie jej praw lub nie są one przestrzegane;
- zwiększenie poziomu akceptacji dla praw człowieka innych osób poprzez uznanie własnych praw;
- większe zaangażowanie na rzecz równości;
- wypracowanie większego zrozumienia w stosunku do grup mniejszościowych.

Umiejętności

- umiejętność przeprowadzania analizy pod kątem dyskryminacji w odniesieniu do struktur i praktyk organizacyjnych.

Wymogi:

- czas trwania: 50–60 minut;
- materiały:
  - handout – Opis ról;
  - opcjonalnie: prezentacje PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: maksymalnie 15–25 osób.

³ Ćwiczenie opracował Günther Berghofer, komendant policji w Austrii.

Opis ćwiczenia 2: Scenka – ubieganie się o pracę

- 1 Przed rozpoczęciem sesji należy wybrać dwóch uczestników, którzy wcielą się w role osób ubiegających się o pracę podczas rozmowy kwalifikacyjnej. Należy wyznaczyć każdemu z nich rolę lub nadać im role opisane na handoucie dotyczącym scenki i dać im trochę czasu na przygotowanie się.

Wskazówka dotycząca szkolenia: dostosowanie scenek

Przebieg scenki można zmienić zgodnie z wyzwaniem, jakie występują w danej organizacji policyjnej (takimi jak dyskryminacja ze względu na orientację seksualną, pochodzenie etniczne/przynależność religijną lub przynależność polityczną)

- 2 Obaj „kandydaci” znajdują się poza salą. Pozostali uczestnicy znajdują się w sali. Należy poprosić uczestników, aby obejrzeni scenkę, i należy podać następujące wyjaśnienie: w wydziale policji jest wakat i kilku funkcjonariuszy policji zgłosiło swoje kandydatury na to stanowisko. Rozmowa kwalifikacyjna ma na celu znalezienie najlepszego kandydata.
- 3 Należy zaprosić pierwszego „kandydata” i odegrać scenkę ubiegania się o pracę. Należy rozpocząć rozmowę w sposób sprawiedliwy, a następnie prowadzić ją w sposób coraz bardziej dyskryminujący (w zależności od tego, jakie role obsadzono, powinna to być dyskryminacja ze względu na płeć, wiek lub orientację seksualną). Na koniec rozmowy należy poprosić kandydata, aby zajął miejsce obok pozostałych uczestników.
- 4 Należy przeprowadzić drugą rozmowę kwalifikacyjną w ten sam sposób.
  - a. Podsumowanie scenki: należy zapytać „kandydatów” o ich wrażenia z rozmowy kwalifikacyjnej. Jak się czuli, gdy byli dyskryminowani? Jakie emocje wzbudziło w nich doświadczenie dyskryminacji? Jak można by zareagować w takich sytuacjach?
  - b. Należy rozpocząć dyskusję na forum: co widzowie sądzą o przeprowadzonych rozmowach kwalifikacyjnych? Czy coś takiego mogłoby się rzeczywiście wydarzyć? Dlaczego tak lub dlaczego nie? Pod jakim względem ta sytuacja ma związek z prawami człowieka?
  - c. Należy potraktować to doświadczenie jako punkt wyjścia do dalszych rozważań na temat kwestii dyskryminacji na podstawie informacji dla osób prowadzących szkolenie.

Wskazówka dotycząca szkolenia: prowadzenie scenek z wycuciem

Rozmowę kwalifikacyjną trzeba prowadzić bardzo ostrożnie: osoba prowadząca szkolenie musi być wystarczająco delikatna, aby nie potraktować „kandydata” w sposób dyskryminujący zbyt mocno tak, że poczuje się on osobiście dotknięty. Z drugiej strony, prowadzący musi być wystarczająco dosadny, aby niestosowne zachowanie było wyraźnie widoczne.

Propozycje dotyczące rozmów kwalifikacyjnych:

Dyskryminacja ze względu na płeć:

- Czy planuje pani założyć rodzinę?
- Kto przejmie pani obowiązki, kiedy będzie pani na urlopie macierzyńskim?
- Czy po powrocie z urlopu macierzyńskiego będzie pani pracowała tylko na część etatu?
- Dlaczego miałbym wybrać na to stanowisko funkcjonariuszkę policji, która za chwilę będzie na urlopie?
- Czy na moim miejscu, nie postąpiłaby pani tak samo?
- Osobiście nic do pani nie mam, myślę, że pani dotychczasowe osiągnięcia są dobre, ale szczerze mówiąc, uważam, że pani sytuacja osobista nie jest zgodna z wymogami na to stanowisko.

Dyskryminacja ze względu na wiek:

- Uważa się, że osoby starsze nie są wystarczająco elastyczne, aby sprostać codziennym wymaganiom. Dlaczego powinienem wybrać pana zamiast młodszego i możliwe, że bardziej dynamicznego, funkcjonariusza policji.
- Dlaczego jest pan zainteresowany tym stanowiskiem, skoro jest pan w połowie drogi do emerytury?
- Nasza policja jest nowoczesną i dynamiczną organizacją. Jak ktoś w pana wieku wpisuje się w ten obraz?
- Dlaczego powinienem wybrać starszego funkcjonariusza policji, który raczej nie pojmie szybko odpowiednich wymogów tego stanowiska?
- Osobiście nic do pana nie mam, myślę, że pana dotychczasowe osiągnięcia są bardzo dobre, ale szczerze mówiąc, uważam, że pański wiek nie jest odpowiedni w odniesieniu do wymogów na to stanowisko.

Handout – Ćwiczenie 2: Scenka – ubieganie się o pracę

UBIEGANIE SIĘ O PRACĘ 1

Jesteś młodą funkcjonariuszką policji, w wieku 28 lat. Masz doskonałe doświadczenie zawodowe i ubiegasz się o stanowisko średniego szczebla kadry zarządzającej w policji. Jesteś mężatką i w niedalekiej przyszłości planujesz mieć dzieci.

Możesz dodać dodatkowe szczegółowe informacje na temat swojej sytuacji osobistej i doświadczenia zawodowego, pod warunkiem że są zgodne z faktami podanymi powyżej.

UBIEGANIE SIĘ O PRACĘ 2

Jesteś funkcjonariuszem policji, w wieku 53 lat. Masz bardzo dobre doświadczenie zawodowe i ubiegasz się o stanowisko średniego szczebla kadry zarządzającej w policji. Masz wieloletnie doświadczenie jako funkcjonariusz patrolujący. Jesteś zmotywowany do podejmowania nowych wyzwań.

Możesz dodać dodatkowe szczegółowe informacje na temat swojej sytuacji osobistej i doświadczenia zawodowego, pod warunkiem że są zgodne z faktami podanymi powyżej.

Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja

Cel ogólny:

Zasada równości i niedyskryminacji zajmuje centralne miejsce w dziedzinie praw człowieka. Ma ona duże znaczenie w kontekście współczesnych zróżnicowanych społeczeństw europejskich. Dogłębne zrozumienie sposobu, w jaki należy analizować sytuacje z perspektywy niedyskryminacji musi być częścią podstawowych umiejętności funkcjonariuszy policji. Takie zrozumienie przyczyni się do zwiększenia skuteczności i efektywności działań policyjnych oraz do uniknięcia złych praktyk i skarg.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie fundamentalnego znaczenia i cech charakterystycznych zasady równości i niedyskryminacji;
- zrozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i jego negatywnego wpływu na grupy mniejszościowe i na skuteczne działania policyjne.

Nastawienie

- zaakceptowanie konieczności konstruktywnego rozwiązywania problemów z zakresu różnorodności i przeciwdziałania dyskryminacji;
- zobowiązanie się do prowadzenia działań policyjnych w sposób bardziej ukierunkowany na zagadnienia równościowe;
- głębsze zrozumienie dla mniejszości.

Umiejętności

- umiejętność oceny analitycznej sytuacji, w których zróżnicowane traktowanie jest zabronione, a w których jest uzasadnione (w odniesieniu do ogólnego traktowania);
- umiejętność odróżnienia dyskryminującego profilowania etnicznego od legalnych metod policyjnych (konkretnie w odniesieniu do profilowania).

Wymogi:

- czas trwania: 60–90 minut;
- materiały:
  - handouty;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- wielkość grupy: maksymalnie 20–25 osób.

Opis ćwiczenia 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja

- 1 Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- 2 Należy rozdać i pokrótce omówić schemat analizy (handout: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja), powołując się na rzeczywiste sytuacje przytoczone przez uczestników lub osobę prowadzącą szkolenie (około 15 minut).
- 3 Należy podzielić uczestników na grupy i rozdać handouty ze studiami przypadków (około 25–35 minut). Należy upewnić się, że grupy:
  - dobrze zrozumiały swoje zadanie;
  - wyznaczyły sprawozdawcę, który przedstawi wyniki dyskusji na forum grupy.
- 4 Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- 5 Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum.
- 6 Należy przeprowadzić ogólną dyskusję w celu wyciągnięcia wniosków.
- 7 Należy podsumować główne punkty i, w razie konieczności, udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się na informacjach dla osób prowadzących szkolenie, ze szczególnym uwzględnieniem dyskryminującego profilowania etnicznego.

Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja

Studium przypadku A: Zawrócenie w punkcie kontroli granicznej

Pan T, obywatel państwa B należący do grupy mniejszości etnicznej, wraz z kierowcą podróżował samochodem z jednej prowincji państwa B do drugiej. W punkcie kontroli policyjnej na granicy prowincji, funkcjonariusze policji zatrzymali jego samochód i zawrócili pana T, natomiast inne samochody miały punkt kontroli bez żadnych problemów. Istnieją dwie różne wersje wydarzeń, które nastąpiły.

Wersja pana T: funkcjonariusze Inspektoratu Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego odmówili mu wjazdu, powołując się na ustną instrukcję władz prowincji, aby nie wpuszczać nikogo o jego pochodzeniu etnicznym.

Wersja władz: pan T próbował wyminąć kolejkę samochodów czekających na przejazd przez punkt kontroli i zawrócił, gdy odmówiono mu priorytetowego traktowania.

Pytania do dyskusji:

1. Czy są jakieś różnice między sposobem, w jaki funkcjonariusze policji potraktowali pana T, a sposobem traktowania innych kierowców? Jeżeli tak, na czym one polegają?
2. Jeżeli istnieje różnica w traktowaniu, czy istnieje również jakieś powiązanie z przyczyną objętą ochroną? Z którą?
  - a. W wersji pana T
  - b. W wersji władz
3. Jeżeli miało miejsce zróżnicowane traktowanie powiązane z przyczyną objętą ochroną, czy można je uzasadnić, czy też miało ono charakter dyskryminujący?

Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja (cd.)

Studium przypadku B: Kontrola tożsamości na stacji kolejowej

Pani W przybyła na stację kolejową w państwie E wraz z mężem i synem. Gdy wysiadła z pociągu, podszedł do niej funkcjonariusz policji i poprosił ją o pokazanie krajowego dokumentu tożsamości. Funkcjonariusz policji nie sprawdzał dokumentów tożsamości żadnej z pozostałych osób, które znajdowały się w tym czasie na peronie, w tym jej męża i syna. Pani W poprosiła funkcjonariusza policji o wyjaśnienie przyczyn kontroli tożsamości; funkcjonariusz odparł, że ma obowiązek sprawdzania tożsamości osób „kolorowych”, takich jak ona, ponieważ wiele z nich jest nielegalnymi imigrantami. Mąż pani W zauważył, że jest to dyskryminacja na tle rasowym, czemu funkcjonariusz policji zaprzeczył, zapewniając, że musi przeprowadzać kontrole tożsamości z uwagi na dużą liczbę nielegalnych imigrantów mieszkających w państwie E. Małżeństwo poprosiło funkcjonariusza policji, aby pokazał swój krajowy dokument tożsamości i odznakę policyjną, na co odparł on, że aresztuje ich, jeżeli nie zmienią swojego nastawienia. Funkcjonariusz zaprowadził ich do biura na stacji kolejowej, gdzie spisał ich dane osobowe i jednocześnie pokazał im swoją odznakę. Pani W, która pochodzi z państwa X, uzyskała obywatelstwo państwa E dwadzieścia lat wcześniej.

Pytania do dyskusji:

1. Czy zaszła jakaś różnica w traktowaniu? Jeżeli tak, na czym ona polegała?
2. Jeżeli istnieje różnica w traktowaniu, czy istnieje również jakieś powiązanie z przyczyną objętą ochroną? Z którą?
3. Jeżeli miało miejsce zróżnicowane traktowanie powiązane z przyczyną objętą ochroną, czy można je uzasadnić, czy też miało ono charakter dyskryminujący?

Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja (cd.)

Analiza praw człowieka – niedyskryminacja

CZĘŚĆ 1: RÓWNE TRAKTOWANIE CZY ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE?

- 1.1. Czy istnieją jakiegokolwiek wskaźniki zróżnicowanego traktowania?
Czy podobne sytuacje są traktowane w różny sposób?
Czy odmienne sytuacje są traktowane podobnie?
- 1.2. Czy zróżnicowane traktowanie ma miejsce w związku z przyczyną objętą ochroną?

Przyczyny objęte ochroną: płeć, „rasa”, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientacja seksualna.

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY DYSKRYMINACJA

- 2.1. Czy podstawy rozróżnienia są racjonalne i obiektywne?
  - Czy zróżnicowane traktowanie jest uzasadnione celem zgodnym z prawem?
  - Czy jest ono odpowiednie? Czy jest ono konieczne? Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś alternatywne opcje?

Notatki informacyjne

Niniejsze informacje dla osób prowadzących szkolenie zawierają przydatne informacje dotyczące czterech ćwiczeń zawartych w tym module, ustrukturyzowane w następujący sposób:

1. **Kluczowe pojęcia**
  - a. Różnorodność i tożsamość
  - b. Równość i niedyskryminacja: podstawowe pojęcia
  - c. Dyskryminacja i profilowanie
2. **Schemat analizy – niedyskryminacja**
  - Ćwiczenie 3: Studia przypadków A i B

1. Kluczowe pojęcia

a. Różnorodność i tożsamość

„Jedną z głównych kwestii [z zakresu „wielokulturowości i wolności”] dotyczy sposobu postrzegania ludzi. Czy należy ich kategoryzować na podstawie odziedziczonych tradycji, w szczególności odziedziczonych religii, społeczności, w których się urodzili, przyjmując, że tożsamość, której nie wybierali, automatycznie ma pierwszeństwo przed przynależnością w innych dziedzinach takich, jak polityka, zawód, klasa, język, literatura, zaangażowanie społeczne i wiele innych powiązań? Czy też należy postrzegać ich jako osoby, które posiadają wiele przynależności oraz powiązań i które same muszą ustalać swoje relatywne priorytety (biorąc odpowiedzialność za następstwa swoich świadomych wyborów)?”.

Amartya Sen (2006), *Identity and Violence*, Nowy Jork, Londyn, Norton, s. 150.

Różnorodność stanowi obecnie bardzo ważny aspekt UE. Dane demograficzne wskazują na wyraźną tendencję w kierunku coraz większej różnorodności. Ta sytuacja powoduje, że UE musi się stawić czoła określonym wyzwaniom, ponieważ obserwuje się zanikanie starych parametrów życia społecznego, które przyczyniały się do tworzenia ładu społecznego, a obecnie ustępują rosnącemu poczuciu braku kontroli i poczuciu niepewności. Państwa członkowskie UE muszą tworzyć społeczeństwo integracyjne i sprzyjające włączeniu społecznemu dla wszystkich osób mieszkających na ich terytorium, dostosowując do tej sytuacji struktury rządowe oraz struktury ogółu społeczeństwa.

W tym kontekście szczególne znaczenie ma kwestia tożsamości (społecznej) oraz sposobu, w jaki ludzie postrzegają samych siebie i innych. Tożsamość jest tak istotnym pojęciem, ponieważ dyskryminacja ze względu na różne czynniki, przemoc na tle etnicznym i rasowym oraz wiele innych przypadków naruszania praw człowieka nierozzerwalnie wiążą się z kwestiami dotyczącymi tożsamości.

Z psychologicznego punktu widzenia tożsamość stanowi podstawową potrzebę ludzką. To „poczucie własnego ja” jest źródłem poczucia przynależności i poczucia własnej wartości. „Potrzeba pozytywnej tożsamości jest potrzebą posiadania dobrze rozwiniętego własnego ja i pozytywnego obrazu tego, kim jesteśmy i kim chcemy być”⁴.

Potrzeby związane z tożsamością stanowią istotną koncepcję w badaniach nad pokojem i konfliktami i są jedną z czterech potrzeb podstawowych, obok przetrwania, dobrostanu i wolności.⁵ Jeżeli czyjaś tożsamość nie jest szanowana, nie jest uznawana lub jest

⁴ Staub, E. (2004), „Basic Human Needs, Altruism, and Aggression”, w: Miller, A. (red.), *The Social Psychology of Good and Evil*, Nowy Jork, Guilford Press, s. 56.

⁵ Galtung, J. (2004), *Transcend and Transform, An Introduction to Conflict Work*, Boulder, Paradigm Publisher, s. 2.

uważana za gorszą, rodzą się problemy komunikacyjne i konflikty społeczne zarówno w kontaktach osobistych, jak i w stosunkach międzynarodowych. W ostatnich latach powszechne były konflikty społeczne związane z kwestią tożsamości, na przykład:

- Wojny domowe w byłej Jugosławii w latach 90. XX w., obok kwestii o szerszym zakresie związanych z władzą, miały silny wymiar religijny/etniczny.
- Tożsamość odgrywała również główną rolę w zamieszkach społecznych w kilku państwach członkowskich UE, przykładowo w zamieszkach w Brixton w Zjednoczonym Królestwie.

Złożona tożsamość

Ograniczanie tożsamości danej osoby tylko do jednego lub dwóch elementów, takich jak pochodzenie etniczne lub religia, oraz wyciąganie daleko idących wniosków na podstawie tej charakterystyki – innymi słowy szufladkowanie ludzi ze względu na pochodzenie etniczne lub wyznawaną religię – stanowi problem. Takie ograniczanie tożsamości ludzi do jednej głównej kategorii przejawia się również w szerszej kategoryzacji ludzi na poziomie cywilizacyjnym⁶.

Po bliższym przyjrzeniu się tej kwestii można zauważyć, że wszyscy posiadamy wiele przynależności lub tożsamości, które razem tworzą różne części naszej tożsamości. Na przykład ktoś może być obywatelem Francji pochodzenia algierskiego, funkcjonariuszem policji, triathlonistą, stanu wolnego, osobą religijną i dobrym kucharzem.

Zarówno indywidualny wybór, jak i kontekst społeczny są decydujące w określeniu, które przynależności/tożsamości dana osoba uważa za znaczące oraz w jaki sposób ustala ona hierarchię ich ważności. Czynniki i konteksty zewnętrzne mogą być szczególnie istotne w budowaniu tożsamości, zwłaszcza gdy te elementy zewnętrzne są podstawą zróżnicowanego traktowania, które neguje uznanie ważnej części czyjejs tożsamości.

Różnorodność i działania policyjne

Coraz większa różnorodność ma daleko idące konsekwencje dla instytucji państwowych, jak i dla ogółu społeczeństwa. Karta Rotterdamska jest pierwszym systematycznym działaniem mającym na celu odniesienie się do wpływu różnorodności na działania policyjne w środowisku UE. Karta Rotterdamska: działania policyjne na rzecz wieloetnicznego społeczeństwa z 1996 r., będąca inicjatywą rotterdamskiej policji, rady miasta Rotterdam oraz organizacji przeciwdziałania dyskryminacji Radar, zawiera szczegółowe wytyczne na temat sposobów radzenia sobie z tą kwestią.

„W tym świecie różnorodności etnicznej i kulturowej rola policji jest kluczowa. W ramach ich szczególnej odpowiedzialności za utrzymywanie porządku publicznego w społeczeństwie funkcjonariusze policji są podstawowymi strażnikami naszych ram społecznych. Są oni również najbardziej widocznymi przedstawicielami służb, które odgrywają rolę społeczną. Rodzi to dwie główne konsekwencje.

Po pierwsze, funkcjonariusze policji zawsze muszą działać – i muszą być widziani w działaniu – w sposób bezsprzecznie sprawiedliwy w stosunku do wszystkich grup oraz z wyraźnym poszanowaniem dla różnic etnicznych i kulturowych. Z powodu ich dużej widoczności funkcjonariusze policji muszą przyjąć, że powinni stanowić wzór do naśladowania dla wszystkich agencji publicznych w promowaniu

⁶ Sen, A. (2006), *Identity and Violence*, Nowy Jork, Londyn, Norton, s. 40 i nast.

poszanowania praw podstawowych.

Po drugie, jeżeli mniejszości mają przewyciężyć te zagrożenia [polegające na staniu się obiektem opresyjnego i dyskryminującego traktowania] i w pełni odgrywać swoją rolę, funkcjonariusze policji muszą dążyć do wykorzystywania swoich specjalnych i wyjątkowych uprawnień w celu wspierania ideałów dotyczących wieloetniczności. Powinni oni wykorzystywać prawo w jego najpełniejszym zakresie w celu zwalczania aktów motywowanych rasizmem i ksenofobią. Funkcjonariusze policji powinni również działać w sposób proaktywny, aby zapobiegać takim działaniom i sprzyjać integracji etnicznej i społecznej”.

Robin Oakley (1997), niezależny doradca ds. równości etnicznej, który przyczynił się do opracowania Karty Rotterdamskiej, w swoim tekście Introduction for the Rotterdam Charter – policing in a multi-ethnic society, dostępnym pod adresem: [www.rotterdamcharter.nl/sites/charter/files/site49_20050603092740_Rotterdam_Charter_\(english\).pdf](http://www.rotterdamcharter.nl/sites/charter/files/site49_20050603092740_Rotterdam_Charter_(english).pdf)

Coraz bardziej zróżnicowane społeczeństwo nakłada na organizacje policyjne szczególne wymagania. Aby świadczyć usługi, które mają takie samo zastosowanie do wszystkich obywateli i są dla nich tak samo dostępne, organizacje policyjne muszą dostosować swoje:

- działania operacyjne, jakość usług i szerszy zakres obowiązków do potrzeb nieustannie zmieniającego się społeczeństwa;
- struktury organizacyjne, w tym rekrutowanie i zatrzymywanie pracowników, ścieżki kariery i wskaźniki efektywności, wewnętrzne przestrzenie dla różnorodności (takie jak gejowskie stowarzyszenia policjantów);
- kształcenie i doskonalenie zawodowe oraz szczególne działania na rzecz podnoszenia świadomości jako środki uzupełniające (które nie rekompensują beczynności na szczeblu operacyjnym i organizacyjnym).

Wskazówka dotycząca szkolenia: korzystanie z ćwiczeń 1 i 2 w celu przedstawienia kluczowych pojęć

Ćwiczenia 1 i 2 są narzędziami przydatnymi do przedstawienia uczestnikom kluczowych pojęć występujących w tym module, jeżeli ich nie znają lub potrzebują przypomnienia. W ramach ćwiczeń stosuje się podejście łatwego odniesienia się do danej sytuacji, aby pomóc uczestnikom zrozumieć pojęcia. Pomocne jest dobre zrozumienie tych podstawowych koncepcji, zanim przejdzie się do bardziej abstrakcyjnych kwestii w ćwiczeniach 3 i 4.

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Poprawa stosunków między policją a mniejszościami

W module 2 omówiono znaczenie relacji opartej na zaufaniu między policją a wszystkimi częściami społeczeństwa, do której kluczem jest traktowanie wszystkich w równy i niedyskryminujący sposób. W przeprowadzonym przez FRA Badaniu UE na temat mniejszości i dyskryminacji (EU-MIDIS, 2010) zapytano 23 500 imigrantów i przedstawicieli etnicznych grup mniejszościowych o ich doświadczenia w zakresie dyskryminacji i wiktymizacji kryminalnej oraz odkryto pilną konieczność i dużą przestrzeń do poprawy stosunków między policją a mniejszościami. W ramach badań uzyskano dowody dotyczące szeregu kwestii, w tym zatrzymań przez funkcjonariuszy policji, które wskazują na:

- konieczność „poprawy postrzegania przez mniejszości funkcjonariuszy policji jako przedstawicieli służb publicznych, który są w stanie odpowiedzieć na potrzeby ofiar przestępstw, a w szczególności na potrzeby ofiar wiktymizacji na tle rasowym”;
- „konieczność podjęcia działań w celu poprawy stosunków z mniejszościami” w rezultacie wysokich wskaźników dostrzeganego dyskryminującego profilowania etnicznego;
- fakt, że osoby należące do grup mniejszościowych, które uważają, że

zostały zatrzymane przez policję ze względu na ich pochodzenie etniczne, mają mniejsze zaufanie do policji. Ma to szkodliwe skutki społeczne, ponieważ może podkopywać zaufanie grup mniejszościowych do policji oraz przekonanie o sprawiedliwym traktowaniu. Jednocześnie prowadzi to do zaniżania liczby przestępstw zgłaszanych przez członków grupa mniejszości imigranckich i etnicznych.

Aby uzyskać więcej informacji, zobacz FRA (2010), EU MIDIS czwarte sprawozdanie z serii „Kluczowe dane”: Zatrzymania przez policję a mniejszości, październik 2010, s. 14, 17, dostępne pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2010/eu-midis-data-focus-report-4-police-stops-and-minorities>

b. Równość i niedyskryminacja: podstawowe pojęcia

Źródła prawne

W obszarze praw człowieka szczególne znaczenie ma zasada równości i niedyskryminacji. W pierwszych dwóch artykułach Powszechnej deklaracji praw człowieka (PDPC) podkreślono znaczenie równości.

Powszechna deklaracja praw człowieka

Artykuł 1

Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw.

Artykuł 2

Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu. [...]

Zasadnicza idea równości jest łatwa do zrozumienia: sam fakt, że osoba fizyczna charakteryzuje się szczególnym kolorem skóry, ma określoną płeć lub wyznanie, nie może powodować różnego / mniej korzystnego traktowania w porównaniu z innymi osobami w porównywalnych sytuacjach. Stosowanie tej prostej idei w konkretnych przypadkach jest jednak bardziej skomplikowane. Podobnie jak w przypadku praw człowieka należy uwzględnić wszelkie istotne okoliczności oraz starannie je wyważyć.

Wszystkie prawa człowieka muszą być gwarantowane na zasadzie niedyskryminacyjnej. W języku prawniczym ten tzw. „dodatkowy” zakaz dyskryminacji zawiera się we wszystkich traktatach dotyczących praw człowieka, jak np. art. 14 EKPC. Oznacza to, że przykładowo w prawo do wolności osobistej i prawo do prywatności nie wolno ingerować w sposób dyskryminujący, między innymi systematyczne zatrzymywanie i przeszukiwanie osób czarnoskórych.

Ponadto prawo do równości i niedyskryminacji jest gwarantowane jako oddzielne i niezależne prawo, zapewniające bardziej kompleksową ochronę przed dyskryminacją, jak na przykład w art. 20 i 21 Karty praw podstawowych UE, dodatkowym protokole 12 EKPC oraz art. 26 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych ONZ.

Szczególne przepisy na poziomie międzynarodowym i poziomie UE zapewniają szczegółowe ramy na rzecz zwalczania dyskryminacji poprzez szeroki zakres środków.

Na poziomie ONZ:

- Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (1965)
- Międzynarodowa konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979)
- Międzynarodowa konwencja ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych (2006)

Na poziomie UE:

- dyrektywa w sprawie równouprawnienia płci w dziedzinie zabezpieczenia społecznego: dyrektywa Rady 79/7/EWG w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (z dnia 19 grudnia 1978 r.)
- dyrektywa w sprawie równości rasowej: dyrektywa Rady 2000/43/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (z dnia 29 czerwca 2000 r.)
- dyrektywa w sprawie równego traktowania w obszarze zatrudnienia i pracy: dyrektywa Rady 2000/78/WE ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (z dnia 27 listopada 2000 r.)
- dyrektywa w sprawie równouprawnienia płci w zakresie dostępu do towarów i usług: dyrektywa Rady 2004/113/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (z dnia 13 grudnia 2004 r.)
- dyrektywa w sprawie równouprawnienia płci (wersja preredagowana): dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja preredagowana) (z dnia 5 lipca 2006 r.)
- decyzja ramowa w sprawie rasizmu: decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych (z dnia 28 listopada 2008 r.)

Przyczyny objęte ochroną

Najbardziej kompleksowy i aktualny wykaz przyczyn objętych ochroną zawiera art. 21 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Zawiera on następujące przyczyny: „płeć, rasa, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientacja seksualna.

Obowiązki wynikające z zasady niedyskryminacji

Państwa są zobowiązane na mocy przepisów niedyskryminacyjnych do:

- poszanowania równości (równości wobec prawa): oznacza to, że władza wykonawcza i sądownicza musi stosować przepisy w sposób niedyskryminacyjny;
- ochrony przed dyskryminacją na poziomie ustawodawczym (jednakowa ochrona prawna);
- podejmowania środków administracyjnych i politycznych na rzecz skutecznej ochrony przed dyskryminacją, w tym:

- ochrony przed dyskryminacją wśród osób prywatnych, między innymi w zakresie dostępu do zatrudnienia i w miejscu pracy oraz dostępu do towarów i usług, w tym mieszkań. Takie środki ochrony przewidziano na przykład w dyrektywie UE w sprawie równości rasowej;
- zakazania w prawie jakiegokolwiek publicznego podżegania do przemocy lub nienawiści wobec (grup) osób ze względu na ich „rasę”, kolor skóry, religię, urodzenie, pochodzenie narodowe lub etniczne. Takie zakazy przewidziano np. w decyzji ramowej UE w sprawie rasizmu;
- wprowadzenia specjalnych lub szczególnych środków w celu przewyciężenia dotychczasowej niekorzystnej sytuacji lub zrekompensowania obecnej niekorzystnej sytuacji lub jej zapobieżenia oraz w celu przyspieszenia postępów w kierunku zapewnienia równości konkretnych grup. Przyjmowanie i utrzymywanie takich „szczególnych środków” – które mogą należeć do kategorii „pozytywna dyskryminacja”, „środki specjalne” lub „traktowanie preferencyjne” – jest wyraźnie dozwolone w przepisach dotyczących praw człowieka i w rzeczywistości samo w sobie nie stanowi dyskryminacji. Przykładem może być przyjmowanie środków specjalnych, aby zareagować na utrzymujące się tendencje dyskryminacyjne wobec kobiet. Środki te powinny jednak mieć charakter tymczasowy, a zakres ich stosowania nie może wykraczać poza to, co jest konieczne do rozwiązania konkretnego problemu dotyczącego nierówności. W tym przypadku istotne znaczenie ma ponownie zasada proporcjonalności.

W kontekście działań policyjnych zasada równości wobec prawa ma szczególne znaczenie. Jednocześnie obowiązek wynikający z praw człowieka polegający na podejmowaniu skutecznych działań w celu zapewnienia ochrony przed dyskryminacją, takich jak działania przeciwko przestępstwom z nienawiści, jest w coraz większym stopniu postrzegane jako niezmiernie istotne w walce z dyskryminacją. Decyzja ramowa w sprawie rasizmu z 2008 r. odzwierciedla zwiększoną świadomość konieczności podjęcia działań pozytywnych.

„Policja, kierując się w szczególności zasadami niezależności i niedyskryminacji, uczciwie wykonuje obowiązki.”

Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji, Rada Europy, Komitet Ministrów Rec(2001)10

Definicje dyskryminacji⁷

„Trybunał w swoim orzecznictwie stwierdził, że aby powstała kwestia na podstawie art. 14 [zakaz dyskryminacji z określonych powodów], musi zaistnieć różnica w sposobie traktowania osób znajdujących się w stosunkowo podobnych sytuacjach [...]. Taka różnica w sposobie traktowania ma charakter dyskryminacyjny, jeżeli nie obiektywnego ani racjonalnego uzasadnienia; innymi słowy, jeśli sposób traktowania nie prowadzi do osiągnięcia celu zgodnego z prawem lub jeżeli między zastosowanymi środkami a realizowanym celem nie istnieje uzasadniony stosunek proporcjonalności”.

Wyrok ETPC z dnia 29 kwietnia 2008 r. w sprawie 13378/05 Burden przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 60

Dyskryminację można postrzegać jako:

- różnicę w sposobie traktowania osób, które znajdują się w podobnej sytuacji;
- zróżnicowane traktowanie, powiązane z przyczynami „objętymi ochroną”;
- brak obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia zróżnicowanego traktowania.

W prawodawstwie UE zawarto rozróżnienie między dyskryminacją bezpośrednią i pośrednią:

dyskryminacja bezpośrednia „ma miejsce, gdy ze względu na pochodzenie rasowe lub etniczne osoba traktowana jest mniej przychylnie niż traktuje się, traktowano lub traktowano by inną osobę w podobnej sytuacji;”

dyskryminacja pośrednia „ma miejsce, gdy pozornie neutralny przepis, kryterium lub praktyka mogą doprowadzić do szczególnie niekorzystnej sytuacji dla osób danego pochodzenia rasowego lub etnicznego w stosunku do innych osób, chyba że taki przepis, kryterium lub praktyka są obiektywnie uzasadnione legalnym celem, a środki mające służyć osiągnięciu tego celu są odpowiednie i konieczne.”

Źródło: art. 2 ust. 2 dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (dyrektywa w sprawie równości rasowej), dostępnej na stronie internetowej: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=pl>

Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) definiuje dyskryminację bezpośrednią jako różnicę w sposobie traktowania osób znajdujących się w podobnych sytuacjach, gdy zasada dotycząca celu zgodnego z prawem i zasada proporcjonalności nie są należycie przestrzegane. Koncepcja dyskryminacji pośredniej koncentruje się na: neutralnych przepisach, kryteriach i praktykach, a następnie stawia pytanie, czy mają one negatywny wpływ na grupy określone daną „przyczyną objętą ochroną”. Powyższą koncepcję dyskryminacji pośredniej można obecnie znaleźć również w orzecznictwie ETPC⁸.

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Rejestrowanie dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie

Dyskryminacja z wielu przyczyn jednocześnie obejmuje dyskryminację wynikającą z więcej niż jednej przyczyny objętej ochroną; jest to przykładowo dyskryminacja ze względu na bycie kobietą i pochodzenie romskie. Większość sądów UE rozpatruje tylko jedną przyczynę dyskryminacji w danej sprawie dotyczącej dyskryminacji bezpośredniej lub pośredniej. Z badania przeprowadzonego przez FRA wynika, że wprowadzenie koncepcji „dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie” do prawodawstwa może pomóc lepiej dostosować przepisy prawa do doświadczeń osób w zakresie dyskryminacji.

Więcej informacji na temat dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie można uzyskać w sekcji „materiały pomocnicze” w tym module oraz w publikacji FRA (2013), Nierówności i dyskryminacja z wielu przyczyn jednocześnie w dostępie do opieki zdrowotnej i pod względem jakości tej opieki, Luksemburg, Urząd Publikacji, dostępnej

⁷ Na podstawie publikacji FRA i Rady Europy (2011), Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, s. 21–55, dostępny pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>.

⁸ Wyrok ETPC z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie nr 57325/05 D.H. i inni przeciwko Republice Czeskiej.

Uzasadnienie/obrona mniej korzystnego traktowania – odmienne, lecz zbliżone podejścia zawarte w EKPC i prawodawstwie UE

Poniższy cytat ETPC zawiera ogólną frazę obronną lub uzasadniającą wszystkie rodzaje dyskryminacji: „jeżeli [różnicowane traktowanie] nie ma obiektywnego ani racjonalnego uzasadnienia”. Innymi słowy, różnicowane traktowanie ma charakter dyskryminacyjny, jeżeli nie ma obiektywnego ani racjonalnego uzasadnienia. Z drugiej strony w prawodawstwie UE ogólne podejście obronne stosuje się wyłącznie w odniesieniu do dyskryminacji pośredniej. W przypadku dyskryminacji bezpośredniej uwzględnia się tylko szczególne i ograniczone argumenty obrony.

Chociaż wspomniane podejścia sformułowano w sposób odmienny, w istocie są one do siebie zbliżone: szczególne argumenty obrony w ramach prawodawstwa UE można umieścić w szerszym kontekście ogólnych argumentów obrony wypracowanych w orzecznictwie ETPC. Innymi słowy, szczególne argumenty obrony w ramach dyrektyw dotyczących niedyskryminacji stanowią szczególne aspekty ogólnej obrony⁹.

W związku z tym poniższy schemat analizy odnoszący się do niedyskryminacji opiera się na podejściu „ogólnych argumentów obrony”.

Wskazówka dotycząca szkolenia: korzystanie z ćwiczeń 3 i 4 w celu zbadania niedyskryminacji

Ćwiczenia 3 i 4 stanowią odpowiednie narzędzia mające na celu zapewnienie pomocy uczestnikom w zapoznaniu się z koncepcją niedyskryminacji i uczciwego traktowania. Ćwiczenia te zapewniają im możliwość zaobserwowania w sposób interaktywny przykładów, w jaki sposób może dochodzić do dyskryminacji oraz w jaki sposób należy zająć się kwestiami związanymi z tym tematem.

c. Dyskryminacja i profilowanie

Instytucje państwowe, w tym policja, muszą przestrzegać zasad równości przy wykonywaniu swoich funkcji. Bardzo istotną kwestią w tym kontekście jest profilowanie przez funkcjonariuszy policji zgodnie z liniami podziałów etnicznych i innymi kryteriami.

Na czym polega profilowanie?

- Ogólnie mówiąc, profilowanie polega na klasyfikowaniu osób fizycznych ze względu na ich cechy, niezależnie od tego czy są one „niezmienne” (np. płeć, wiek, pochodzenie etniczne, wzrost), czy też „zmienne” (np. zwyczaje, preferencje i inne elementy zachowania).
- Chociaż profilowanie samo w sobie stanowi wartościowe narzędzie, może prowadzić do błędów przy przypisywaniu określonych cech do konkretnych preferencji lub zachowań.
- Z badań w dziedzinie psychologii społecznej wynika, że ludzie zwykle kierują się stereotypami w odniesieniu do „innych osób” oraz – na tej podstawie – wyciągają pochopne i błędne wnioski¹⁰.

⁹ Aby uzyskać więcej informacji na ten temat zob. publikacja FRA i Rady Europy (2011), Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, s. 43 i nast., dostępny pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>.

¹⁰ Hogg, M. i Vaughan, G. (2011), Social Psychology, wyd. 6., Essex, Pearson Education Limited, s. 356 i nast.

Profilowanie w pracy policji

Profilowanie może stanowić legalne narzędzie służące do zatrzymywania osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa, gdy dane przestępstwo zostanie popełnione. Podobnie profilowanie może się opierać na wypracowanych założeniach wynikających z doświadczeń i szkoleń, koncentrując się na zachowaniu, a nie na cechach rasowych, etnicznych lub religijnych. Przykładowo funkcjonariusze mogą stosować profile, zgodnie z którymi muszą szukać osób, które wielokrotnie pojawiają się w określonych miejscach; które spotykają się i wymieniają się torbami zanim się rozejdą; które zachowują się w sposób niezrównoważony lub nerwowy; lub które wielokrotnie dokonują znacznych zakupów, używając wyłącznie gotówki.

Profilowanie może stać się problematyczne, w przypadku gdy dana przyczyna objęta ochroną, taka jak pochodzenie etniczne, „rasa” lub przynależność religijna, stanowi jedyny powód, który zaalarmuje funkcjonariusza. Funkcjonariusz może zostać poinstruowany, aby ukierunkował działania na konkretne grupy, lub może rozważyć jedną z tych cech przy podejmowaniu działań, lecz wspomniane rodzaje przyczyn objętych ochroną nie powinny stanowić podstawowej motywacji do podejmowania działań policyjnych. Działania policyjne muszą opierać się na innych czynnikach, określonych w prawie krajowym. Podstawę dla punktu wyjścia stanowi zazwyczaj określenie „uzasadnionych podstaw” w celu sformułowania „podejrzenia”, jak np. podejrzenia, które opierają się na podejrzanym lub nietypowym zachowaniu w danym kontekście. W przeciwnym razie działania podejmowane w drodze profilowania w oparciu o określone przyczyny objęte ochroną, takie jak pochodzenie etniczne, mogą mieć charakter dyskryminacyjny.

Na czym polega dyskryminujące profilowanie etniczne?

Profilowanie etniczne znacznie zyskało na znaczeniu po atakach terrorystycznych, które miały miejsce w Nowym Jorku, Pensylwanii i Waszyngtonie (2011), Madrycie (2004) i Londynie (2005). Organizacje międzynarodowe, takie jak ONZ, Rada Europy i UE, oraz organizacje pozarządowe zgłosiły obawy dotyczące tego rodzaju profilowania, w związku z czym uczestnicy mogą być szczególnie zainteresowani tym tematem. Warto zatem zapoznać się z tym szczególnym rodzajem profilowania.

W publikacji FRA *Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik* odniesiono się do tego tematu i podano następującą definicję:

„Dyskryminujące profilowanie etniczne wiąże się z:

mniej korzystnym traktowaniem osoby, która znajduje się w podobnej sytuacji jak inni (innymi słowy »dyskryminowaniem«), np. poprzez korzystanie przez policję z uprawnień w zakresie zatrzymania i rewizji, w przypadku gdy podstawą decyzji o skorzystaniu przez policję z tych uprawnień jest jedynie lub głównie rasa, pochodzenie etniczne lub religia danej osoby”.

Źródło: FRA (2010), *Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik*, Urząd Publikacji, październik 2010 r., s. 15, dostępny pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/understanding-and-preventing-discriminatory-ethnic-profiling-guide>

2. Schemat analizy – niedyskryminacja¹¹

Zastanówmy się teraz nad kwestią, w jaki sposób należy prowadzić analizę, aby ustalić, czy konkretna sytuacja stanowi przypadek

¹¹ Na podstawie Suntinger, W. (2005), *Menschenrechte und Polizei*, Handbuch für TrainerInnen, Wiedeń, Bundesministerium für Inneres, s. 84–88.

dyskryminacji.

Podobnie jak w przypadku analizy praw człowieka przedstawionej w module 3 pomocne jest przyjęcie podejścia dwuetapowego. Etapy analizy różnią się od etapów określonych w module 3 w odniesieniu do obowiązku poszanowania i ochrony. Istnieją jednak również podobieństwa w odniesieniu do zasady proporcjonalności.

Część 1: Czy ma miejsce nierówne traktowanie związane z określoną cechą danej osoby?
Część 2: Czy istnieje cel lub uzasadniona podstawa takiego nierównego traktowania?

Powyższa analiza prowadzi do ćwiczenia 4 i handoutu 3. Zgromadzone informacje mogą być jednak przydatne w odniesieniu do wszystkich ćwiczeń zawartych w tym module.

Proces analityczny

CZĘŚĆ 1: RÓWNE TRAKTOWANIE CZY ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE?

**1.1. Czy istnieją jakiegokolwiek wskaźniki zróżnicowanego traktowania?
 Czy podobne sytuacje są traktowane w różny sposób?
 Czy odmienne sytuacje są traktowane podobnie?**

Udzielenie odpowiedzi na powyższe pytania pomoże określić podobieństwa i różnice w sposobie traktowania. Dostrzeżenie, w jaki sposób wspomniane cechy nakładają się i różnią, ułatwia skoncentrowanie analizy na elementach, które mogą mieć związek z dyskryminującym traktowaniem.

1.2. Czy zróżnicowane traktowanie ma miejsce w związku z przyczyną objętą ochroną?

Przyczyny objęte ochroną: płeć, „rasa”, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientacja seksualna.

CZĘŚĆ 2: UZASADNIONE ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE CZY DYSKRYMINACJA?

Jeżeli w części 1 analizy zidentyfikowano zróżnicowane traktowanie związane z przyczyną objętą ochroną, wówczas część 2 można wykorzystać w celu określenia uzasadnienia dla zróżnicowanego traktowania oraz ustalenia, czy traktowanie to jest uzasadnione. Zgodnie z międzynarodowym prawem dotyczącym praw człowieka różnica w sposobie traktowania może być uzasadniona wyłącznie wtedy, gdy istnieją ku temu racjonalne i obiektywne przesłanki. Udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania może pomóc to ustalić:

- na wszystkie pytania odpowiedziano „**TAK**”: zróżnicowane

traktowanie jest uzasadnione;

- na co najmniej jedno pytanie odpowiedziano „**NIE**”: zróżnicowane traktowanie nie jest uzasadnione i jest uznawane za dyskryminację.

2.1. Czy podstawy rozróżnienia są racjonalne i obiektywne?

- Czy zróżnicowane traktowanie jest uzasadnione celem zgodnym z prawem?
- Czy jest ono odpowiednie? Czy jest ono konieczne? Czy jest to najmniej inwazyjny środek? Czy istnieją jakieś alternatywne opcje?

Handout – Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja

Studium przypadku A: Zawrótce w punkcie kontroli granicznej

Niniejsza analiza opiera się na wyroku ETPC z dnia 13 grudnia 2005 r. w sprawach nr 55762/00 i 55974/00 Timishev przeciwko Rosji.

Poniższa sprawa dobrze ilustruje...

...czynniki, które sprawiają, że zróżnicowane traktowanie przeobraża się w dyskryminację;

...że uzasadnione jest odmienne traktowanie ludzi w oparciu o racjonalne i obiektywne przyczyny, takie jak zachowanie, lecz odmienne traktowanie ludzi ze względu na przyczyny objęte ochroną, takie jak pochodzenie etniczne, ma charakter dyskryminacyjny.

Analiza

CZĘŚĆ 1: RÓWNE TRAKTOWANIE CZY ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE?

1.1. Czy istnieją jakiegokolwiek wskaźniki zróżnicowanego traktowania?

Czy podobne sytuacje są traktowane w różny sposób?
Czy odmienne sytuacje są traktowane podobnie?

Panu T odmówiono wjazdu na terytorium Ka-Ba, prowincji w państwie B, mimo że innym kierowcom – znajdującym się w takiej samej sytuacji – zezwolono na przekroczenie granicy administracyjnej i wjazd do Ka-Ba.

1.2. Czy zróżnicowane traktowanie ma miejsce w związku z przyczyną objętą ochroną?

W przedmiotowym przypadku kwestia tego, czy zróżnicowane traktowanie miało związek z przyczyną objętą ochroną, jest sporna. Według pana T odmowa wjazdu miała związek z jego pochodzeniem etnicznym, tj. przyczyną objętą ochroną pokrywającą się z „rasą”. Organy utrzymywały, że różnica w sposobie traktowania nie była związana z taką przyczyną, lecz wynikała z tego, że pan T sam takie traktowanie spowodował.

Trybunał przychylił się do wersji wydarzeń skarżącego, którą potwierdzono w drodze niezależnych dochodzeń przeprowadzonych przez organy ścigania i policję. (Tamże, pkt 44)

„Odnosząc się do okoliczności bieżącej sprawy, Trybunał zauważa, że starszy funkcjonariusz policji [Ka-Ba] zakazał funkcjonariuszom policji drogowej zezwalania na wjazd [„pochodzenie etniczne X”]. Ponieważ, w opinii rządu, pochodzenie etniczne osoby nie jest nigdzie wskazane w dokumentach tożsamości [państwa B], nakaz uniemożliwił wjazd nie tylko każdej osobie o pochodzeniu etnicznym [X], lecz również osobom, które jedynie postrzegano jako osoby należące do tej grupy etnicznej. Nie stwierdzono, aby członkowie innych grup etnicznych podlegali podobnym ograniczeniom [...]. Zdaniem Trybunału wyraźnie stanowiło to nierówne traktowanie w odniesieniu do korzystania z prawa do swobodnego przemieszczania się ze względu na pochodzenie etniczne danej osoby”. (Tamże, pkt 54)

CZEŚĆ 2: UZASADNIONE ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE CZY DYSKRYMINACJA?

2.1. Czy podstawy rozróżnienia są racjonalne i obiektywne?

W przypadku ustalenia, że zróżnicowane traktowanie było powiązane z przyczyną objętą ochroną, państwo musi wykazać, że różnica w sposobie traktowania może być uzasadniona. Innymi słowy państwo musi wykazać ważne powody, które można uznać za uzasadnione i obiektywne.

W przedmiotowej sprawie „Rząd nie przedstawił żadnego uzasadnienia dla odmiennego sposobu traktowania osób pochodzenia [X] i osób niebędących pochodzenia [X] w odniesieniu do korzystania przez takie osoby z prawa do swobodnego przemieszczania się. Tak czy inaczej, Trybunał stwierdza, że każdy przypadek odmiennego traktowania, który opiera się wyłącznie lub w decydującym stopniu na pochodzeniu etnicznym danej osoby, nie może zostać obiektywnie uzasadniony w społeczeństwie demokratycznym, budowanym na zasadach pluralizmu i wzajemnego poszanowania odmiennych kultur”. (Tamże, pkt 58)

W związku z tym uznano, że odmienne traktowanie stanowiło dyskryminację.

Studium przypadku B: Kontrola tożsamości na stacji kolejowej

Niniejsza analiza opiera się na orzeczeniu Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 17 sierpnia 2009 r. w sprawie nr 1493/2006 Williams przeciwko Hiszpanii.

Poniższa sprawa dobrze ilustruje...

...główne cechy zabronionej praktyki profilowania etnicznego w działaniach funkcjonariuszy policji: podejmowania działań wyłącznie lub przede wszystkim ze względu na „rasę”, pochodzenie etniczne lub religię danej osoby [...].

...profilowanie etniczne jako naruszenie godności człowieka.

Szczegółowe informacje dotyczące sprawy

Pani W wniosła skargę dotyczącą sposobu, w jaki została potraktowana przez funkcjonariuszy policji, do sądu państwa E, który uznał, że wybiórcza kontrola tożsamości przeprowadzona przez funkcjonariuszy była zgodna z prawem, ponieważ mogła być uzasadniona zgodnym z prawem celem polegającym na kontroli nielegalnej imigracji. Pani W złożyła skargę do Komitetu Praw Człowieka ONZ, który monitoruje wykonywanie Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych. Stwierdziła, że państwo E naruszyło art. 26 MPPOiP, który zabrania dyskryminacji.

Analiza

CZĘŚĆ 1: RÓWNE TRAKTOWANIE CZY ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE?

- 1.1. Czy istnieją jakiegokolwiek wskaźniki zróżnicowanego traktowania?
Czy podobne sytuacje są traktowane w różny sposób?
Czy odmienne sytuacje są traktowane podobnie?**

Nie zaprzeczono, że pani W była jedynym pasażerem zatrzymanym przez funkcjonariusza policji, który przeprowadził kontrolę tożsamości. Została ona zatem potraktowana inaczej niż inni pasażerowie, których tożsamości nie skontrolowano.

- 1.2. Czy zróżnicowane traktowanie ma miejsce w związku z przyczyną objętą ochroną?**

Jakie były przyczyny takiego zróżnicowanego traktowania pani W?

Podczas krajowego postępowania stało się oczywiste, że funkcjonariusz policji zatrzymał panią W i sprawdził jej tożsamość ze względu na kolor jej skóry. Funkcjonariusz policji otwarcie się do tego przyznał. Nie zakwestionowano tego faktu przed sądami krajowymi. Niejasna pozostała jednak kwestia, czy funkcjonariusz ten podjął działanie na podstawie pisemnego rozkazu. Nawet gdyby tak się stało, nie wpłynęłoby to na najważniejszą kwestię, jaką był wyraźny związek między kolorem skóry a sposobem, w jaki pani W została potraktowana przez funkcjonariusza

policji.

Komitet Praw Człowieka stwierdził:

„W bieżącej sprawie na podstawie dokumentacji można wywnioskować, że przedmiotowa kontrola tożsamości miała charakter ogólny. Autorka twierdzi, że nikt przebywający w najbliższym otoczeniu nie został poddany kontroli tożsamości oraz że funkcjonariusz policji, który ją zatrzymał i przesłuchał, odniósł się do jej cech fizycznych w celu wyjaśnienia, dlaczego ona, a nie żadna inna osoba znajdująca się w pobliżu, została poproszona o okazanie dokumentów tożsamości. Skargi te nie zostały obalone przez organy administracyjne i sądowe, przed którymi autorka przedstawiła swoją sprawę, ani w toku postępowania przez Komitetem.

Orzeczenie Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 17 sierpnia 2009 r. w sprawie nr 1493/2006 Williams przeciwko Hiszpanii, pkt 7.4

„Międzynarodową odpowiedzialność państwa za naruszenia Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych należy oceniać w sposób obiektywny oraz może ona wynikać z działań lub zaniechań jakiegokolwiek organu władzy tego państwa. W bieżącej sprawie, mimo iż wydaje się, że w [państwie E] nie wydano żadnego pisemnego nakazu nakładającego wyraźny wymóg przeprowadzania przez funkcjonariuszy policji kontroli tożsamości w oparciu o kryterium koloru skóry, okazuje się, że funkcjonariusz policji sam uznał, że podjął działanie według tego kryterium, które to zostało uznane za uzasadnione przez sądy, które rozpatrywały tę sprawę”. (Tamże, pkt 7.3)

„W takich okolicznościach Komitet może jedynie stwierdzić, że autorka została wybrana do kontroli tożsamości wyłącznie na podstawie jej pochodzenia rasowego oraz że pochodzenie to stanowiło czynnik decydujący dla wzbudzenia wobec niej podejrzeń o bezprawne zachowanie”. (Tamże, pkt 7.4)

CZĘŚĆ 2: UZASADNIONE ZRÓŻNICOWANE TRAKTOWANIE CZY DYSKRYMINACJA?

Jeżeli zróżnicowane traktowanie rzeczywiście ma związek z przyczyną objętą ochroną, kwestia możliwego uzasadnienia takiego traktowania nadal pozostaje otwarta. Zgodnie z międzynarodowym prawem dotyczącym praw człowieka różnica w sposobie traktowania może być uzasadniona wyłącznie wtedy, gdy istnieją ku temu racjonalne i obiektywne przesłanki.

Komitet Praw Człowieka „przywołuje swoje orzecznictwo, zgodnie z którym nie każdy przypadek zróżnicowanego traktowania stanowi dyskryminację, w przypadku gdy kryteria takiego zróżnicowania są racjonalne i obiektywne oraz jeżeli dąży się do osiągnięcia celu uzasadnionego w świetle paktu”.

2.1. Czy podstawy rozróżnienia są racjonalne i obiektywne?

Władze państwa E twierdziły, że przeprowadzenie kontroli tożsamości w tym przypadku było całkowicie zgodne z prawem oraz że miało na celu osiągnięcie uzasadnionego celu, jakim jest kontrola nielegalnej imigracji. Jeżeli przyjmie się, że cel ten jest uzasadniony, należy również przyjąć, w swojej opinii, że „w policyjnych kontrolach tożsamości przeprowadzanych w konkretnym celu, przy należyтым szacunku i zachowaniu koniecznego poczucia proporcjonalności, można rozpatrywać określone cechy fizyczne lub etniczne jako racjonalne wskazanie, że dana osoba nie

pochodzi [z państwa E]”. (Tamże, pkt 4.3)

Chociaż Komitet zgodził się z rządem w sprawie zasadności celu, jakim jest kontrolowanie nielegalnej imigracji, wyraził odmienne stanowisko w kwestii działania policji podjętego wyłącznie na podstawie cech fizycznych i związanych z pochodzeniem etnicznym.

„W rozpatrywanej sprawie Komitet jest zdania, że nie spełniono kryteriów zasadności i obiektywności. Ponadto skarżącej nie zaproponowano żadnego zadośćuczynienia, np. w formie przeprosin stanowiących środek naprawczy”. (Tamże)

Ustalenie braku zasadności i obiektywności przyjęto w kontekście znanych skutków takiego traktowania: „[p]odejmowanie innych działań [ukierunkowanych wyłącznie na osoby o określonych cechach] nie tylko naruszałoby godność osób, których to dotyczy, lecz również przyczyniałoby się do szerzenia ksenofobicznych postaw wśród ogółu społeczeństwa i byłoby sprzeczne ze skuteczną polityką mającą na celu zwalczanie dyskryminacji rasowej”. (Tamże, pkt 7.2)

Wskazówka dotycząca szkolenia: poważne traktowanie wątpliwości uczestników

Niektórzy uczestnicy mogą wyrażać sprzeciw, twierdząc, że funkcjonariusze policji muszą uwzględniać cechy zewnętrzne, aby móc wykonywać swoją pracę. Mogą zastanawiać się, czy w związku z powyższym orzeczeniem w żadnym przypadku nie mogą stosować koloru skóry lub innych cech fizycznych jako istotnych kryteriów w ramach działań policyjnych. Inni uczestnicy mogą zapytać, gdzie należy wyznaczyć granicę między odpowiednim stosowaniem cech zewnętrznych a zabronionym profilowaniem.

Takie uwagi w sposób oczywisty ukazują, dlaczego tak trudno jest się odnieść do kwestii profilowania etnicznego w szkoleniach dla policji, jako że jest ona postrzegana za podważającą niektóre najbardziej podstawowe założenia dotyczące tego, na czym polegają dobre praktyki działań policyjnych. Może powodować to poczucie braku bezpieczeństwa, na co uczestnicy często reagują bardzo emocjonalnie.

Decydujące znaczenie w trakcie szkoleń ma zatem umiejętność postawienia się w sytuacji uczestników i poważnego potraktowania ich obaw.

Materiały pomocnicze

„Klasyczne” i „nowe” przyczyny objęte ochroną

W historycznym kontekście europejskim zasada równości była pierwotnie ukierunkowana na przywileje związane z określonymi grupami w społeczeństwie, np. mężczyznami, osobami o wyższym statusie społecznym lub osobami posiadającymi majątek. Przepisy prawa konstytucyjnego w wielu państwach członkowskich odzwierciedlają takie dzieje.

Wspomniane przyczyny można postrzegać jako przyczyny „klasyczne”. W XX wieku odnotowano istotne rozszerzenie listy zakazanych przyczyn dla odmiennego traktowania. Najobszerniejszą i najbardziej aktualną listę można znaleźć w art. 21 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, który zawiera następujące przyczyny wymagające ochrony: „płeć, rasa, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientacja seksualna”. Niepełnosprawności, wieku, orientacji seksualnej ani cech genetycznych nie uwzględniono wyraźnie w art. 14 EKPC, którą opracowano w 1950 r. Należy jednak pamiętać, że listy zakazanych przyczyn zawarte w większości instrumentów dotyczących praw człowieka nie są wyczerpujące, co oznacza, że mogą być rozszerzane poprzez orzecznictwo.

Dlaczego warto jest zwrócić uwagę na rozszerzenie listy przyczyn? Stanowi to interesujące odzwierciedlenie dwóch powiązanych kwestii:

- sposób postrzegania i wartości w kontekście społecznym ulegają ciągłym zmianom, co znajduje odzwierciedlenie w dynamice rozwoju praw człowieka,
- siły i ruchy społeczne wymuszają rozszerzanie wspomnianej listy. Przekładają się one na język praw człowieka, aby wzmocnić ich żądania: tak jak uczynił to ruch na rzecz praw kobiet oraz niedawno ruch na rzecz lesbijek, gejów, biseksualistów i osób transgenderowych.

Wskazówka dotycząca szkolenia: rozszerzenie wykazu

Kulturę policyjną charakteryzuje zazwyczaj konserwatywne podejście, jeżeli chodzi o zmiany kwestii postrzegania w kontekście społecznym. Podczas omawiania tych kwestii często napotyka się „instynktowną oporność”. Z doświadczenia wnika, że omawianie wspomnianej rozszerzanej listy przyczyn może stanowić pożyteczny sposób na pokazanie szerszego obrazu sytuacji. Pomaga to podjąć ten trudny temat w sposób konstruktywny.

Dyskryminacja z wielu przyczyn jednocześnie

Osoby należące do „widocznych” mniejszości, takich jak Romowie lub osoby pochodzenia afrykańskiego, w większym stopniu są narażone na dyskryminację z wielu przyczyn jednocześnie, czyli dyskryminację z więcej niż jednej przyczyny. Czynniki społeczno-ekonomiczne, takie jak niski dochód, również mogą sprawić, że osoby będą bardziej narażone na dyskryminację z wielu przyczyn jednocześnie.

Jak wspomniano w informacjach dla osób prowadzących szkolenie, większość sądów UE rozpatruje tylko jedną przyczynę dyskryminacji w danej sprawie. Oznacza to, że ofiary dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie napotykać więcej trudności w przedstawianiu swoich spraw w sądzie i uzyskiwaniu odszkodowania za różne formy dyskryminacji, jakich doświadczały. Wprowadzenie koncepcji „dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie” do prawodawstwa może pomóc lepiej dostosować przepisy prawa do złożonych doświadczeń, z jakimi zmagają się osoby w zakresie dyskryminacji.

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Gromadzenie dowodów na dyskryminację

Z przeprowadzonego przez FRA Badaniu UE na temat mniejszości i dyskryminacji (EU-MIDIS, 2010), w którym zapytano 23 500 imigrantów i przedstawicieli etnicznych grup mniejszościowych o ich doświadczenia w zakresie dyskryminacji i wiktymizacji kryminalnej, wynika, że w trakcie 12 miesięcy poprzedzających badanie jeden na czterech respondentów będących członkami grup mniejszościowych lub imigranckich w UE czuł się dyskryminowany z dwóch lub większej liczby przyczyn. Odpowiedzi respondentów wskazały, że najistotniejszą przyczyną dyskryminacji jest pochodzenie etniczne lub imigracyjne. Badane przyczyny dyskryminacji obejmowały: pochodzenie etniczne lub imigracyjne, płeć, orientację seksualną, wiek, religię lub przekonania, niepełnosprawność oraz inne względy istotne dla respondentów.

Aby uzyskać więcej informacji, zobacz FRA (2011), EU Midis piąte sprawozdanie z serii „Kluczowe dane”: Dyskryminacja z wielu przyczyn jednocześnie, Luksemburg, Urząd Publikacji, dostępne pod adresem: <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/eu-midis-data-focus-report-5-multiple-discrimination>

Profilowanie: definicje i potencjalne skutki

Profilowanie etniczne

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Unikanie dyskryminującego profilowania etnicznego

Dyskryminujące profilowanie etniczne jest zasadniczo praktyką rzadko zgłaszaną przez pokrzywdzonych i mało zrozumianą. W publikacji FRA pt. *Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik* przedstawiono profilowanie jako praktykę w kontekście egzekwowania prawa oraz wyjaśniono, w jaki sposób profilowanie w oparciu o rasę, pochodzenie etniczne lub religię uznawane jest za dyskryminujące, a co za tym idzie niezgodne z prawem.

Aby uzyskać więcej informacji, zobacz FRA (2010), *Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik*, Luksemburg, Urząd Publikacji, dostępne pod adresem: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133-Guide-ethnic-profiling_PL.pdf

Jak wspomniano w informacjach dla osób prowadzących szkolenie, przewodnik FRA zawiera terminologię dotyczącą „profilowania etnicznego”. Terminologia ta opiera się na definicjach i wyjaśnieniach przedstawionych przez różne organy, jak np.:

- Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI) przyjęła zalecenie nr 11 dotyczące polityki ogólnej w sprawie zwalczania rasizmu i

dyskryminacji rasowej w działalności policji, w którym zdefiniowano „profilowanie rasowe” jako¹²:

„Wykorzystanie przez policję w prowadzonych czynnościach kontrolujących, obserwacyjnych czy dochodzeniowych, bez obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia, takich względów jak rasa, kolor skóry, język, religia, obywatelstwo lub pochodzenie narodowe lub etniczne”.

- ETPC wydał następujące oświadczenie w tej kwestii w prejudykacie:
„[...] każdy przypadek odmiennego traktowania, który opiera się wyłącznie lub w decydującym stopniu na pochodzeniu etnicznym danej osoby, nie może zostać obiektywnie uzasadniony w społeczeństwie demokratycznym, budowanym na zasadach pluralizmu i wzajemnego poszanowania odmiennych kultur¹³.”
- Komitet Praw Człowieka ONZ wyraził następującą opinię na ten temat:
„[...] w przypadku gdy władze przeprowadzają takie kontrole [tożsamości], cechy fizyczne lub etniczne osób poddawanych takim kontrolom nie powinny same w sobie wskazywać na możliwy nielegalny pobyt tych osób w danym państwie. Kontrole te nie powinny również być ukierunkowane wyłącznie na osoby o szczególnych cechach fizycznych lub etnicznych. Podejmowanie innych działań nie tylko naruszałoby godność osób, których to dotyczy, lecz również przyczyniałoby się do szerzenia ksenofobicznych postaw wśród ogółu społeczeństwa i byłoby sprzeczne ze skuteczną polityką mającą na celu zwalczanie dyskryminacji rasowej¹⁴”.

Trzy rodzaje profilowania w pracy funkcjonariuszy policji:

- **Tworzenie profili w oparciu o określone działania wywiadowcze w odniesieniu do osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa:** profilowanie jak najbardziej stanowi legalne narzędzie służące do zatrzymywania osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa. Stosowanie profili zawierających cechy określonych podejrzanych jako narzędzi stanowiących pomoc przy zatrzymywaniu takich osób jest zazwyczaj postrzegane jako podejście do kwestii działań policyjnych oparte na „zdrowym rozsądku”. Jego podstawę stanowią dowody zgromadzone w odniesieniu do konkretnego wydarzenia lub ciągu wydarzeń.
- **Tworzenie profili, nie opierając się na określonych działaniach wywiadowczych:** profilowanie może stanowić legalne i przydatne narzędzie służące do identyfikowania osób, które mogą być zaangażowane w popełnienie przestępstwa w sposób „ukryty”, np. ukrywając zakazane przedmioty, lub osób, wobec których istnieje prawdopodobieństwo, że popełnią przestępstwo w przyszłości, np. osoby planujące rozbój. Profile, które w znacznym stopniu opierają się na rodzajach zachowań, w mniejszym stopniu wydają się dyskryminować na podstawie „rasy”, pochodzenia etnicznego i religii.
- **Tworzenie profili w oparciu o uogólnienia:** profilowanie może być wynikiem polityki organizacyjnej, na przykład gdy wydaje się wyraźne pisemne lub ustne zalecenia, aby podejmować działania ukierunkowane na konkretne grupy osób. Takie profilowanie może również występować na poziomie operacyjnym, na którym poszczególni funkcjonariusze mogą kierować się stereotypami lub uogólnieniami na podstawie „rasy”, pochodzenia etnicznego lub religii. Może być to świadomie potęgowane przez osobiste uprzedzenia; funkcjonariusze mogą nie zdawać sobie również

¹² Rada Europy, Europejska Komisja przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (2007), Zwalczanie rasizmu i dyskryminacji rasowej w działalności policji, CRI(2007)39, Strasburg, Rada Europy, zalecenie przyjęte dnia 29 czerwca 2007 r.

¹³ Wyrok ETPC z dnia 13 grudnia 2005 r. w sprawach nr 55762/00 i 55974/00 Timishev przeciwko Rosji, pkt 58.

¹⁴ Orzeczenie Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z dnia 17 sierpnia 2009 r. w sprawie nr 1493/2006 Williams przeciwko Hiszpanii, pkt 7.2.

sprawy z zakresu, w jakim kierują się takimi uogólnieniami i stereotypami.

Rozróżnienie między dozwolonym profilowaniem a dyskryminującym profilowaniem etnicznym

W przypadku gdy funkcjonariusze policji zatrzymują pojedyncze osoby, a decyzje o zatrzymaniu są podejmowane wyłącznie lub przede wszystkim w oparciu o „rasę”, pochodzenie etniczne lub religię danej osoby, stanowi to dyskryminację bezpośrednią i jest niezgodne z prawem. Pojęcie „główna przyczyna” oznacza, że funkcjonariusz nie zatrzymałby danej osoby z innego powodu niż ze względu na jej „rasę”, pochodzenie etniczne lub religię. Chociaż „rasa”, pochodzenie etniczne lub religia mogą należeć do czynników uwzględnianych przez funkcjonariusza, nie mogą one stanowić jedyne ani głównego powodu zatrzymania¹⁵.

Przykład z publikacji FRA Rozumienie dyskryminującego profilowania etnicznego i zapobieganie mu: przewodnik „W następstwie serii brutalnych napadów rabunkowych w Wiedniu w Austrii dokonanych rzekomo przez dwóch ciemnoskórych sprawców, funkcjonariuszom organów ścigania rozkazano zatrzymywać wszystkich czarnoskórych mężczyzn widzianych w grupach w celu przeprowadzenia kontroli tożsamości. W wyniku publicznych protestów rozkaz zawężono do »czarnoskórych Afrykanów, w wieku ok. 25 lat i mających 170 cm wzrostu, szczupłych, noszących [...] kurtki puchowe«. Jednego dnia policja zatrzymała i zrewidowała 136 czarnoskórych mężczyzn, ale w przypadku żadnego z nich nie stwierdzono związku z rabunkami. Zatrzymywanie osób na podstawie pierwotnego opisu podejrzanego można uznać za przykład dyskryminacji bezpośredniej, zaś zastosowania drugiego profilu raczej nie można uznać za taką dyskryminację. Pochodzenie etniczne podejrzanego odgrywa oczywiście ważną rolę w zidentyfikowaniu go. Nie może jednak stanowić jedynej podstawy środków podejmowanych przez organy ścigania w stosunku do tej osoby. Z obserwacji powyższych przypadków wynika, że »podejrzenie«, które musi powstać, aby policja podjęła działania, należy opierać na zachowaniu osoby lub podobnym czynniku, który ją wyróżnia, a nie na cechach takich jak »rasa«, pochodzenie etniczne czy religia”. (Tamże, s. 22)

Dyskryminacja celowa – skutek dyskryminujący

W dyskusjach dotyczących profilowania etnicznego pojawiają się opinie, że profilowanie etniczne nie może mieć charakteru dyskryminującego, ponieważ jego celem nie jest dyskryminacja. W odpowiedzi należy zwrócić uwagę na dwie kwestie:

- Międzynarodowe prawo dotyczące praw człowieka wyjaśnia, że dyskryminacja obejmuje nie tylko przypadki celowego traktowania danej osoby w sposób mniej korzystny, ale również sytuacje, w których mniej korzystne traktowanie jest skutkiem określonych działań, bez „złych zamiarów”.
- Wrażliwa na zagadnienia równościowe policja musi zatem zastanowić się, w jaki sposób jej działania są postrzegane i odbierane.

Dlaczego dyskryminujące profilowanie etniczne jest szkodliwe i przynosi efekty odwrotne do zamierzonych?¹⁶

¹⁵ http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1133- Guide-ethnic-profiling_PL.pdf

¹⁶ Na podstawie tamże s. 37 i nast.

- **Negatywne skutki na poziomie osoby:** Narusza godność człowieka i może poniżać poszczególne osoby lub nawet wywoływać u nich traumatyczne skutki. Szerokie profilowanie lekceważy odrębność każdej osoby. Prawo wymaga indywidualnego traktowania każdej osoby. Chociaż prawdą może być, że islamscy ekstremistyczni terroryści związani z danym zagrożeniem wyglądają zwykle na muzułmanów lub na osoby pochodzące z Azji, nie może to prowadzić do założenia, że wszyscy muzułmanie lub wszystkie osoby wyglądające na Azjatów są terrorystami.
- **Negatywne skutki na poziomie społeczności:** Z podobnych powodów dyskryminujące profilowanie etniczne można także uznać za przynoszące efekty odwrotne do zamierzonych. Jeżeli działania podejmuje się na podstawie niezgodnego z prawem profilowania, może to spowodować wzrost napięć na tle rasowym oraz podsycenie niechęci grup mniejszościowych wobec policji i większości społeczeństwa. Ogół omawianych „indywidualnych doświadczeń może przekładać się na negatywne efekty grupowe”. W przypadku zastosowania profilu rasowego, etnicznego lub religijnego, grupa mniejszościowa może zacząć postrzegać wewnątrz siebie samą siebie w sposób negatywny, natomiast na zewnątrz szersza społeczność może zacząć postrzegać negatywnie daną społeczność. Grupa mniejszościowa może stać się „podejrzaną społecznością”, kojarzoną przez opinię publiczną z przestępczością. Może to powodować dodatkowe negatywne skutki, takie jak wzrost uprzedzeń rasowych. Policja może przeznaczyć nieproporcjonalnie duże zasoby na nadzorowanie danej grupy mniejszościowej, co z kolei może prowadzić do większej liczby aresztowań, tworząc samospełniający się związek między wzmożonymi działaniami policyjnymi i wyższym wskaźnikiem aresztowań.

Negatywne skutki dla skutecznych działań policyjnych: Dwie kwestie wskazują na negatywne skutki dyskryminującego profilowania etnicznego na skuteczność policji:

- Profilowanie etniczne może obniżyć wskaźnik wykrywalności i aresztowań w ramach działań policyjnych. Niektóre dowody pochodzące z badań przeprowadzonych na temat przemytników narkotyków, świadczą o tym, że usunięcie „rasy” lub pochodzenia etnicznego z ogólnego profilu kryminalnego zamiast z profilu konkretnego podejrzanego i wymóg uwzględniania przez funkcjonariuszy określonych kryteriów nieetnicznych, mogą przyczynić się do poprawy skuteczności lub zwiększenia wskaźnika wykrywalności i aresztowań w ramach działań policyjnych przy jednoczesnym uniknięciu dyskryminującego traktowania. Profile są zarówno przewidywalne, jak i możliwe do omięcia. Zbytne poleganie na stereotypowym profilu może w rzeczywistości w miarę upływu czasu zwiększyć ogólny wskaźnik przestępczości odnoszący się do danego przestępstwa z dwóch powodów:
  - Po pierwsze, grupy niezwiązane z pewnymi przestępstwami mogą popełniać dane przestępstwa, podczas gdy uwaga policji pozostaje skoncentrowana na innej grupie. Dlatego też, nawet jeżeli organy ścigania mogą osiągnąć pewien wskaźnik wykrywalności i aresztowań wśród mniejszości, wskaźnik przestępczości wśród większości społeczeństwa może wzrosnąć właśnie dlatego, że jej członkowie nie są typowani i w związku z tym istnieje mniejsze prawdopodobieństwo złapania ich.

- Po drugie grupy, które są przedmiotem stereotypów w zakresie przestępczości, mogą spełnić ten stereotyp – proces ten znany jest socjologom i kryminologom z teorii takich jak „znakowanie”.
- Profilowanie etniczne może doprowadzić do braku współpracy, co z kolei może obniżyć skuteczność policji: działania policji zależą ściśle od współpracy z obywatelami; jeżeli zaufanie do policji ulegnie zniszczeniu, współpraca staje się mniej prawdopodobna. Organy ścigania polegają na obywatelach nie tylko jako na świadkach w trakcie dochodzeń w sprawie przestępstw, ale także w zakresie zapobiegania incydentom i ich wykrywania. Bez współpracy ze strony obywateli funkcjonariusze organów ścigania rzadko rozpoznają lub zatrzymują podejrzanych lub doprowadzają do skazania ich. Badania w Zjednoczonym Królestwie i w Stanach Zjednoczonych pokazują, że niezadowolenie obywateli z kontaktów z policją podważa zaufanie publiczne do organów ścigania i negatywnie wpływa na współpracę z nimi. Związane jest to z faktem, że omawiane osoby dzielą się swoimi doświadczeniami z członkami rodziny, przyjaciółmi i współnikami

MODUŁ 6: PRAWA CZŁOWIEKA FUNKCJONARIUSZY POLICJI

Wprowadzenie	175
Ćwiczenie 1: Doświadczenia w zakresie praw człowieka	176
Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy	178
Handout – Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy	180
Notatki informacyjne	182
1. Kluczowe pojęcia	182
a. Czy funkcjonariusze policji mają policji prawa człowieka?	182
b. Wyzwania związane z prawami człowieka funkcjonariuszy policji	184
c. Które prawa człowieka mają szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy policji?	186
2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka	188

Prawa człowieka funkcjonariuszy policji

Wprowadzenie

Temat praw człowieka funkcjonariuszy policji jest ważnym elementem szkolenia i pojawia się na prawie każdym kursie szkoleniowym w zakresie praw człowieka: „Co z moimi prawami człowieka? Kogo one interesują?”. Poważne podejście do tych kwestii może przyczynić do zaakceptowania przez funkcjonariuszy policji systemu praw człowieka jako całości. Funkcjonariusze policji muszą zrozumieć korzyści wynikające z praw człowieka nie tylko dla innych, ale również dla nich samych. W czasie wykonywania swoich obowiązków funkcjonariusze policji mają do czynienia z wieloma zagadnieniami dotyczącymi praw człowieka; zagadnienia te bezpośrednio dotyczą również ich samych, jeżeli chodzi o ich własne prawa.

Można rozważyć rozpoczęcie kursu szkoleniowego w ramach tego modułu, podejmując starania mające na celu pokazanie uczestnikom, że ich obawy są poważnie traktowane. Pomoże to ograniczyć moralne „oskarżenia” związane z prawami człowieka i przyczyni się do pozytywnego podejścia do kwestii praw człowieka w czasie kursu szkoleniowego.

Obawy uczestników wywodzą się czasem z poczucia, że ani społeczeństwo ani organy policyjne nie szanują lub nie doceniają ich pracy. W trakcie dyskusji użyteczne może być poproszenie uczestników o podanie konkretnych przykładów, a następnie zbadanie tych przykładów z perspektywy praw człowieka. Aby zmaksymalizować wkład w ćwiczenie, należy zapoznać się z zasadami i przepisami krajowymi ustanowionymi w celu konkretnej ochrony funkcjonariuszy policji, takimi jak kodeks karny, wewnętrzne przepisy dotyczące warunków pracy, środki operacyjne na potrzeby ochrony funkcjonariuszy policji i działania związków zawodowych policji.

Ćwiczenie 1: Doświadczenia w zakresie praw człowieka

Cel ogólny:

W trakcie szkolenia z zakresu praw człowieka funkcjonariusze policji często poruszają kwestię swoich praw człowieka, ponieważ nie czują się chronieni tymi prawami. Dlatego też dobrym rozwiązaniem jest przyjęcie aktywnego podejścia do tego zagadnienia i włączenie go do początkowego etapu szkolenia.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- rozumienie pojęcia prawa człowieka funkcjonariuszy policji.

Nastawienie

- większa akceptacja praw człowieka innych przez uznanie swoich własnych;
- zwiększenie świadomości własnych praw i funkcji uprawniającej praw człowieka;
- poczucie przynależności do systemu praw człowieka, a nie do przeciwników tego systemu.

Umiejętności

- umiejętność przeprowadzania analizy praw człowieka w odniesieniu do struktur i praktyk organizacyjnych.

Wymogi:

- czas trwania: 60–70 minut;
- materiały:
  - flipchart z pytaniami do dyskusji;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: 15–20 osób.

Opis ćwiczenia 1: Doświadczenia w zakresie praw człowieka

- 1 Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- 2 Należy poprosić każdego z uczestników o zastanowienie się nad 2–3 przykładami sytuacji, których osobiście doświadczyli lub o których słyszeli i w których ich prawa człowieka jako funkcjonariuszy policji były szanowane lub chronione, oraz o podanie kolejnych 2–3 przykładów sytuacji, w których prawa te nie były szanowane ani chronione. Obie kategorie przykładów należy zapisać na flipcharcie (około 10 minut).
- 3 Podane przykłady powinny być jak najkonkretniejsze oraz powinny przedstawiać praktykę organizacyjną, porządek, faktyczną sytuację lub krótki scenariusz/przypadek. Innymi słowy lepszy jest konkretny przykład taki jak „w zeszłym tygodniu mój przełożony wezwał mnie i zwrócił się do mnie[...]” niż bardziej ogólne „przełożonych nie obchodzą potrzeby pracowników”.
- 4 Należy poprosić uczestników o utworzenie grup dyskusyjnych składających się z 3–4 osób i omówienie swoich doświadczeń oraz wybranie 2–3 pozytywnych i negatywnych przykładów, które zaprezentują na forum (około 25 minut).
- 5 Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- 6 Grupy prezentują swoje przykłady na forum. Omawiają je (jakie są wrażenia innych uczestników? Czy omawiany przykład ma również zastosowanie do środowiska pracy innych uczestników?) Należy przyjrzeć się przykładom z perspektywy praw człowieka: jakie znaczenie mają omawiane przykłady w stosunku do praw człowieka? Jakich praw dotyczą? Jakie struktury organizacyjne sprzyjają zwykle pełnemu korzystaniu przez funkcjonariuszy policji ze swoich praw człowieka, a jakie utrudniają? (około 30 minut)
- 7 Należy podsumować główne punkty i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie.

Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy

Cel ogólny:

W trakcie szkolenia z zakresu praw człowieka funkcjonariusze policji często poruszają kwestię swoich praw człowieka, ponieważ nie czują się chronieni tymi prawami. Dlatego też dobrym rozwiązaniem jest przyjęcie aktywnego podejścia do tego zagadnienia i włączenie go do początkowego etapu szkolenia.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- rozumienie pojęcia prawa człowieka funkcjonariuszy policji;
- znajomość odpowiednich zagadnień związanych z analizą praw człowieka w odniesieniu do własnych praw.

Nastawienie

- większa akceptacja praw człowieka innych przez uznanie własnych;
- zwiększenie świadomości własnych praw i funkcji uprawniającej praw człowieka;
- poczucie przynależności do systemu praw człowieka, a nie do przeciwników tego systemu.

Umiejętności

- umiejętność przyjęcia perspektywy praw człowieka w odniesieniu do własnych praw;
- umiejętność stawiania odpowiednich pytań dotyczących analizy praw człowieka i korzystania z nich w ramach własnych kontekstów organizacyjnych uczestników.

Wymogi:

- czas trwania: 60–90 minut;
- materiały:
  - handout 1 ze studium przypadku i pytaniami pomocniczymi;
  - opcjonalnie: prezentacja PowerPoint i projektor;
  - flipchart;
- miejsce: sala wykładowa i dwie sale do ćwiczeń w grupach;
- liczebność grupy: 15–20 osób.

Opis ćwiczenia 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy

- ❶ Należy przedstawić cel ogólny i cele szczegółowe ćwiczenia.
- ❷ Należy zaprezentować przypadek na forum.
- ❸ Należy rozdać handout. (Studium przypadku i pytania pomocnicze)
- ❹ Należy poprosić uczestników o samodzielne zastanowienie się nad własnym podejściem do rozwiązania studium przypadku.
- ❺ Należy poprosić uczestników o utworzenie grup składających się z 5–6 osób i omówienie przypadku.
- ❻ Należy odpowiedzieć na wszystkie pytania, które pojawią się w trakcie pracy w grupach.
- ❼ Należy poprosić grupy o przedstawienie wyników dyskusji na forum. Należy omówić proponowane rozwiązania i zapisać najważniejsze punkty na flipcharcie.
- ❽ Należy podsumować główne punkty i udzielić porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb, opierając się w razie potrzeby na informacjach dla osób prowadzących szkolenie.

Handout – Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy

Studium przypadku: Dyskryminacja w miejscu pracy

Mimo szeregu wniosków złożonych przez siedem lat asystentka komendanta policji Alison Halford nie została awansowana. Uważa, że jej przełożony, komendant, nie awansował jej, ponieważ sprzeciwił się jej zaangażowaniu w równe traktowanie kobiet i mężczyzn. W związku z tym Alison Halford wszczęła postępowanie w sprawie dyskryminacji ze względu na płeć.

W kolejnych miesiącach czuła, że ze względu na jej skargę niektórzy członkowie jej wydziału prowadzili przeciwko niej „kampanię”. Twierdziła, że telefon stacjonarny znajdujący się w jej prywatnym biurze był na podsłuchu w celu uzyskania informacji, które można by wykorzystać przeciwko niej w postępowaniu w sprawie dyskryminacji. Przedstawiła dowody potwierdzające te zarzuty i stwierdziła, że doszło do naruszenia praw człowieka.

Pytania do dyskusji:

1. Które prawa człowieka mają zastosowanie?
2. Czy podsłuchiwanie telefonu biurowego stanowiło ingerencję w prawa człowieka?
3. Czy podsłuchiwanie telefonu biurowego stanowiło naruszenie praw człowieka?
4. O jakie (sprzeczne) interesy chodzi?
5. Jakie inne obszary wywołujące napięcia mogą powstać w odniesieniu do praw człowieka w miejscu pracy?

Handout – Ćwiczenie 2: Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy^(cd.)

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA/INGERENCJA PAŃSTWA

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

1.2. Czy jakiegokolwiek działanie państwa stanowi ingerencję w mające zastosowanie prawa człowieka?

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

2.1. Czy istnieje krajowa podstawa prawna działania państwa?

Notatki informacyjne

W niniejszych informacjach dla osób prowadzących szkolenie omówiono prawa człowieka funkcjonariuszy policji. Następnie przeprowadzono analizę studium przypadku dotyczącego poszanowania praw człowieka przy wykorzystaniu schematu analizy przedstawionego w module 3.

1. Kluczowe pojęcia

- Czy funkcjonariusze policji mają prawa człowieka?
- Wyzwania związane z prawami człowieka funkcjonariuszy policji.
- Które prawa człowieka mają szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy policji?

2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka

- Zastosowanie analizy praw człowieka, w szczególności zasady proporcjonalności, w odniesieniu do praw człowieka funkcjonariuszy policji.

1. Kluczowe pojęcia

a. Czy funkcjonariusze policji mają prawa człowieka?

Przy omawianiu praw człowieka najistotniejsze ustalenia dotyczą związku między osobami prywatnymi a państwem. Przy omawianiu kwestii dotyczących praw człowieka i policji pierwszym ustaleniem jest to, że policja działa jako funkcjonariusze publiczni i jest tym samym zobowiązana do poszanowania i ochrony praw ludzi. Sami funkcjonariusze policji często jednak zadają pytanie, czy w trakcie wykonywania obowiązków także im przysługują prawa człowieka. Odpowiedź brzmi po prostu „tak”.

- Funkcjonariuszom policji przysługują te same prawa i wolności co innym osobom i są oni chronieni prawami człowieka w czasie wykonywania swojej pracy. Funkcjonariusze policji mogą odnosić się do swoich praw określonych w różnych międzynarodowych dokumentach obejmujących prawa człowieka, takich jak: Europejska Konwencja Praw Człowieka (EKPC) lub Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (MPPOiP). Takie same zasady mają zastosowanie do praw człowieka funkcjonariuszy policji oraz do praw człowieka ogólnie. Prawa policji mogą być ograniczone, ale jedynie jeżeli są to prawa względne, a ich ograniczenie w społeczeństwie demokratycznym jest konieczne, aby policja funkcjonowała zgodnie z prawem i z poszanowaniem zasady proporcjonalności¹.
- Prawa człowieka są niepodzielne i dotyczą wszystkich ludzi ze względu na ich przyrodzoną godność. Wstąpienie do organizacji policyjnej lub przywdzianie munduru nie oznacza, że należy poświęcić swoje prawa człowieka w imię wewnętrznych zasad

¹ Rada Europy, Komitet Ministrów (2001), uzasadnienie, zalecenie Rec(2001)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące Europejskiego Kodeksu Etyki Zawodowej Policji, 19 września 2001 r.

danej organizacji. Zgodnie ze wcześniejszą wykładnią prawa człowieka nie miały zastosowania do funkcjonariuszy policji², ale to ograniczone podejście jest już przestarzałe.

- Jeden wyjątek od tego ogólnego pojęcia praw człowieka funkcjonariuszy policji można znaleźć w art. 11 EKPC³, który odnosi się do prawa do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się. Art. 11 ust. 2 nie stanowi dla państwa przeszkody w nakładaniu zgodnych z prawem ograniczeń korzystania z prawa do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej. Ze względu na szczególną pozycję funkcjonariuszy publicznych ich prawo do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się może podlegać większym ograniczeniom niż prawo do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się zwykłych obywateli. Taka możliwość ograniczenia odzwierciedla interes państwa w nadawaniu pierwszeństwa niezbędnym funkcjom ochrony przed interesami indywidualnymi. Całkowita odmowa prawa do wolności zgromadzeń i stowarzyszania się może jednak nie stosować się do art. 11 ust. 2 EKPC. Ograniczenia muszą być zgodne z prawem krajowym i nie mogą mieć charakteru arbitralnego⁴. Uznano, że nałożony na Węgrzech na funkcjonariuszy policji konstytucyjny zakaz działalności politycznej i członkostwa w partiach politycznych nie narusza art. 10 i 11 EKPC, ponieważ służył zgodnemu z prawem celowi depolityzacji policji po erze komunizmu i że nie był on nieproporcjonalny w czasie transformacji z reżimu totalitarnego na demokrację pluralistyczną⁵.

Narażenie na trudne sytuacje jest częścią pracy funkcjonariusza policji. Zrozumiałe jest, że narażanie na trudne sytuacje może wywoływać emocje, takie jak złość lub agresja. W czasie kursu szkoleniowego uczestnicy mogą użyć argumentów takich jak: „Jako funkcjonariusz policji muszę pogodzić się z tym, że ludzie krzyczą na mnie, opluwają mnie, nie szanują, rzucają we mnie kamieniami, a ja mimo wszystko muszę ich szanować, być miły i zachować spokój. To zbyt wiele”.

Dlatego też organizacja policyjna musi zapewnić, aby funkcjonariusze policji otrzymali wystarczające wytyczne operacyjne zanim znajdą się w takiej sytuacji. Należy również poświęcić trochę czasu na omówienie przeprowadzonej trudnych operacji policyjnych. Szkolenie oferuje możliwość zwiększania świadomości wśród funkcjonariuszy policji w zakresie znaczenia – dla nich samych, dla policji i społeczeństwa jako ogółu – ochrony i poszanowania praw człowieka nawet w trudnych sytuacjach.

Funkcjonariusze policji często uznają agresywne działania wymierzone policję za naruszenie praw człowieka, ale nie można mówić o naruszeniu praw człowieka w odniesieniu do działań osób fizycznych wymierzonych w funkcjonariuszy policji. Właściwa oś praw człowieka przebiega faktycznie między funkcjonariuszem policji a organizacją policyjną. W jakim stopniu funkcjonariusze policji są przygotowani do operacji? Jakie środki chronią ich w niebezpiecznych sytuacjach? Jakiego wyposażenia wymagają? Jakie strategiczne środki operacyjne zastosowano?

Europejski Kodeks Etyki Zawodowej Policji, Komitet Ministrów Rec(2001)10

Artykuły

31. Funkcjonariusze policji, co do zasady, korzystają z tych samych praw

² Dotyczyło to także na przykład funkcjonariuszy państwowych, członków sił zbrojnych oraz skazanych.

³ Zob. także Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (MPPOiP), 16 grudnia 1966 r., art. 22 ust. 2.

⁴ Grabenwarter, C. (2005), Europäische Menschenrechtskonvention, Wiedeń, Verlag C. H. Beck, s. 263 i 271.

⁵ Wyrok ETPC z dnia 20 maja 1999 r. w sprawie nr 25390/94 Rekvényi przeciwko Węgrom.

- obywatelskich i politycznych, co ogół obywateli. Ograniczenia w tym zakresie mogą być wprowadzone w zgodzie z prawem i Europejską Konwencją Praw Człowieka i tylko, gdy są niezbędne dla wykonywania funkcji policyjnych w społeczeństwie demokratycznym.
32. Jako urzędnicy państwowi, funkcjonariusze policji korzystają z praw socjalnych i ekonomicznych, w najszerszym możliwym zakresie. W szczególności, powinni oni mieć prawo do powoływania lub uczestnictwa w organizacjach reprezentujących ich interesy, do otrzymywania stosownego wynagrodzenia i ubezpieczenia społecznego oraz być objęci specjalnymi ubezpieczeniami zdrowotnymi i społecznymi, biorąc pod uwagę szczególny charakter ich pracy.
  33. Ocena środków dyscyplinarnych, stosowanych w stosunku do funkcjonariuszy policji, należy do niezależnego organu lub sądu.
  34. Władze publiczne powinny wspierać funkcjonariuszy policji, przeciwko którym wystosowano fałszywe oskarżenia dotyczące ich działań.

b. Wyzwania związane z prawami człowieka funkcjonariuszy policji

- Jeżeli warunki pracy i struktury organizacyjne lub środki nie zapewniają lub nawet podważają/naruszają prawa człowieka funkcjonariusza policji. „Mój szef tylko wydaje rozkazy. Zawsze mówi: »Jak się nie podoba, możesz odejść. Dopóki tu pracujesz, podlegasz moim rozkazom«. Lub „poproszono nas o udostępnienie próbek DNA – to jest niezgodne z prawami człowieka”.

Dowódcy policji odpowiadają za szanowanie praw człowieka swoich pracowników. Czynniki strukturalne i kultura służby policyjnej również wpływają na prawa cywilne, gospodarcze i socjalne funkcjonariuszy policji, takie jak warunki pracy/godziny pracy, zabezpieczenie społeczne, przejrzystość i udział w procesach komunikacyjnych i zarządzania, zarządzanie zasobami ludzkimi, odpowiedzialność za zarządzanie lub szkolenia i edukacja. Dokładniejsze przyjrzenie się organizacji z perspektywy praw człowieka dostarcza ważnych informacji na temat tego, czy sceneria sprzyja prawom człowieka funkcjonariuszy policji.

- Jeżeli funkcjonariusze policji mają do czynienia z agresywnym, bardzo aktywnym lub pełnym przemocy zachowaniem, a ich możliwości w zakresie łagodnej interwencji są ograniczone – z ich punktu widzenia. „W czasie protestów musimy stać w szeregu. Protestujący prowokują nas, opluwają, obrzucają przedmiotami i agresywnie się zachowują, a wszystko co nam wolno zrobić, to schować się za tarczą”.

Podczas wykonywania funkcji policyjnych, w szczególności przy korzystaniu z uprawnień policyjnych, funkcjonariusz policji nie działa jako osoba prywatna, ale jako organ państwa. Obowiązek państwa w zakresie poszanowania i ochrony praw człowieka ma zatem bezpośredni wpływ na opcje, z jakich funkcjonariusz policji może skorzystać, aby odpowiedzieć na agresję. Prawa funkcjonariuszy policji, którzy mogą ryzykować obrażeniem lub śmiercią w celu wypełnienia swoich obowiązków również muszą być szanowane i chronione, na przykład przez zapewnianie środków ochrony, dokładne planowanie operacji policyjnych lub stosowanie środków zapobiegawczych. Ograniczenia praw funkcjonariusza policji mogą być konieczne do wykonania funkcji policyjnych, ale wszelkie takie ograniczenia muszą odzwierciedlać zasadę proporcjonalności. Biorąc pod uwagę szczególną rolę policji jako organu państwowego, jej prawa mogą zostać bardziej ograniczone niż prawa „zwykłych obywateli”. We wspomnianym wcześniej przykładzie demonstracji, która przybiera agresywny charakter, „zwykły obywatel” może uciec lub szukać pomocy, podczas gdy funkcjonariusz policji zobowiązany

jest do ochrony praw człowieka innych i przywrócenia porządku publicznego.

- Jeżeli funkcjonariusz policji ma do czynienia z zarzutami dotyczącymi złego traktowania lub jest uznany za odpowiedzialnego za czyny/zaniechania w ramach wykonywania swoich obowiązków.

Ogólnie rzecz biorąc, przełożeni funkcjonariusza policji pociągną go do odpowiedzialności w drodze postępowania dyscyplinarnego w ramach organizacji. Jeżeli działanie policyjne skutkuje poważnymi konsekwencjami, funkcjonariusz policji musi ponieść indywidualną odpowiedzialność za swoje czyny lub zaniechania przed systemem sądownictwa karnego i poddać się karze, w tym karze pozbawienia wolności. W takich przypadkach zachodzi poważny konflikt interesów: każdy ma prawo do analizowania działań policji i do odszkodowania w przypadku niewłaściwego postępowania, natomiast funkcjonariusze policji mają prawo do rzetelnego procesu sądowego, w tym do domniemania niewinności. Te sprzeczne interesy muszą być zrównoważone przez uznanie funkcji policji i zasady proporcjonalności. W takich przypadkach standardy wypracowane przez orzecznictwo międzynarodowych trybunałów praw człowieka przyczyniają się do rzetelnej procedury.

Wskazówka dotycząca szkolenia: radzenie sobie z poczuciem „nie mamy żadnych praw, nikt o nas nie dba”.

- Należy podkreślić, że zgodnie z prawem dotyczącym praw człowieka funkcjonariuszom policji przysługują prawa człowieka;
- należy wyjaśnić indywidualną odpowiedzialność i rozliczalność funkcjonariuszy policji za ich działania i omówić konsekwencje z tym związane;
- należy wykorzystać studia przypadków, takie jak sprawa Alison Halford, związane z prawami człowieka funkcjonariuszy policji;
- należy rozpocząć dzień od przedstawienia sytuacji, w której funkcjonariusze policji muszą radzić sobie z tą kwestią, takiej jak przesłuchanie;
- w trakcie szkolenia opartego na scenariuszach należy wyjaśnić i wyraźnie zaznaczyć, że prawa człowieka funkcjonariuszy policji również są chronione;
- należy wspomnieć, że organy monitorujące takie jak europejski komitet ds. zapobiegania torturom biorą pod uwagę warunki pracy i struktury organizacyjne stosowne do praw człowieka funkcjonariuszy policji;
- należy wyjaśnić procedury krajowe służące ochronie praw funkcjonariuszy policji z perspektywy praw człowieka (praw pracowniczych, związków zawodowych policji, przepisów w zakresie bezpieczeństwa, kwestii zabezpieczenia społecznego, procedur w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji i nękania).

Prawa człowieka i demokracja determinują rolę i cele działań policyjnych, w tym obowiązków policji oraz sposobu ich wypełniania. Uznanie praw człowieka funkcjonariuszy policji jest ważnym elementem rządów prawa i pomaga policji stać się częścią społeczeństwa, któremu służy⁶.

Prawa człowieka funkcjonariuszy policji mają wartość same w sobie, a ochrona praw funkcjonariuszy policji związana jest z korzystaniem przez nich z praw człowieka. Na przykład europejski komitet ds. zapobiegania

⁶ Rada Europy, Komitet Ministrów (2001 r.), Uzasadnienie, Zalecenie Rec(2001)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące Europejskiego Kodeksu Etyki Zawodowej Policji, 19 września 2001 r., s. 30.

torturom monitoruje strzeżone ośrodki w całej Europie, zwracając w szczególności uwagę na warunki, w jakich przebywają zatrzymani. W trakcie monitorowania, zwraca również uwagę na warunki pracy funkcjonariuszy w strzeżonych ośrodkach. Czynniki takie jak niedostateczna liczba personelu, godziny pracy i warunki materialne są istotne dla korzystania z poszanowania praw człowieka.

c. Które prawa człowieka mają szczególne znaczenie dla funkcjonariuszy policji?

Przepisy krajowe i wewnętrzne dyrektywy organizacyjne determinują prawa człowieka funkcjonariuszy policji. Ponadto, istnieje szersza perspektywa praw człowieka. W wielu organizacjach policyjnych omawia się prawa funkcjonariuszy policji przy okazji rozpatrywania konkretnych zasad i przepisów związanych z kwestiami takimi jak płatność, nadgodziny, urlop lub warunki pracy. Jednak w debacie tej rzadko używa się języka praw człowieka. Sprawa asystentki Alison Halford jest dobrym przykładem odmiennego podejścia. Pokazuje, że prawa człowieka mają znaczenie dla wewnętrznych standardów organizacyjnych.

Ograniczenie praw funkcjonariuszy policji musi mieć podstawy prawne i być dopuszczone wyłącznie w przypadku, gdy istnieje zgodny z prawem cel i zachowana jest zasada proporcjonalności.

Tabela 6.1: Przykłady praw człowieka funkcjonariuszy policji

<p>Prawo do życia</p> <p>Art. 2 EKPC</p> <p>Art. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (Karty praw podstawowych UE)</p> <p>Art. 6 MPPOiP</p>	<p>Prawo do ochrony w niebezpiecznych sytuacjach</p> <p>Sprzęt, szkolenia, profesjonalne operacje policyjne, przydzielenie odpowiednich zasobów, skuteczne dochodzenie w przypadku gdy funkcjonariusz policji zginął na służbie</p>
<p>Prawo do rzetelnego procesu sądowego</p> <p>Art. 6 EKPC</p> <p>Art. 47 i 48 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 14 i 15 MPPOiP</p>	<p>Jeżeli funkcjonariusz policji musi uczestniczyć w postępowaniu karnym ze względu na czyny dokonane przez niego jako urzędnika, zastosowanie mają wszystkie elementy rzetelnego procesu (prawo do otrzymania informacji o oskarżeniu, prawo do obrony, w tym prawo do zachowania milczenia, pomoc prawna, domniemanie niewinności, ocena niezależnego organu)</p>
<p>Prawo do prywatności, w tym ochrona danych</p> <p>Art. 8 EKPC</p> <p>Art. 7 i 8 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 17 MPPOiP</p>	<p>Uzasadnione oczekiwanie prywatności w miejscu pracy (Halford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu). Kwestie delikatne: nadzór miejsca pracy, monitorowanie poczty elektronicznej i telefonu, testy na obecność narkotyków, wymóg udostępnienia próbek DNA, odcisków palców, przepisy dotyczące wyglądu</p>
<p>Wolność wyrażania opinii</p> <p>Art. 10 EKPC</p> <p>Art. 11 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 19 MPPOiP</p>	<p>Działania polityczne funkcjonariuszy policji w odniesieniu do zapewnienia politycznej neutralności w stosunku do służb policyjnych, poufność oficjalnych informacji</p>
<p>Wolność zgromadzeń i stowarzyszania się</p> <p>Art. 11 EKPC</p> <p>Art. 12 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 5 i 6 Europejska karta społeczna (ESC)</p> <p>Art. 21 i 22 MPPOiP</p> <p>Art. 8 MPPGSiK</p>	<p>Tworzenie organizacji pracowniczych w policji. Czy funkcjonariuszom policji wolno strajkować?</p>
<p>Wolność od dyskryminacji</p> <p>Art. 14 EKPC, art. 20 i 21 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 26 ESC</p> <p>Art. 2 i 24 MPPOiP</p> <p>Art. 2 ust. 2 MPPGSiK</p>	<p>Dyskryminacyjne procedury rekrutacyjne, warunki pracy, praktyki w zakresie awansu, równe wynagrodzenie dla mężczyzn i kobiet, praktyki w zakresie zwalniania z pracy, nękanie</p>
<p>Prawo do należytych i sprawiedliwych warunków pracy</p> <p>Art. 2, 3 i 4 ESC</p> <p>Art. 31 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 7 MPPGSiK</p>	<p>Rozsądne warunki pracy, okresy odpoczynku, płatny urlop, odpowiednie wynagrodzenie, przepisy w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa</p>
<p>Zabezpieczenie społeczne</p> <p>Art. 8, 12, 27 i 32 ESC</p> <p>Art. 34 Karty praw podstawowych UE</p> <p>Art. 9 i 10 MPPGSiK</p>	<p>System emerytalny, zwolnienia chorobowe (w szczególności w odniesieniu do wypadków w czasie pracy), ubezpieczenie na wypadek inwalidztwa, urlop macierzyński, obowiązki w zakresie opieki nad dziećmi</p>

Źródło: Informacje w powyższej tabeli pochodzą przede wszystkim od Rady Europy, European Platform for Policing and Human Rights, Police officers have rights too!, Strasburg, Rada Europy

2. Wytyczne dotyczące ćwiczenia: analiza praw człowieka

Studium przypadku: Dyskryminacja w miejscu pracy

Poniższe studium przypadku dobrze ilustruje...

... że prawa człowieka mają zastosowanie również do funkcjonariuszy policji. ETPC rozpatruje sprawy dotyczące tego, czy prawa człowieka funkcjonariuszy policji były szanowane lub chronione.

... że istnieje uzasadnione oczekiwanie prywatności w pomieszczeniach biurowych / na posterunkach policji. Ingerencja w art. 8 EKPC musi być zgodna z prawem, odzwierciedlać cel zgodny z prawem i należyte uwzględnić zasadę proporcjonalności.

Analiza

Przykład asystentki komendanta policji, Alison Halford, wiąże się z obowiązkiem państwa w zakresie poszanowania jej praw człowieka. W niniejszej analizie stosuje się narzędzie służące do analizy praw człowieka, wprowadzone w module 3, w celu ustalenia, czy ingerencja jest uzasadniona lub czy doszło do naruszenia praw człowieka.

CZĘŚĆ 1: MAJĄCE ZASTOSOWANIE PRAWA CZŁOWIEKA/INGERENCJA PAŃSTWA

1.1. Które prawa człowieka mają zastosowanie do omawianej sytuacji?

Dodatkowy protokół 12 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka Artykuły

1. Korzystanie z każdego prawa ustanowionego przez prawo powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, „rasa”, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie lub z jakichkolwiek innych przyczyn.
2. Nikt nie może być dyskryminowany przez jakiegokolwiek władze publiczne z któregokolwiek z powodów wymienionych w ustępie 1.

Protokół dodatkowy nr 12 do EKPC zawiera ogólny zakaz dyskryminacji stosowny do nieudzielenia awansu. W czasie, gdy omawiana sprawa miała miejsce, protokół nr 12 jeszcze nie obowiązywał. Sąd krajowy przyznał asystentce komendanta policji, Alison Halford, odszkodowanie za dyskryminację w związku z nieudzieleniem awansu. W sprawie wniesionej do ETPC Alison Halford zwróciła w szczególności uwagę na podsłuchiwanie jej telefonu biurowego. Obecnie protokół dodatkowy nr 12 do EKPC obowiązuje w siedmiu państwach członkowskich UE. Równoważny przepis art. 26 MPPOiP obowiązuje we wszystkich państwach członkowskich UE.

Europejska Konwencja Praw Człowieka Artykuł 8: Prawo do poszanowania życia prywatnego

Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego,

swojego mieszkania i swojej korespondencji.

Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.

W odniesieniu do art. 8 ETPC zauważył, że „rozmowy telefoniczne prowadzone z pomieszczeń biurowych, podobnie jak te prowadzone z domu, wchodzą w zakres pojęć »życia prywatnego« i »korespondencji«”. Wyrok ETPC z dnia 25 czerwca 1997 r. w sprawie nr 20605/92 Halford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, pkt 44.

Art. 8 obejmuje różne aspekty prywatności, takie jak indywidualna autonomia i tożsamość, dom, rodzina, małżeństwo i tajemnica korespondencji. Chociaż pojęcie „korespondencja” miało początkowo zastosowanie do pism, obecnie obejmuje wszystkie nowoczesne formy komunikacji i przekazu danych, w tym rozmowy telefoniczne i e-maile.

1.2. Czy jakiegokolwiek działanie państwa stanowi ingerencję w mające zastosowanie prawa człowieka?

Każde zatrzymanie, cenzura, kontrola lub przechwycenie publicznej lub prywatnej korespondencji stanowi ingerencję⁷.

Asystentka komendanta policji, Alison Halford, twierdziła, że jej rozmowy telefoniczne były podsłuchiwane. W związku z tym powstaje pytanie, czy pojęcie prywatności ma również zastosowanie do pomieszczeń biurowych lub, w tym konkretnym przypadku, do posterunku policji?

Nie było dowodu na to, że Alison Halford, jako użytkownik wewnętrznego systemu telekomunikacyjnego funkcjonującego w jej wydziale, otrzymała jakiegokolwiek ostrzeżenie o tym, że jej rozmowy telefoniczne prowadzone za pośrednictwem tego systemu mogłyby podlegać przechwytywaniu. (Tamże, pkt 45) ETPC stwierdził, że „Alison Halford miała uzasadnione oczekiwanie prywatności” (tamże) w odniesieniu do takich rozmów.

ETPC nie zgodził się z opinią obrońcy, że „pracodawca powinien z zasady mieć możliwość monitorowania, bez uprzedniego powiadomienia pracownika, rozmów telefonicznych prowadzonych przez pracownika przy użyciu aparatów telefonicznych dostarczonych przez pracodawcę”. (Tamże, pkt 43)

ETPC stwierdził, że „rozmowy telefoniczne prowadzone przez Alison Halford przy użyciu jej telefonu biurowego wchodzą w zakres pojęć „życia prywatnego” i „korespondencji” oraz że w związku z tym art. 8 ma zastosowanie do tej części skargi”. ETPC orzekł, że „istniało uzasadnione prawdopodobieństwo przechwytywania rozmów przez jej wydział, które miało na celu przede wszystkim zgromadzenie materiału pomocnego w obronie w postępowaniu w sprawie dyskryminacji”.

Nie było wątpliwości, że takie działanie stanowiło „ingerencję władzy publicznej”. (Tamże, pkt 48)

CZĘŚĆ 2: UZASADNIENIE CZY NARUSZENIE?

2.1. Czy istnieje krajowa podstawa prawna działania państwa?

Następnym krokiem jest ustalenie, czy ingerencja była „przewidziana przez ustawę”. Aby chronić przed ingerencją o charakterze arbitralnym, „prawo krajowe musi być wystarczająco jasne pod względem odpowiedniego wskazania obywatelom okoliczności i warunków, w jakich

⁷ Unia Międzyparlamentarna / Biuro Wysokiego Komisarza NZ ds. Praw Człowieka (OHCHR) (2005), Human Rights: Handbook for Parliamentarians, IPU/OHCHR, s. 104 i kolejne.

organy publiczne są uprawnione do użycia jakiegokolwiek z takich tajnych środków”. (Tamże, pkt 49) Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem ETPC wyrażenie to nie tylko „pociąga za sobą konieczność zachowania zgodności z prawem wewnętrznym, ale również odnosi się do jakości prawa przez wymóg, aby było ono zgodne z rządami prawa”. (Tamże)

„W kontekście tajnych środków nadzoru lub przechwytywania komunikacji przez organy publiczne, ze względu na brak kontroli publicznej i ryzyko nadużycia władzy, prawo krajowe musi zapewniać osobom fizycznym pewną ochronę przed arbitralną ingerencją w art. 8”. (Tamże)

W takim przypadku prawo krajowe nie reguluje podsłuchiwania rozmów telefonicznych w wewnętrznych systemach komunikacyjnych należących do organów publicznych. Dlatego też przepisy ustanowione w odniesieniu do publicznych systemów telekomunikacyjnych nie miały zastosowania do wewnętrznych systemów komunikacyjnych stosowanych przez policję.

Zatem ingerencja w prawo Alison Halford nie była „zgodna z ustawą, ponieważ w prawie krajowym nie przewiduje się żadnych regulacji w zakresie przechwytywania rozmów telefonicznych prowadzonych przy użyciu systemów komunikacyjnych poza siecią publiczną”. (Tamże, pkt 50)

ETPC stwierdził, że brak przepisów określających możliwości organów publicznych w zakresie ingerencji w prawo do prywatności w tym konkretnym kontekście oznacza, że naruszono postanowienia art. 8. Dalsze kroki, polegające na sprawdzeniu czy zastosowany środek służy osiągnięciu celu zgodnego z prawem i jest zgodny z zasadą proporcjonalności, były więc bezzasadne aby ustalić czy miało miejsce naruszenie.

Ten przypadek jest najważniejszy z punktu widzenia idei praw funkcjonariuszy policji oraz kwestii, której dotyczy – prawo do prywatności ma zastosowanie również w kontekście organizacji policyjnej. Pokazuje on, że nie ma różnicy pomiędzy prawami funkcjonariuszy policji a prawami obywateli. Mają tu zastosowanie te same reguły.

Inne kwestie związane z prawem funkcjonariuszy policji do poszanowania życia prywatnego:

- nadzór w miejscu pracy (kamery video, poczta elektroniczna i monitoring rozmów telefonicznych),
- korzystanie z prywatnych telefonów komórkowych,
- obowiązkowe testy na obecność narkotyków,
- obowiązkowe badania krwi na obecność wirusa HIV,
- udostępnianie próbek DNA lub odcisków palców,
- ograniczenia co do wyglądu/nawyków (m.in. fryzura, tatuaże, makijaż, symbole religijne, kolczyki, palenie).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1: Programy warsztatów	192
Załącznik 2: Podstawowe wytyczne dla osób prowadzących szkolenia	198
Załącznik 3: Przygotowywanie studium przypadku – wskazówki	202
Załącznik 4: Kompilacja praktyk	206

Załącznik 1: Programy warsztatów

Grupa docelowa:

Funkcjonariusze policji poniżej szczebla dowódczego liczebność grupy: 18–20 osób.

Cele szczegółowe:

Wiedza

- zrozumienie kluczowych pojęć z zakresu praw człowieka i wynikających z nich obowiązków;
- zrozumienie odpowiedzialności policji w zakresie poszanowania i ochrony praw człowieka w społeczeństwie demokratycznym;
- zrozumienie wagi i przesłanek zasady niedyskryminacji.

Nastawienie

- przyjęcie do wiadomości, że prawa człowieka stanowią fundament i cel działań policyjnych;
- przyjęcie bardziej pozytywnego nastawienia do praw człowieka i zasady niedyskryminacji;
- zobowiązanie się do prowadzenia działań policyjnych w sposób bardziej ukierunkowany na zagadnienia równościowe.

Umiejętności

- umiejętność stosowania norm dotyczących praw człowieka oraz zasady niedyskryminacji w praktyce dzięki wykorzystaniu narzędzia służącego do analizy praw człowieka w ramach konkretnych działań policyjnych.

Warsztat A (2,5 dnia)

Warsztat A obejmuje standardowe podejście do działań policyjnych opartych na prawach człowieka. Zagadnienia praw człowieka są omawiane w sposób żywy, lecz bezpieczny. Jeżeli masz niewielkie doświadczenie w prowadzeniu szkoleń z praw człowieka lub w ogóle nie posiadasz tego typu doświadczenia, ten program jest dla Ciebie zalecany.

DZIEŃ 1

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Wprowadzenie do seminarium	Przedstawienie osób prowadzących szkolenie i uczestników Oczekiwania i cel szkolenia (flipchart prezentujący trójkąt edukacyjny praw człowieka) Kwestie organizacyjne	
10 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Wprowadzenie do tematu Omówienie zadań policji i praw człowieka Czy zabójstwo stanowi naruszenie praw człowieka?	Działania policyjne z perspektywy praw człowieka Praca w grupie, następnie dyskusja na forum grupy	Moduł 2 Ćwiczenie 1
10 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka „Idea praw człowieka jest równie prosta co potężna – należy traktować ludzi z godnością”.	Zrozumienie podstawowych zagadnień z zakresu praw człowieka Praca w grupie, następnie dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 1 Handout
10 minut	Przerwa		
0,5 godziny dydaktyczne j (25 minut)	Analiza praw człowieka Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony Czym jest naruszenie praw człowieka?	Wprowadzenie do schematów analizy praw człowieka (poszanowanie i ochrona) z wykorzystaniem studiów przypadków Prawa człowieka o charakterze bezwzględny i względny	Moduł 3 Handout 1 Handout 2
90 minut	Przerwa obiadowa		

Sesja popołudniowa (ok. 3 godz.)

0,5 godziny dydaktyczne j (25 minut)	Studia przypadków: A i B o obowiązku szacunku dla C i D o obowiązku ochrony	Praca w grupie Cztery studia przypadków (poszanowanie i ochrona), cztery grupy	Moduł 3 Handout 1 Handout 2
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.) Notatki informacyjne 2. Wytyczne do ćwiczenia: analiza praw człowieka Materiały pomocnicze	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 3
20 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.)	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 3

15 minut	Podsumowanie, pytania otwarte, krótkie informacje zwrotne		
----------	---	--	--

DZIEŃ 2

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Prawa człowieka funkcjonariuszy policji Doświadczenie w zakresie praw człowieka: kiedy prawa człowieka funkcjonariuszy policji są przestrzegane, a kiedy nie	Praca w grupie, refleksja, dyskusja na forum grupy	Moduł 6 Ćwiczenie 1
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studium przypadku – dyskryminacja w miejscu pracy	Praca w grupie, następnie dyskusja na forum grupy	Moduł 6 Ćwiczenie 2
20 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Różnorodność, równość i niedyskryminacja Lewa ręka/prawa ręka	Refleksja i dyskusja na forum grupy	Moduł 5 Ćwiczenie 1 wersja 1
10 minut	Przerwa		
0,5 godziny dydaktyczne j (25 minut)	Analiza praw człowieka Schemat analizy: niedyskryminacja	Wprowadzenie do schematu analizy dyskryminacji z wykorzystaniem przykładów z życia wziętych i studiów przypadków	Moduł 5 Ćwiczenie 3
90 minut	Przerwa obiadowa		

Sesja popołudniowa (ok. 3 godz.)

0,5 godziny dydaktyczne j (25 minut)	Studia przypadków: A – Zawrótce w punkcie kontroli B – Kontrola tożsamości na stacji kolejowej	Praca w grupie, dwa studia przypadków / cztery grupy	Moduł 5 Ćwiczenie 3
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.) Notatki informacyjne 2. Schemat analizy – niedyskryminacja Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja Materiały pomocnicze	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 5
20 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.)	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 5
(15 minut)	Podsumowanie, pytania otwarte, krótkie informacje zwrotne		

DZIEŃ 3

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1,5 godziny dydaktyczne j (75 minut)	Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu Dyskusja przy okrągłym stole, zakaz stosowania tortur	Praca w grupie i dyskusja na forum grupy	Moduł 4 1. wersja ćwiczenia
--------------------------------------	--	--	--------------------------------

20 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Działania policyjne z perspektywy praw człowieka Refleksja na temat praktycznych przykładów, aby zrozumieć rolę policji w dziedzinie ochrony praw człowieka	Praca w grupie, następnie refleksja i dyskusja na forum grupy	Moduł 2 Handout 2
10 minut	Przerwa		
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Pytania końcowe, informacje zwrotne, zamknięcie szkolenia		

Warsztat B (2,5 dnia)

W ramach warsztatu B elementy dotyczące podejścia opartego na prawach człowieka są bardziej powiązane z zagadnieniami dotyczącymi różnorodności i niedyskryminacji. Dlatego też jako osoba prowadząca szkolenia będziesz musiał(a) przygotować się na bardziej złożone podejście, obejmujące powiązania pomiędzy różnymi zagadnieniami.

Niektóre proponowane ćwiczenia wymagają zaawansowanych umiejętności ułatwiania kursantom zrozumienia pewnych kwestii, a także tworzenia poczucia bezpieczeństwa i komfortu w grupie. Jeśli masz doświadczenie w prowadzeniu szkoleń z zakresu praw człowieka i różnorodności, ten warsztat jest dla Ciebie odpowiedni.

DZIEŃ 1

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Różnorodność, równość i niedyskryminacja Lewa ręka/prawa ręka	Refleksja i dyskusja na forum grupy	Moduł 5 Ćwiczenie 1 wersja 1
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Wprowadzenie do seminarium	Prezentacja osób prowadzących szkolenie i uczestników Oczekiwania i cele szkolenia Kwestie organizacyjne	
20 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Podstawowe zagadnienia z zakresu praw człowieka Podstawowe zagadnienia i pojęcia z zakresu praw człowieka	Praca w grupach, cztery grupy, dyskusja na forum grupy	Moduł 1 Handout
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Omówienie zadań policji i praw człowieka Czy zabójstwo stanowi naruszenie praw człowieka?	Dyskusja na forum grupy	Moduł 2 Handout 1
90 minut	Przerwa obiadowa		

Sesja popołudniowa (ok. 3 godz.)

1 godzina dydaktyczna	(cd.) Notatki informacyjne	Podwójna rola policji (obowiązek	Moduł 2
-----------------------	-------------------------------	----------------------------------	---------

(50 minut)	1. Kluczowe pojęcia Materiały pomocnicze Analiza praw człowieka Analiza praw człowieka – obowiązek poszanowania Analiza praw człowieka – obowiązek ochrony Na czym polega naruszenie praw człowieka?	poszanowania i ochrony) Prawa człowieka o charakterze bezwzględny i względnym Wprowadzenie do systemów analizy praw człowieka (poszanowanie i ochrona) z wykorzystaniem krótkich przykładów lub studiów przypadków	Moduł 3 Moduł 3 Handout 1 Handout 2
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Studia przypadków: A i B na temat obowiązku poszanowania C i D na temat obowiązku ochrony	Praca w grupie Dwa studia przypadków (poszanowanie i ochrona), cztery grupy	Moduł 3
20 minut	<i>Przerwa</i>		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.) Notatki informacyjne 2. Schemat analizy – niedyskryminacja Ćwiczenie 3: Studia przypadków A i B Materiały pomocnicze	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, prowadzący udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 3
(15 minut)	Podsumowanie, pytania otwarte, krótkie informacje zwrotne		

DZIEŃ 2

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Studia przypadków (cd.)	Prezentacja i dyskusja na forum grupy, osoba prowadząca szkolenie udziela porad dostosowanych do indywidualnych potrzeb kursantów	Moduł 3
10 minut	<i>Przerwa</i>		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Różnorodność, równość i niedyskryminacja Złożona tożsamość	Praca w grupie i dyskusja na forum grupy	Moduł 5 Handout – Ćwiczenie 1 wersja 2
10 minut	<i>Przerwa</i>		
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Analiza praw człowieka Analiza praw człowieka – niedyskryminacja	Wprowadzenie do schematu analizy dyskryminacji z wykorzystaniem przykładów z życia wziętych i studiów przypadków	Moduł 5 Handout – Ćwiczenie 3
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Studia przypadków: A – Zawrótce w punkcie kontroli B – Kontrola tożsamości na stacji kolejowej	Praca w grupie, dwa studia przypadków / cztery grupy	Moduł 5 Handout – Ćwiczenie 3
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Studia przypadków (cd.) Notatki informacyjne 2. Schemat analizy – niedyskryminacja Ćwiczenie 3: Analiza praw człowieka – niedyskryminacja Materiały pomocnicze	Omówienie studiów przypadków na forum grupy	Moduł 5
90 minut	<i>Przerwa obiadowa</i>		

Sesja popołudniowa (ok. 3,5 godz.)

1,5 godziny dydaktycznej (75 minut)	Studia przypadków (cd.)	Omówienie studiów przypadków na forum grupy (cd.)	Moduł 5
-------------------------------------	-------------------------	---	---------

20 minut	Przerwa		
1,5 godziny dydaktyczne (75 minut)	Warunki, które sprzyjają albo zapobiegają złemu traktowaniu	Praca w grupie i dyskusja na forum grupy	Moduł 4 Ćwiczenie – wersja 1
(15 minut)	Podsumowanie, pytania otwarte, krótkie informacje zwrotne		

DZIEŃ 3

Sesja poranna (ok. 3,5 godz.)

1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Scenka: ubieganie się o pracę	Zasada niedyskryminacji, również w kontekście praw człowieka funkcjonariuszy policji	Moduł 5 Ćwiczenie 2 Moduł 6
10 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Prawa człowieka funkcjonariuszy policji (cd.) Doświadczenia w zakresie praw człowieka: kiedy prawa człowieka funkcjonariuszy policji są przestrzegane, a kiedy nie	Praca w grupie i dyskusja na forum grupy	Moduł 6 Ćwiczenie 1
10 minut	Przerwa		
1 godzina dydaktyczna (50 minut)	Działania policyjne z perspektywy praw człowieka Praktyczne przykłady praw człowieka, aby zrozumieć rolę policji w zapewnianiu ochrony praw człowieka	Praca w grupie, refleksja i dyskusja na forum grupy na temat praw człowieka i skuteczności ich obowiązywania	Moduł 2 Handout 2
10 minut	Przerwa		
0,5 godziny dydaktycznej (25 minut)	Podsumowanie, pytania końcowe, informacje zwrotne, zamknięcie szkolenia		

Załącznik 2: Podstawowe wytyczne dla osób prowadzących szkolenia

Ten załącznik może być dla Ciebie przydatny, jeżeli...

- ...nie posiadasz dużego doświadczenia w zakresie szkoleń dotyczących praw człowieka, lub
- ...prowadziłeś wiele szkoleń niezwiązanych z prawami człowieka, lub
- ...pragniesz odświeżyć swoją wiedzę i podejście.

Ogólne uwagi na temat sposobu prowadzenia kursów szkoleniowych w zakresie praw człowieka dla policji

Kim są docelowi odbiorcy?

Przed rozpoczęciem szkolenia postaraj się zgromadzić jak najwięcej informacji o jego uczestnikach. Im więcej o nich wiesz, tym lepiej możesz przeanalizować ich potrzeby i oczekiwania, aby dostosować do nich kształt kursu. Szersza wiedza na temat poniższych zagadnień pomoże w przeprowadzeniu analizy i przygotowaniu szkolenia pod kątem uczestników:

- ranga – rekruci, funkcjonariusze poniżej szczebla dowódczego, kierownictwo średniego i wyższego szczebla,
- funkcje – specjalista, ogólne,
- cechy indywidualne – wiek, płeć,
- odbyte szkolenia – szkolenia w zakresie praw człowieka, poziom doświadczenia w szkoleniach z praw człowieka,
- motywacja/oczekiwania – co zmotywowało uczestników do wzięcia udziału w szkoleniu? Jakie są ich oczekiwania wobec szkolenia?
- jednorodność i różnorodność – czym przejawia się jednorodność grupy? Na czym polega jej różnorodność? W jaki sposób jednorodność lub różnorodność grupy wpływa na kształt szkolenia?

Zastanów się jakie są twoje oczekiwania wobec uczestników szkolenia, a także założenia co do kursu i jego uczestników, i odpowiednio dostosuj do tego swoje podejście.

Jakie są cele szkolenia w przypadku tej konkretnej grupy osób?

Zastanawiając się nad celami szkolenia, weź pod uwagę wszystkie trzy wymiary uczenia się – wiedzę, nastawienie i umiejętności. Dostosuj cele do swojej grupy i czasu trwania szkolenia. Podejdź do tego realistycznie! Skup się na 2–3 najważniejszych celach, które możesz podzielić na mniejsze części.

Jaki kontekst krajowy lub kulturowy może być istotny dla tej grupy uczestników?

Sesje szkoleniowe przygotowywane na podstawie niniejszego podręcznika powinny być dostosowane do kontekstu krajów, w których będą przeprowadzane. W związku z tym należy:

- uwzględnić niuanse kulturowe danego kraju omawiając wszystkie kwestie związane z prawami człowieka i niedyskryminacją. Na

przykład zagadnienie homofobii należy omawiać ze szczególną delikatnością, jeżeli w danym kraju ogólna wiedza na ten temat jest ograniczona;

- zapoznać się z bieżącymi wydarzeniami i tematami związanymi z prawami człowieka, które mogą zostać wspomniane podczas szkolenia;
- zaznajomić się z zasadami i przepisami krajowymi związanymi z pracą policji;
- wykorzystywać orzecznictwo krajowe jako uzupełnienie orzecznictwa europejskiego lub sprawy przed ETPC związanej z państwem, gdzie odbywa się szkolenie (zob. załącznik 3, gdzie znaleźć można więcej informacji na temat wyszukiwania orzecznictwa i opracowywania studiów przypadków).

Ogólne wskazówki na temat prowadzenia sesji szkoleniowej

Wzajemny szacunek

Ponosisz odpowiedzialność za zagwarantowanie, że podczas szkolenia uczestnicy będą traktowani z szacunkiem, nawet podczas ożywionych dyskusji, które mogą wywiązać się w związku z zagadnieniami dotyczącymi praw człowieka. Uczestnicy powinni na początku każdego seminarium uzgodnić, że wzajemny szacunek jest obowiązującą ich zasadą podstawową, dzięki czemu będziesz mógł im o tym przypomnieć później w trakcie szkolenia. Szacunek nie oznacza, że uczestnicy muszą zgadzać się ze sobą; oznacza natomiast, że powinni traktować innych uczestników z szacunkiem i tolerancją. Należy rozmawiać z uczestnikami również o ich osobistych doświadczeniach i historiach, które wnoszą do dyskusji, uzgadniając z nimi, że powinni zachować je tylko dla dyskusji w grupie i nie rozmawiać o nich gdzie indziej. Ma to szczególne znaczenie w przypadku grup składających się z funkcjonariuszy policji, którzy ściśle ze sobą współpracują. Osoba prowadząca szkolenie powinna postarać się o stworzenie atmosfery zaufania. W przypadku wypowiedzi uczestnika, która jest niewłaściwa lub ma charakter dyskryminacyjny, należy zareagować traktując daną osobę z szacunkiem, aby pomóc zapewnić środowisko do nauki oparte na wzajemnym szacunku.

Internalizacja

Szkolenie powinno być opracowane w oparciu o następujące założenie: prawa człowieka mają praktyczną wartość dla funkcjonariuszy policji w czasie pracy. Wiedza, nastawienie i umiejętności to kluczowe wymiary uczenia się w ramach szkolenia. Nie wystarczy sama znajomość norm i instrumentów w zakresie praw człowieka; dana osoba musi przyjąć nastawienie polegające na akceptacji praw człowieka, jak również posiadać umiejętności umożliwiające zastosowanie standardów praw człowieka w praktyce. Praca nad tymi trzema wymiarami kształcenia pomaga uczestnikom zinternalizować prawa człowieka, co jest ogólnym celem kształcenia w zakresie praw człowieka.

Moderowanie sesji

Interaktywne metody szkolenia przedstawione w tym module często wymagają od osoby prowadzącej szkolenie pełnienia roli moderatora. Osoba ta będzie rozpoczynać dyskusję, zadawać „właściwe” pytania, uwzględniać różne perspektywy i doświadczenia uczestników, uzupełniać dyskusję wnosząc do niej własny wkład, wyciągać wnioski i objaśniać je uczestnikom. Aby szkolenie było skuteczne należy najpierw stworzyć atmosferę zaufania, gdzie uczestnicy będą się czuć wystarczająco bezpiecznie, by móc wyrazić swoje zdanie i z otwartością wysłuchiwać innych. W razie konieczności należy przypomnieć uczestnikom, aby traktowali się nawzajem z szacunkiem i zachowali otwartość.

Elastyczność

Należy dokładnie zaplanować sesje szkoleniowe i postarać się przewidzieć wcześniej wszystkie istotne czynniki. Po przybyciu na sesję może jednak okazać się, że nie wszystko idzie zgodnie z oczekiwaniami. Należy zachować elastyczność. Praca z grupą ludzi nad kwestiami dotyczącymi praw człowieka to proces dynamiczny, który wymaga od osoby prowadzącej szkolenie dostosowania metod i treści do tempa pracy danej grupy. Należy trzymać się celów, ale być przygotowanym na elastyczne realizowanie planu. Należy przygotować alternatywne ćwiczenia i tematy, aby mieć do wyboru różne opcje pozwalające poradzić sobie z różnymi sytuacjami w czasie szkolenia.

Otwarcie sesji szkoleniowej

Pierwsze wrażenie jest ważne. Dobre pierwsze wrażenie może pomóc stworzyć solidne podstawy do szkolenia i nadać odpowiedni ton dalszej części kursu. Aby zapewnić dobry początek sesji szkoleniowej należy postarać się o:

- **stworzenie pozytywnej, sprzyjającej nauce i pełnej szacunku atmosfery.** Uczestnicy muszą się czuć bezpiecznie, aby móc się uczyć i zaangażować się w rozważanie nowych idei. Należy ustalić i uzgodnić zasady prowadzenia seminarium. Należy odpowiednio ukierunkować uczestników i omówić cele i program kursu, aby pomóc stworzyć solidne ramy działania, zapewniające każdemu poczucie komfortu;
- **przyciągnięcie uwagi.** Należy wzbudzić zainteresowanie uczestników, zwłaszcza jeśli ma się do czynienia z grupą, która jest negatywnie lub lekceważąco nastawiona do szkolenia. Należy zastosować jedno z ćwiczeń typu „icebreaker” na rozpoczęcie szkolenia lub zainicjować dyskusję, aby zmienić nastawienie grupy na bardziej pozytywne;
- **zrozumienie potrzeb i oczekiwań uczestników.** Na początku szkolenia należy spróbować zorientować się, kim są uczestnicy, aby zrozumieć ich potrzeby i oczekiwania. Posiadanie takiej informacji umożliwi odpowiednie dostosowanie lub zmianę prowadzonego szkolenia;
- **jasne określenie przebiegu sesji szkoleniowej.** Jako osoba prowadząca szkolenie, prowadzisz uczestników w ramach kursu. Istotne znaczenie ma zatem posiadanie jasnej wizji tego, co chce się osiągnąć w czasie sesji szkoleniowej i upewnienie się, że uczestnicy mogą z łatwością śledzić przebieg sesji i rozumieją, do czego ona prowadzi. Brak jasności co do sesji i sposobu kierowania uczestnikami może spowodować zamieszanie i utrudnić uczestnikom naukę i zrozumienie omawianych tematów.

Kompilacja praktyk szkoleniowych znajdująca się w załączniku 4 (dostępnym tylko na stronie internetowej) dostarcza pewnych pomysłów na otwarcie sesji szkoleniowej.

Zamknięcie

Należy przewidzieć dodatkowy czas pod koniec seminarium na udzielenie odpowiedzi na nierozstrzygnięte pytania. Jeśli czas się kończy i pozostają jeszcze do omówienia jakieś tematy, należy postarać się pomóc uczestnikom w rozstrzygnięciu ich pytań, na przykład komunikując się z nimi indywidualnie, wysyłając grupie informacje lub omawiając temat na kolejnej sesji szkoleniowej.

Należy rozmawiać z uczestnikami i uzyskać od nich informacje zwrotne na temat sesji. Należy ocenić cele szkoleniowe ustanowione na początku sesji szkoleniowej: w jakim stopniu zostały zrealizowane? Należy zapisać

reakcje uczestników i uznać ich uwagi za wartościowe informacje pomagające ulepszyć szkolenie i przygotować się do przeprowadzenia kolejnego szkolenia.

Materiały dodatkowe

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (2002), *Human Rights and Law Enforcement: A Trainer's Guide on Human Rights for the Police*, Genewa, dokument dostępny pod adresem: www.unrol.org/doc.aspx?d=2571

OBWE, Trainer Skills Course for Anti-Trafficking Trainers (A 12-lesson course developed by the Police Development Unit of the OSCE Spillover Monitor Mission to Skopje), dokument dostępny pod adresem: www.polis.osce.org/library/details?doc_id=2543&lang_tag=EN&qs=%2Flibrary%2Fresults%3Ftext%3Ddebriefing (wymagana rejestracja).

UNHCR (2011), Protection Training Manual for European Border Guards and Entry Officials, dokument dostępny pod adresem: www.unhcr.org/4d948c736.html.

UNHCR (2011), Protection Training Manual for European Border Guards and Entry Officials, dokument dostępny pod adresem: www.unhcr.org/4d948c736.html.

Załącznik 3: Przygotowywanie studium przypadku – wskazówki

Niniejszy podręcznik zawiera kilka studiów przypadków pochodzących z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), które dotyczą obowiązku poszanowania i ochrony praw człowieka, niedyskryminacji praw człowieka funkcjonariuszy policji. W zależności od celów kursu szkoleniowego i grupy docelowej można posłużyć się innymi studiami przypadków niż te prezentowane w podręczniku. Poniżej przedstawiono użyteczne wskazówki na temat opracowania własnego studium przypadku. Orzecznictwo ETPC może służyć jako podstawa do własnych studiów przypadków. Pożyteczne może być też przyjrzenie się orzecznictwu krajowemu.

Opracowywanie studium przypadku

Wyrok ETPC zawiera dogłębną analizę sprawy, dużo sformułowań prawnych i mnóstwo informacji. Oryginały wyroków nie nadają się jednak do wykorzystania na kursie szkoleniowym ze względu na ich długość i użycie języka prawniczego. Należy je podzielić na możliwe do przetworzenia kawałki, które będą zrozumiałe dla uczestników.

1. Jak znaleźć orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC)?

Baza orzecznictwa HUDOC

Baza danych HUDOC oferuje bezpłatny dostęp do orzecznictwa ETPC: <http://HUDOC.echr.coe.int>. Jest dostępna w języku angielskim i francuskim i ma przyjazną dla użytkownika wyszukiwarkę.

Filmik instruktażowy i podręczniki użytkownika są dostępne na stronie HUDOC w zakładce „Help” (Pomoc). W celu uzyskania pomocy dotyczącej funkcji i opcji wyszukiwania użytkownik może najechać kursorem na znak ?, aby uzyskać bardziej szczegółowe informacje i przykłady.

Odniesienia do orzecznictwa w niniejszym podręczniku dostarczają czytelnikowi wszechstronnych informacji, które umożliwią mu łatwe wyszukanie kompletnego tekstu wyroku lub decyzje.

Przed rozpoczęciem wyszukiwania należy zauważyć, że w ramach domyślnych ustawień wyroki Wielkiej Izby (Grand Chamber) i Izby (Chamber) są wyświetlane w odwrotnym porządku chronologicznym. W celu wyszukiwania w innych zbiorach, np. zbiorze decyzji, użytkownik powinien zaznaczyć odpowiednie pole w sekcji „Document Collections” (Zbiory dokumentów) w górnym lewym rogu ekranu.

Najprostszym sposobem wyszukiwania spraw jest wpisanie numeru skargi w polu „Application Number” (Numer skargi) w sekcji „Advanced Search” (Wyszukiwanie zaawansowane) w górnej prawej części ekranu, a następnie kliknięcie przycisku „Search” (Szukaj).

Aby uzyskać dostęp do orzecznictwa dotyczącego innych kwestii, takich jak kwestie związane z azylem, użytkownik może wykorzystać pole wyszukiwania oznaczone lupą w górnej prawej części ekranu. W polu wyszukiwania użytkownik może przeprowadzać wyszukiwanie, używając:

- pojedynczego słowa (np. azyl, uchodźcy)
- frazy (np. „osoby ubiegające się o azyl”)

- tytułu sprawy
- państwa
- operatora logicznego (AND, OR, NOT i NEAR).

Użytkownik może również otworzyć wyszukiwanie proste, klikając strzałkę pojawiającą się w polu wyszukiwania. W ramach wyszukiwania prostego dostępnych jest pięć opcji wyszukiwania: dokładnie to słowo lub fraza, wszystkie słowa, dowolne ze słów, żadne ze słów lub wyszukiwanie za pomocą operatorów logicznych. Podczas wyszukiwania z użyciem operatorów logicznych należy pamiętać, że frazy muszą być ujęte w cudzysłów, a operatory logiczne muszą być wpisywane wielkimi literami.

Gdy pojawi się wynik wyszukiwania, użytkownik może zawęzić rezultaty, korzystając z filtrów dostępnych w polu „Filters” po lewej stronie ekranu, np. „Language” (Język) lub „State” (Państwo). Filtry można stosować pojedynczo lub w połączeniu, aby zawęzić rezultaty. Filtr „Keywords” (Słowa kluczowe) może być użytecznym narzędziem, gdyż często zawiera terminy z tekstu EKPC i jest bezpośrednio powiązany z uzasadnieniami i wnioskami ETPC.

Przykład: jak wyszukać orzecznictwo ETPC dotyczące wydalenia osób ubiegających się o azyl, które naraża ich na tortury lub niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie na mocy art. 3 EKPC.

- 1) Najpierw należy wpisać frazę „asylum seekers” (osoby ubiegające się o azyl) w polu wyszukiwania i kliknąć przycisk „Search” (Szukaj).
- 2) Gdy pojawią się wyniki wyszukiwania, należy wybrać „3” w filtrze „Violation” (Naruszenie) w polu „Filters” (Filtry), aby zawęzić wyniki do tych dotyczących art. 3.
- 3) Następnie należy wybrać słowa kluczowe w filtrze „Keywords” (Słowa kluczowe), aby zawęzić rezultaty wyszukiwania do tych dotyczących art. 3, np. takie słowa kluczowe jak „(Article 3) Prohibition of torture” ((art. 3) Zakaz tortur).

W przypadku ważniejszych spraw w HUDOC dostępne są streszczenia wyroków i decyzji. Streszczenie zawiera opisowy nagłówek, zwięzłe przedstawienie faktów i przepisów prawnych z naciskiem na kwestie istotne z punktu widzenia prawa. Jeżeli takie streszczenie istnieje, link do niego pojawi się w wynikach wyszukiwania wraz z linkiem do tekstu wyroku lub decyzji. Użytkownik może również wyszukiwać tylko streszczenia, zaznaczając ramkę „Legal Summaries” (Streszczenia) w polu „Document Collections” (Zbiory dokumentów).

Jeżeli opublikowane zostały nieoficjalne tłumaczenia danej sprawy, odpowiedni link pojawi się w wynikach wyszukiwania wraz z linkiem do tekstu wyroku lub decyzji. Baza HUDOC zawiera również linki do zewnętrznych stron internetowych zawierających inne tłumaczenia orzecznictwa ETPC. Aby uzyskać więcej informacji, zobacz „Language versions” (Wersje językowe) w sekcji „Help” (Pomoc) na stronie HUDOC.

Dodatkowe źródła informacji na temat orzecznictwa

Strona „Press release” (Komunikaty prasowe) bazy HUDOC ETPC: stanowi dobry punkt wyjścia do wyszukiwania streszczeń i głównych kwestii poruszanych w wyrokach ETPC. Strona jest dostępna pod adresem: <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/search.asp?skin=hudoc-en>

Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE): TSUE udostępnia bazę orzecznictwa CURIA, która zapewnia bezpłatny dostęp do orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości/TSUE: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/ Wyszukiwarki można używać do

przeszukiwania wszystkich dokumentów w celu znalezienia informacji na temat zakończonych spraw i spraw toczących się przed Trybunałem Sprawiedliwości, Sądem i Sądem do spraw Służby Publicznej.

Niderlandzki Instytut Praw Człowieka: to źródło dostarcza streszczeń wyroków różnych trybunałów i komisji ds. praw człowieka. Strona jest dostępna pod adresem: <http://sim.law.uu.nl/SIM/Dochome.nsf?Open>

Służby krajowe i organizacje pozarządowe: organy te często sporządzają streszczenia odpowiednich wyroków dotyczących praw człowieka i mogą stanowić dobre źródło materiałów na potrzeby opracowywania studiów przypadków do celów szkoleniowych.

2. Opracowanie studium przypadku

Po dokonaniu wyboru przykładu na potrzeby szkolenia należy ustalić, które fakty dotyczące danej sprawy są istotne dla celów szkolenia. Należy przedstawić fakty do studium przypadku na karcie pracy dla uczestników, pamiętając, że „mniej znaczy więcej!”. Nie można pogubić się w szczegółach sprawy. Celem jest przedstawienie wystarczającej ilości informacji umożliwiających uczestnikom zrozumienie różnych wymiarów praw człowieka w ramach pracy nad studium przypadku, aby dokonać analizy szczegółów sprawy i zastanowić się nad uzasadnieniem przedstawionym przez sąd lub trybunał. Podawanie zbyt wielkiej liczby szczegółów może utrudnić zrozumienie lub prześledzenie studium przypadku.

Schemat analizy znajdujący się w modułach należy wykorzystać jako wskazówkę do opracowania przykładu i wyboru istotnych szczegółów sprawy. Należy zastanowić się nad wnioskami ze sprawy: jakie są główne wnioski? O jakich elementach praw człowieka mogą dowiedzieć się uczestnicy analizując daną sprawę?

Należy również rozważyć różne fakty dotyczące sprawy i przewidzieć pytania uczestników. Niektóre często zadawane pytania to: kiedy ogłoszono wyrok w tej sprawie? Kto wydał wyrok? Czy były jakieś zdania odrębne? Jakie konsekwencje ma dany wyrok (odszkodowanie, wyrok skazujący itp.)? Jak zareagowała opinia publiczna?

Użyteczne kryteria wyboru spraw i opracowania studiów przypadków

- **znaczenie dla działań policyjnych w praktyce:** wyrok zawiera wskazówki dotyczące ważnych kwestii związanych z pracą policyjną, takie jak użycie siły podczas opanowywania tłumu lub zasada proporcjonalności w sprawach dotyczących przemocy domowej;
- **przydatność w środowisku szkoleniowym:** uczestnicy mogą z łatwością prześledzić uzasadnienie trybunału. Może mieć również pozytywny przekaz np. prawa człowieka funkcjonariuszy policji lub wypełnianie przez policję obowiązku ochrony;
- **sprawy bieżące/niedawne:** uczestnicy mogli słyszeć o sprawie w wiadomościach, jeżeli budziła ona duże zainteresowanie opinii publicznej;
- **istotne sprawy sądowe:** sprawy mające duże znaczenie dla prawa, służące jako podstawa do dalszego orzecznictwa, np. sprawa Ribitsch przeciwko Austrii, McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu;
- **sprawy, które wyjaśniają treść prawa lub obowiązku:** uczestnicy rozumieją teoretyczne podstawy obowiązku poszanowania i ochrony praw człowieka oraz praktyczne zastosowanie zasady, którą dostarcza studium przypadku. Sprawa rzuca światło na zawartość merytoryczną normy praw człowieka,

wyjaśniając, co oznacza np. prawo do życia i obowiązki państwa dotyczące tego prawa.

Wybrana lista ważnych spraw rozpatrywanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w kontekście działań policyjnych:

Europejska Konwencja Praw Człowieka

Artykuł 2: Prawo do życia

Kontrova przeciwko Słowacji
McCann i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
Nachova i inni przeciwko Bułgarii
Opuz przeciwko Turcji
Osman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
Scavuzzo-Hager i inni przeciwko Szwajcarii
Stewart przeciwko Zjednoczonemu Królestwu

Artykuł 3: Zakaz tortur i złego traktowania

A przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
Aksoy przeciwko Turcji
Ilhan przeciwko Turcji
Hurtado przeciwko Szwajcarii
Kaya przeciwko Turcji
Keenan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
Ribitsch przeciwko Austrii
Selmouni przeciwko Francji

Artykuł 5: Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego

McVeigh, O'Neill i Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
Fox, Campbell i Hartley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu
K-F przeciwko Niemcom
Litwa przeciwko Polsce

Artykuł 6: Prawo do rzetelnego procesu sądowego

Vilho Eskelinen przeciwko Finlandii

Artykuł 8: Prawo do poszanowania życia prywatnego

Halford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu

Artykuł 11: Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się

Bączkowski przeciwko Polsce
Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom
Molnár przeciwko Węgrom
Öllinger przeciwko Austrii
Plattform Ärzte für das Leben przeciwko Austrii

Artykuł 14: Zakaz dyskryminacji

Timishev przeciwko Rosji

Załącznik 4: Kompilacja praktyk

Celem załącznika 4 jest przedstawienie sposobu prowadzenia szkoleń w zakresie praw człowieka przez inne ośrodki szkolenia policji. Praktyki dostarczają informacji na temat dodatkowej wiedzy i doświadczeń osób prowadzących szkolenia w zakresie praw człowieka w Europie.

Praktyki są dostępne na stronie internetowej: <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/fundamental-rights-based-police-training>

Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej

Szkolenie policji z zakresu praw podstawowych

Podręcznik dla osób prowadzących szkolenia dla policji

2013 r. – 201 str. – 21 x 29,7 cm

ISBN 978-92-9239-230-7 doi:10.2811/43682

Mnóstwo informacji na temat Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej można znaleźć w internecie. Dostęp do nich można uzyskać za pośrednictwem strony internetowej Agencji: fra.europa.eu

JAK MOŻNA UZYSKAĆ PUBLIKACJE UE

Publikacje bezpłatne:

- jeden egzemplarz:
za pośrednictwem EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- więcej niż jeden egzemplarz lub plakaty/mapy:
w przedstawicielstwach Unii Europejskiej (http://ec.europa.eu/represent_en.htm); w delegaturach w państwach spoza UE (http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm); kontaktując się z serwisem informacyjnym Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_en.htm) lub dzwoniąc na numer 00 800 6 7 8 9 10 11 (bezpłatny numer telefonu z dowolnego miejsca w UE) (*).

(* Informacje udzielane są bezpłatnie; większość połączeń telefonicznych również jest bezpłatna (choć niektórzy operatorzy, budki telefoniczne lub hotele mogą naliczać opłaty za połączenie).

Publikacje odpłatne:

- za pośrednictwem EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Subskrypcje odpłatne:

- u jednego z agentów sprzedaży Urzędu Publikacji Unii Europejskiej (http://publications.europa.eu/others/agents/index_en.htm).

WSPARCIE URZECZYWIŚNIENIA PRAW PODSTAWOWYCH DLA WSZYSTKICH W UNII EUROPEJSKIEJ

Funkcjonariusze policji, którzy zapewniają obywatelom możliwość korzystania z ich podstawowych praw i wolności, zyskują szacunek i zaufanie społeczeństwa. Mając to na uwadze, niniejszy podręcznik Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) ma na celu wspieranie takiej pracy policji opartej o prawa człowieka dzięki włączeniu szkolenia w zakresie praw człowieka do zasadniczej części szkolenia policyjnego, zgodnie z celami Unii Europejskiej w obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych. W tym celu w podręczniku przełożono „wzniosłe” zasady na konkretne praktyczne ćwiczenia ułatwiające pracę policji. Zapewnia on funkcjonariuszom policji pomoc w przyswojeniu sobie koncepcji kierujących działaniami policyjnymi prowadzonymi w oparciu o prawa człowieka, pomagając zagwarantować, że są oni odpowiednio przygotowani do dokonywania właściwych wyborów w swojej codziennej pracy. Podręcznik koncentruje się na kluczowych kwestiach dotyczących policji, takich jak różnorodność i niedyskryminacja, bezwzględny zakaz tortur, jak również prawa człowieka funkcjonariuszy policji. Niniejszy podręcznik, który został wypróbowany i sprawdzony przez różne uczelnie policyjne w UE, ma w zamierzeniu stanowić praktyczne narzędzie do realizacji działań policyjnych w oparciu o prawa podstawowe w UE.

Publications Office

FRA – AGENCJA PRAW PODSTAWOWYCH UNII EUROPEJSKIEJ

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vienna – Austria
Tel. +43 158030-0 – Faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency

ISBN 978-92-9239-230-7

9 789292 392307